18 НОЯ 1991

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

1991

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

15 НОЯБРЬ, № 46 (3150) ЖУМА

«ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ САЙЛОВИ ТЎҒРИСИДА»ГИ ҚОНУН ЛОЙИҲАСИ МУҲОКАМАДА

ҚОНУН МУКАММАЛ БЎЛСИН

«Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида»ги Қонун лойиҳаси билан танишиб, менда ҳам талай мулоҳаза ва таклифлар туғилди. Дангал айтсам, мустақил Республика қарор топиши йўлида яна бир таянч, кафолат бўладиган мазкур Қонун лойиҳаси менга мукаммалликдан йироқ, шошма-шошарлик билан тайёрлангандек бўлиб туюлди. Лойиҳа 1-моддасининг 2-бандида республика Президенти қилиб 35—65 ёшдаги «ушбу Қонунга мувофиқ сайланиш ҳуқуқига эга бўлган Ўзбекистон Республикаси фуқаросигина сайланади» дейилади. Эътибор қилинг: «...сайланиш ҳуқуқи...» Сўнг лойиҳани қанча ўқиманг «ушбу Қонунга мувофиқ сайланиш ҳуқуқи»ни топа олмайсиз.

Қонунда асосий ўринни Президентликка сайланувчига қўйиладиган талаб эгаллаши шарт эди. Аввало, Ўзбекистон Республикаси Президенти қилиб сайланувчининг ёши 35 ёшдан кам бўлмасин, деб белгиланиши бирмунча мунозаралидир. Тарихга назар солсак буюк ишлар қилган давлат арбоблари нисбатан ёш бўлганлигига гувоҳ бўламиз. Ибн Сино, Улуғбек, Бобур, ҳатто... Акмал Икромов, Файзулла Хўжаев ва бошқа алломаю арбоблар ўз истеъдодларини жуда эрта намоён эта олганлар. Ўзбекистонда 30 ёшларида фан доктори, академик, дунёга таниқли олим бўлиб етишганлар кам эмас.

Қанчадан-қанча шоир ва ёзувчиларимиз-чи? Улар ҳам дурдона асарларини йигирма билан ўттизнинг орасида яратганлар. Хуллас, фикри-зикри изланиш, ташаббус билан яшаётган энг навқирон авлодни давлатни бошқаришга сайланиш ҳуқуқидан маҳрум қилиш адолатдан эмас. Менимча, Президент қилиб сайланиш учун энг кам ёш ҳеч бўлмаганда 30 ёш атрофида бўлиши керак.

Менга Президентликка даъвогарнинг ёши 65 дан юқори бўлмасин, деб чегаралаб қўйиш ҳам ғалати туюлади. Шу кексалик ёшида ҳам фикри барқ урган, ўткир истеъдодини сақлаб қолган, тетик ва бардам, элу юрт иззат қилган одамларни «Қаридинг, яшаб бўлдинг» қабилида четга суриб қўйиш инсофдан эмас. Бу уларни ўкситади. Агар шундай оқсоқолни эл ўзига Президент қилиб кўтармоқни ихтиёр этса, буни олқишлаш керак.

Яна бир масала. Балки, йиллар ўтиши билан Қонунга ўзгартириш киритилар. Ўзбекистон фуқаролари миллатидан қатъи назар, Президент этиб сайланиш ҳуқуқини олишар, лекин эндигина эрк байроғини кўтариб, ўз мустақиллигини эълон қилган республика илк қадам боса бошлаган даврда, унга ўз номини инъом этган ерли халқ вакили — ўзбек миллатига мансуб инсон биринчи Президентликни қабул қилиши мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, Президент бўладиган киши ўзбек давлат тилини мукаммал билиши муҳимдир. Президентнинг она тилида равон ва бийрон сўзлай билиши, эл қадди, ғурурини тиклашда зарур.

Лойиҳанинг яна бир «оқсоқ» жойи, назаримда, тарих синовидан (Сталин, Гитлер ва бошқалар) ўтган ва бир неча бор панд берган масала — яъни бўлажак Президентнинг жисмоний ҳамда руҳий соғлиғи масаласидир. «Эл оғаси»нинг мутлоқ соғломлиги Республика, унинг халқи, сиёсати, иқтисодиёти соғломлиги, келажакка соғлом назар билан қараш учун кафолат деб тушунилмоғи лозим. Шу сабабли фикримча, Қонунда бўлажак Президентнинг жисмоний ва руҳий соғломлиги масаласи талаб даражасида белгилаб қўйилмоғи лозим.

Айни пайтда, Президент олдига қўйиладиган талабларга «Инсон ҳуқуқлари Декларацияси»ни тан олиш ва қатъий риоя этишнинг шартлиги ҳам қўшилиши, белгилаб қўйилиши керак. Бундан ташқари, унинг ҳаёт йўли, шахсини фуқаро билмоғи зарур.

Лойиҳада «Бир фуқаронинг ўзи икки муддатдан ортиқ Ўзбекистон Республикаси Президенти бўлиши мумкин эмас» деб кўрсатилибди. Менимча, «икки муддатдан ортиқ сайланишига йўл қўйилмайди» деб ўзгартирилса, фикр ойдинлашади.

Яна бир фикр. Менимча, Президентнинг нафақат халқ депутати, балки ҳар қандай партия, оқим, жамоат бирлашмалари ва оммавий ҳаракатлар аъзолигини сақлаб қолиши ҳам мақсадга унчалик мувофиқ эмас. Негаки, бу ҳол қайсидир фирқа ёки гуруҳга имтиёз бериши мумкин.

Президент эса халқ фаровонлиги, давлат қудратини юксалтириш учун ишлаб туриб, айни пайтда ўзи таркибида бўлган партия билан ҳисоблашишга мажбур. Демак, Президентнинг турли партия ва оқимлардан мутлақо мустақил бўлиши муҳимдир.

Таклифларимнинг лўнда ифодаси будир: 1-модда биринчи ва учинчи бандлари билан чегараланиши ва «Ўзбекистон Республикаси Президентлигига сайланиш ҳуқуқи» деб номланган модда алоҳида киритилиши лозим. Унинг мазмуни шундай бўлиши шарт: «Ўзбекистон Республикаси Президенти қилиб, ёши 30 дан кам бўлмаган, ўзбек (ерли) миллатига мансуб, ўзбек давлат тилини мукаммал биладиган, жисмоний ва руҳий соғлом, умумжаҳон инсон ҳуқуқлари Декларациясини тан олган ва риоя қилган, ўз шаъни ва қадр-қимматини асрай билган Ўзбекистон Республикаси фуқаросигина сайланиши мумкин.

Бир фуқаронинг ўзи икки муддатдан ортиқ Ўзбекистон Республикасининг Президенти қилиб сайланишига йўл қўйилмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти қилиб сайланган шахс бу вазифани бажариш даврида Халқ депутати бўлиб туриши, шунингдек, бирор бир партия, жамоат бирлашмаси ва оммавий ҳаракатларга аъзо бўлиши мумкин эмас».

Лойиҳанинг бошқа моддаларида ҳам шундай мукамаллаштириладиган ўринлар анчагина. Хуллас, уни халқ муҳокамасига ҳавола этиб тўғри йўл тутилди. Турли таклиф ва мулоҳазалар, ҳаққоний муҳокамалар асосида туғилган қонуннинг умри боқий бўлади.

Файзулла ҚИЛИЧЕВ,
республика прокуратурасининг бўлим бошлиғи

НЕГА МЕНИ ИШДАН ҚУВИШДИ?

Муҳтарам бош муҳаррир! Узр, умримда биринчи марта пойтахтга мурожаат қилаётирман. Бошимда ёлғиз етмиш ёшли онам паноҳ бўлиб, 19 ёшимда отадан фожиа туфайли ажралсам-да, олти нафар укаларимнинг олий маълумот олишига бош бўлдим, эндиликда беш фарзандлиман. Ана шу йиллар-да фақат бир даргоҳда — район газетасида салкам 25 йил ишладим, илк тўпламимни чиқардим. 10 йилдан буён Ёзувчилар уюшмаси, 20 йилдан бери Журналистлар уюшмаси аъзосиман. Хизмат фаолиятимда газетанинг 50—60 йиллиги юбилейлари муносабати билан Москва, Тошкент Давлат архивларидан газета тарихига оид ўнлаб фотонусхалар, ҳужжатлар ҳозирладим. Газетанинг жумҳурият кўрик-танловларида фаол иштирокини таъминлаш ва бир неча йил совринли ўринларни олишида ҳиссамни қўшдим. Жумладан, газета кейинги йилларда қаторасига «Табиат ва инсон», «Соғлом турмуш тарзи учун» каби танловларда юқори ўринларни эгаллади.

Ўтган йилгача газетада бўлим мудири ва муҳаррир вазифасини бажарувчи бўлиб ишладим. Шу йилнинг бошларида муҳаррир сифатида район фирқа қўмитаси, шаҳар ҳамда район кенгашлари ҳамкорлигида газета номи «Коммунизм байроғи»ни ўзгартиришга киришдик. Бу матбуот қонунлари асосида, сессияларда муҳокама қилиниб, тасдиқланди. Ниҳоят, апрель ойининг сўнгида газетани «Шаҳрисабз тонги» номи билан чиқара бошладик. Бу қайсидир гуруҳга қўл келди шекилли, зудлик билан вилоят матбуот бошқармаси комиссияси тузилиб, шифохонада даволанаётганимга қарамай, ғайриқонуний йўл билан мени ишдан четлатдилар. Чорак асрлик фаолиятимда заррача айбим бўлса, бош устига, бироқ шунча йил виждонан хизмат қилсаму лоақал бирор марта ҳам огоҳлантирилмасдан, бу ишлар бирор кишидан (на жамоадан, на муштарийлардан, на қарияларимиздан) сўралмаса, бирор йиғилишда муҳокама қилинмаса! Қизиғи шундаки, комиссия хулосасини мендан мутлақо сир тутишди, шаҳар ва район ветеранларига мурожаат этганимда ҳам лоақал юзма-юз сўрашмади. Ёлғиз оғзаки, газета номи ўзгартирилганини рўкач қилиб вилоят бошқармаси буйруғи билан ишдан четлатишди. Наҳотки, комиссиянинг махфий адолатсизлиги 20 йил партия

МУХАРРИРГА мактублар

сафида туриб, чорак аср партия матбуотида дастёрлик қилган менга қаратилган бўлса! Бутун имоним, онам ва беш фарзандим ҳаққи-ҳурмати, қаламкашликнинг қисмати равшан бўлган Сиз — азизларга беқиёс ишонч-ла айтаманки, матбуот, партия ва раҳбариятга қалбимда заррача ғайирлик, ғанимлик бўлмаган, бўлмайди ҳам. Аммо вилоят бошқармасидагилар пайтдан фойдаланиб сирли манфаатларини амалга оширишди. Мени чорак асрлик касбимдан маҳрум этдилар. Олти ойки, бирор ердан бирор тийин олмай, беш бола билан изтироблар ичра қоврилиб юрибман. Кейинги ойда қишлоқ шўросида ишлаётган бўлсам-да, маоши ҳал этилмаган, иш учун районнинг бир четидан иккинчи четига қатнашга мажбурман. Фавқулодда айбинг бўлмаса-ю касбингдан айиришса карахт ҳолга тушаркан киши. Худо кўрсатмасину мана энди бугунги кунлардагина машинкага қўлим қовушаяпти, холос.

Айни мураккаб ва машаққатли дамларда севимли ҳафталикнинг минглаб қалбларга далда бераётгани, ҳақ ва адолатнинг қарор топишига бош бўлаётгани шубҳасиз. Айниқса, мустақиллик йўлидаги жасоратларингизни қалбдан ҳис этиб, маъқуллайман. Фақат Сиздан ўтиниб сўрайманки, аччиқ ва аламли тақдиримни белгилаган оддий газетачилик касбимни (менга амал керакмас) қайтариб беришга, бирор вакил орқали юзма-юз ҳақиқатни аниқлашга кўмагингизни аямасангиз. Сизларнинг мухлисингиз ва ташнаи зорингиз сифатида бутун вужудим билан мадад кутаман.

Эҳтиром билан
Қашқадарё вилояти, Шаҳрисабз тумани Янгиҳаёт қишлоғида яшовчи
Бозор НАМОЗОВ

«ГЕНЕРАЛ ОРТИДА ҚОЛГАН АСКАРЛАР»

Мен афғон урушида ўғлини бедарак йўқотган, ҳанузгача йўлларига зор-интизор бўлиб юрган оналарнинг бириман. «ЎзАС»нинг 11 октябрь сонида босилган «Генерал ортида қолган аскарлар» мақоласини ўқиб, тинчимни йўқотдим. 1989 йили биз оналарни Москвага чақиришиб, фарзандларимиз асирликда эканлигини айтишган эди. Қанчалар умид билан қайтдик, «Надежда» комитети билан хат ёзишиб турдик. Ўғлим Қурбон Жўраевнинг тириклиги ва асирликда сақланаётганлиги унинг қайтишига умид боғласа-да, лекин ҳали ҳануз хабар йўқлиги мени армонга солиб келаяпти. Оҳ, биз оналарнинг фарёдини яширган мактубларни қайта тикласа билмадим ҳисобига етиб бўлармикан. Бизни умидларимизнинг ушалмаётганлиги қийнайди. Асирликдагиларни озод қиламиз дейилган ҳайқириқлар негадир сўниб қолгандай... Шундай кунларнинг бирида ушбу ҳафталикда босилган мақола менинг сўнаётган умидларимга жон бағишлади. Унда «Айни пайтларда мужоҳидлар етти йилдан бери асирликда сақланаётган ўттиз ёшли собиқ совет аскари Қурбон Алини алмаштирмоқчи» дейилган. Буни қарангки, болагинамнинг ёши, исми тахминимга тўғри келади. У гарчи тожик бўлмаса-да, тожик тилини биларди. Мен оналик қалбим билан сезиб турибман, бу — менинг ўғлим! Менга ёрдам берингглар. Умидим сизлардан. Ҳамма қийинчиликка тайёрман. Йўл кўрсатинглар!

Шарофат ШАРИПОВА,
қаҳрамон она
Ғузор

МУҲАРРИРИЯТДАН: Куни кеча Москвада афғон мужоҳидлари билан бўлиб ўтган музокаралар чоғида асирликдаги аскар йигитларимиз тақдири, уларни ўз ватанларига қайтариш масаласида ҳам муҳим қадамлар қўйилди. Бу ўз фарзандларини интизорлик билан кутаётган юзлаб оналар кўнглига таскин берса, сабр-бардош бахш этса ажаб эмас. Айни пайтда, Ўзбекистон республикаси Мудофаа вазирлиги, Ҳарбий комиссарлиги раҳбарлари ҳам юзага келган ана шу имкониятдан фойдаланиб, асирликдаги аскарларимиз билан дийдорлашув кунларини яқинлаштиради, деган умиддамиз.

Ўғлингиз бағрингизга соғ-омон қайтсин, айриликда чеккан азоб-уқубатларингиз тезроқ унут бўлиб кетсин, Шарофат опа!

«УНСИЗ ФАРЁД»

Янги томоша

Ҳамза номидаги ўзбек Давлат академик драма театрида Ўзбекистон халқ шоири Шукруллонинг «Унсиз фарёд» драмаси томошабинлар ҳукмига ҳавола этилди.

Шу муносабат билан асарни саҳналаштирувчи режиссёр Марат АЗИМОВ мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

— Биласизми, драмани ўзбек халқининг унсиз фарёди, дегим келади. Чунки асарда пахта яккаҳокимлиги, раҳбарларнинг нобоплиги, халқимизнинг муте бўлиб яшаётганлигини яхши очиб бера олган. Бош қаҳрамон Абдулазимнинг томоша якунида саҳнадан туриб айтган гаплари бунга мисол бўлади: «Неча йиллардан буён «ўзга»ларнинг қиссасини олтинга тўлдириб, бугунги кунда номимиз гадо бўлдими?».

«Афандининг бешта хотини», «Хотинлар «гап»идан чиққан ҳангома», «Сабъаи сайёр», «Нажот истаб» ва бошқа бир нечта асарларни ҳам саҳнага олиб чиққанман. Лекин ўз ишимдан мана шу «Унсиз фарёд» драмаси устида ишлаб, бирмунча қаноат ҳосил қилдим.

Асарни саҳналаштириш жараёнида ҳурматли муаллифимиз Шукрулло аканинг маслаҳатлари, қолаверса, театр ижодий жамоасининг қўллаб-қувватлашлари менга жуда қўл келди.

Ролларни таниқли артистлар Бахтиёр Қосимов, Маҳамадали Абдуқундузов, Ёқуб Аҳмедов, Теша Мўминов, Турғун Хонтўраев, Рихсивой Авазов, Тўти Юсупова, Гулчеҳра Жамилова, Луиза Қулабдуллаева ва бошқалар ижро этишган. Бир нарсани алоҳида таъкидлашни истардим, умидли ёшларимиздан Қаҳрамон Абдувоҳидов, Тоҳир Содиқов, Ғайбулла Ҳожиев, Ботир Муҳаммаджонов кабиларнинг ҳам «Унсиз фарёд» драмасини саҳнага олиб чиқилишида ўзига яраша ҳиссалари бор.

Мирза РАҲИМ

СУРАТДА: спектаклдан кўриниш
К. РОМЕЕВ суратга олган

«ҚАЙТАР ДУНЁ»

М. Уйғур номидаги Сурхондарё вилоят мусиқали драма ва комедия театрида драматург Маматқул Ҳазратқуловнинг «Қайтар дунё» драмасининг премьераси бўлиб ўтди. Драмани режиссёр Неъмат Пардаев саҳналаштирган. Саҳна безакларини рассом Убайдулла Сайдалиев ишлаган.

Асосий ролларни Ўзбекистон халқ артистлари Х. Бобохонова, А. Раҳматов, республикада хизмат кўрсатган артист Т. Эргашев, артистлардан М. Шарипов, Б. Рамазонов, Ҳ. Орипов, Р. Тўраева ва бошқалар ижро этмоқдалар.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони

О. ОТАЖОНОВ, З. ИНОҒОМОВ, Қ. МИРЗАРАҲИМОВ ЎРТОҚЛАРГА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ФАХРИЙ УНВОНЛАРИНИ БЕРИШ

Ўзбек миллий санъатини ривожлантиришдаги катта хизматлари, муҳим тарбиявий аҳамиятга молик асарлар яратганликлари ва жамоат турмушида фаол иштирок этганликлари учун қуйидагиларга фахрий унвонлар берилсин:

«ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ АРТИСТИ»

Ортиқ ОТАЖОНОВга — М. Қориёқубов номидаги Ўзбекистон давлат филармониясининг яккахон хонандаси

«ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ РАССОМИ»

Зокир ИНОҒОМОВга — ранг-тасвирчи рассом

«ЎЗБЕКИСТОНДА ХИЗМАТ КЎРСАТГАН МАДАНИЯТ ХОДИМИ»

Қосим МИРЗАРАҲИМОВга — ҳайкалтарош рассом

Ўзбекистон Республикасининг Президенти
И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри,
1991 йил 9 ноябрь

МОВАРОУННАҲР МУСУЛМОНЛАРИ

Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ўзининг маҳбуб пайғамбарига юборган дастлабки оятидаёқ «Ўқи!» дея хитоб қилди. Биргина шунинг ўзи инсоният учун ҳикматдир. Чунки охирзамон пайғамбари бўлмиш Муҳаммад алайҳиссалом умматлари қисматига фисқу-фасод, жоҳиллик каби ғайриинсоний одатларни тарк этиб, олий хулқ сари интилишдек заҳматли ҳаёт йўли ёзилган эди. Бу нурли йўлни расулуллоҳ нене жабру ситамлар чекиб, сабру-шукроналар билан босиб ўтдилар. Жаҳолат ва разолатдаги халқни бор-йўғи 23 йил давомида саодат йўлига олиб чиқдилар. Ўзи саводсиз бўла туриб, Парвардигор қудратидан ўз умматларига Қуръони кариму, Ҳадиси шарифдек тўғри йўл кўрсатувчи муқаддас китобларни қолдирдилар.

Лекин афсуслар бўлсинким, расулуллоҳ панодин бақога сафар қилганларидан сўнг орадан 1400 йил ўтгач ул зотни умматлари бўлмиш бизнинг теграмизда ўша азалдаги саводсизлик, жоҳиллик, разолатга ошно бўлиш одатлари чарх ура бошлади.

Қуръони каримда «Ва иннака ла аъло хулуқин азийм». Яъни: «Албатта сиз олий хулқ эгасидирсиз» («Қалам» сураси, 4-оят) деб хитоб қилинган пайғамбар умматларида бугун одобсизлик, иймонсизлик, охират кунига ишонмаслик «эътиқод»и устундир.

Кўча-кўйда дуч келган ўзбек йигитидан ўз халқи, дини, миллати тарихидан сўранг-чи, нима жавоб оласиз. Хўш, уларга бутун Ислом оламини ларзага солган алломаларимиз тарихини ким ўргатадию, ким ўрганади?

Муҳтарам ўқувчи, келинг ҳали ҳам кеч эмас, иймон ва адабимиздан бутунлай айрилиб қолишдан сақланайлик. Аёлларимизни маърифатли оилага, бола тарбиясига жалб этайлик. Ахир бугун эълон қилинган Мустақиллик дилларга кўчиши учун, фарзандларимиз ўзини озод ва эркин ҳис этиши учун энг аввало бизга одобу ахлоқ, жасурлик, иймон қуввати зарур!

Бутун бир халқни изтиробга солаётган дардлар Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси олий ҳайъатининг нашри бўлмиш «Мовароуннаҳр мусулмонлари» мажалласи ва «Ислом «нури» жаридаси муҳарририятини ҳам ташвишлантираяпти. Ҳозирча шартли ном қўйилган, уч ойда бир маротаба ўзбек, араб, инглиз, рус тилларида чиқиб турган мажалламизнинг нашр услуби ўз ўтмишдоши «Совет Шарқи мусулмонлари»дан тубдан фарқ қилади. Муштарийлар авваллари фақат оят ва ҳадислар шарҳи билан юзаки танишган, кечиккан воқий хабарларга ҳафсаласиз кўз югуртиришган бўлса, улар обуна бўладиган эндиги журнал эса тамоман бошқа йўналиш ва кўринишдадир.

Муштарийларимиз иншоаллоҳ янги йил (мелодий) арафасида қўлларига оладиган 4-сонда, Иброҳим Огоҳ Чубукчунинг «Турк-Ислом мутафаккирлари» китобидан бир лавҳа, Абдулло Жулдаснинг «Туркийларга тегмаслик суннат», Қурбонали Аҳмаднинг «Тасаввуф нима?» номли мақолаларини ўқийдилар.

Шунингдек, қатор диний мақола ва суҳбатлар ҳамда сиз эшитиб, расмий идоралар рухсати бўлмаганлиги учун ўқиёлмаган, лекин чет эл оммавий ахборот воситалари кенг шарҳлаган бир ваъз билан танишасиз. Бу муфти Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ҳазратларининг шу йилги (мелодий) ҳажда ийди Қурбон куни Минода ҳожиларга қарата қилган мавиъзасидир. У тўлиқ ҳолда чоп этилади.

Келгуси йилдан бошлаб ойнома шаклини оладиган мажалланинг ҳозирги баҳоси бир йилга 8 сўм. «Ислом нури» эса 12 сўмдир. Сиз келгуси йилдаги ойномаларимиз саҳифаларида Қуръони каримда зикри келган 25 пайғамбар тарихи, буюк авлиёлар тарихи, самовий китоблар тарихи ва бугунги куни ҳақида тўлиқ маълумотлар оласиз. Ойномада оила, никоҳ, фарзанд тарбияси мавзулари асосий ўрин тутади.

Шунингдек, ҳижрат нима? Кабатуллоҳ қачон ва қандай бино бўлган? — каби саволларга аниқ ва муфассал жавоб берилади.

Она Туркистон бешигида тарбия топиб вояга етган мутасаввифлар сизни инсоний комилликнинг ойдин йўлига етаклайди. Диний бошқарма ихтиёридаги нашриётимиз босмага тайёрлаётган диний-тарихий китоблардан боблар ўқийсиз.

Хуллас, «Ислом нури» жаридаси ва «Мовароуннаҳр мусулмонлари» мажалласига ёзилсангиз, зарар қилмайсиз. Қуръону Ҳадисдан сабоқ олиб, имону-адаб сари юз тутасиз.

«Мовароуннаҳр мусулмонлари» мажалласига обуна бўлиш учун тегишли варақа қуйидаги рақамларни ёзиш кифоя: 75405 (ўзбек тили), 75406 (рус тили), 75407 (араб тили), 75409 (инглиз тили), 75410 (эски ўзбек ёзувида).

«Ислом нури»га эса 64611 (эски ўзбек ёзувида), 64612 (кириллица ҳарфида) рақамлари қўйилади.

Аллоҳ барчамизни ҳидоят йўлига бошласин. Омин, ё Роббил оламин!

Шодиёр МУТАҲҲАРХОН ўғли,
«Мовароуннаҳр мусулмонлари» мажалласининг бош муҳаррири

МУҲОКАМАДА— ОРОЛ КОНЦЕПЦИЯСИ

Бугунги кунда қадим Туркистоннинг бебаҳо дуру-гавҳари бўлмиш Орол денгизининг тузалмас дардга мубтало бўлганлиги барчага аён. Денгизни асраб қолиш, унинг бўйларида яшаётган миллионлаб аҳолини экологик офатдан қутқариш бўйича ўртага ташланган қанчадан-қанча таклифлар, шов-шувлар, бесамар гап-сўзлар ҳам ҳаммага маълум. Бугунга келиб шу ҳақиқат ҳам очилиб қолдики, иттифоқ ҳукумати кўпдан-кўп қарорлар қабул қилган бўлса-да, Орол денгизини асрашга асло жон куйдирмаган экан. Қайтанга бундай натижасиз қарорлар билан марказий ҳукумат жамоатчиликни чалғитиб келган. Шу қарорларни тайёрлаган идоралар, вазирликларнинг раҳбарлари эса фақат лавозимини қандай қилиб бўлса ҳам сақлаб қолиш, ўз имтиёзларини қўлдан чиқармаслик учун жон куйдиришган, холос.

Август тўнтаришидан сўнг ўз миллий мустақиллигини эълон қилган Ўрта Осиё жумҳуриятлари миқёси иттифоқ ва жаҳон кўламидаги улкан муаммо билан танҳома-танҳо қолдилар. Шунча йил давомида Оролнинг сувини ичиб, ундан келган жарақ-жарақ пулларни ўзининг ҳавойи мақсадлари йўлида сарф этиб юборган иттифоқ бугун йўқ. Унинг меросхўрлари эса ўз жонларини асраш билан овора.

Шундай бир шароитда Орол денгизини асрашнинг Ўзбекистон жумҳурияти мутахассислари томонидан тайёрланган концепцияси вужудга келди. Афсуслар бўлсинки, бу концепция ҳам Орол тақдирини узил-кесил ҳал этмайди. Негаки, уни тайёрлашга бир вақтлар Орол денгизининг насибаси бўлган Амударё ва Сирдарё сувини дуч келган томонга буриб юбориш лойиҳаларини яратган институтлар бош қўшишган.

Яқинда Оролни асраш қўмитасида концепция муҳокамасига бағишланган йиғилишда шу ҳақда сўз борди. ЎзФА академиги **М. Муҳаммаджонов,** Ўзбекистон халқ депутати **С. Мирзаев,** фан доктори **О. Маҳмудов** ва бошқаларнинг чиқишларида муҳокамага тақдим этилган Орол концепциясининг тутуруқсизлиги пишиқ-пухта далиллар асосида исбот қилиб берилди. Шу концепция муаллифларидан бири бўлмиш «Водпроект» бирлашмаси директори В. Антонов уни ҳар қанча ёқлашга ҳаракат қилмасин олимларнинг аниқ саволларига тегишли жавоб бера олмади. Демограф **Отамирзаев** эса Орол концепциясида келтирилган — Ўзбекистон аҳолиси кейинги йилларда тез ўсиб бораётганлиги ҳақидаги маълумотларни инкор этди. Унинг фикрича, сўнгги йилларда айрим лойиҳачи мутахассислар Ўрта Осиёнинг демографияси хусусида кўтараётган шов-шувлар мутлақо асоссиздир. Чунки эндиликда аҳоли сони демографик жиҳатдан муайян меъёрга тушиб, туғилишнинг камайиш ҳоллари кузатила бошлади. Жумҳуриятнинг сув манбаларига бўлган талаб-эҳтиёжларини олдиндан ҳисобга олишда бу нарса ниҳоятда муҳимдир.

ТошДД олими **О. Каримов,** шоира **Г. Нуруллаева,** тиббиёт фанлари номзоди **Ж. Бекназаров,** профессор **Н. Худойберганов,** Ўрта Осиё пахтани суғоришни лойиҳалаш институти вакили **Ю. Абдуллаев,** мутахассис **Қ. Зокиров** ва бошқаларнинг чиқишларида ҳам Оролни асраш йўлини бошқа муқобил концепциялар ичидан танлаб олиш, бунда ошкора йўл тутиш, барча концепцияларни матбуотда эълон қилиш, шундан сўнггина уни ҳукумат томонидан қабул қилиш зарурлиги айтиб ўтилди. Орол экологияси билан боғлиқ бошқа жуда кўп муаммолар ҳам ўртага ташланди.

Йиғилишни Оролни асраш қўмитаси раиси **П. Шермуҳамедов** олиб борди.

Мажалла зарварағи

МУСТАҚИЛЛИК: ҚУВОНЧ ВА ТАШВИШЛАР

Эркин ЮСУПОВ,
академик

ЖАҲОН ТАРАҚҚИЁТИГА катта ҳисса қўшган ўзбек халқи кўп асрлар давомида ўзининг яхлит миллий давлатини ташкил этишни орзу қилиб келди. Қадимги аждодларимиз кўплаб йирик давлатлар барпо этган бўлса ҳам, уларни том маънода ўзбекларнинг яхлит миллий давлати, деб бўлмас эди. Ўрта асрнинг охирларига келиб ўзбеклар Хева, Қўқон хонлиги, Бухоро амирлигига бўлиниб кетдилар.

XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб ўзбек халқи мустамлакачилик асоратидан қутулиш, мустақил давлат барпо этиш учун ҳаракат қилиб келди. Мустақиллик учун мустамлакачиликка, тарқоқликка қарши курашиш бу даврларда халқ орасида кенг тарқалган ижтимоий-сиёсий ғояларнинг асосини ташкил этган эди. Қонга ботирилган Қўқон мухторияти халқнинг шу мақсадлар учун кураши йўлидаги бир қадам бўлди. Мадаминбек ва бошқаларнинг сиёсий кураши режаларида ҳам миллий мустақиллик ғояси катта ўрин олганини инкор этиб бўлмайди.

Социализм қуриш даврида миллатларнинг ўз тақдирини ўзи белгилаши, мустақил миллий давлатини барпо этиш ҳуқуқига эга эканлиги тўғрисидаги ғоялар амалга ошиши асло мумкин бўлмаган қуруқ шиоргина бўлиб қолаверди. Тоталитар сиёсий тузум миллий мустақиллик ҳақидаги ҳар қандай ҳаракатни ўзига душман билиб келди.

Ўрта Осиёда миллий давлат чегараланишининг ўтказилиши, янги миллий жумҳуриятлар ташкил этилиши икки масала билан — маҳаллий халқларни бир-биридан бутунлай ажратиб ташлаш, Туркистонни марказнинг хомашё манбаи сифатидаги ҳолатини яна ҳам мустаҳкамроқ қилиб қўйиш билан боғлиқ эди. 67 йил давомида Ўзбекистон мустақил миллий жумҳурият, деб қаралган бўлса ҳам амалда унинг иқтисодий, сиёсий, маданий ҳаётининг барча соҳаларини бошқариш масъулияти марказнинг ихтиёрида эди. Мустақиллик ҳақидаги шовқин-суронлар бизни юпатадиган, жаҳон жамоатчилигини чалғитадиган бир ниқоб эди, холос.

Мустақиллик йўлида биринчи қадамни ташладик — биринчи тарихий ҳужжатни қабул қилдик. Бироқ сиёсий, иқтисодий, маънавий жиҳатдан бошқаларга қарамликдан қутулганимизга қадар ўз бойликларимиздан, имкониятларимиздан ўзимиз тўла фойдалана олишимиз, хорижий давлатлар билан мустақил алоқалар ўрната олишимизга қадар бу мустақиллик омонат. Унгача мустақиллик қўлимизга қўниб турган бахт қушидир. Эҳтиёт бўлмасак, бу қушни учириб юборишимиз ҳам мумкин.

Мустақиллик қувончларини бу йўлдаги ташвишлар, қийинчиликлар билан бирга англамоқ зарур. Ўзимизга аён бўлиб турган қийинчиликларни енгиш йўлларини уларга дуч келгандагина эмас, балки ҳозирданоқ режалаштирмоқ керак. Агар биз биринчи қадамгина бўлган ғалаба нашидаси билан мағрурланиб юра берсак, эртага дастлабки қийинчиликларга дуч келибоқ довдираб қоламиз.

Бизни биринчи қадамимиздаёқ чалиб йиқитишга, иқтисодий ва сиёсий вазиятни кескинлаштиришга ҳаракат қилувчи кучлар тўлиб-тошиб ётибди. Ҳеч ким ўз мустамлакасини осонликча қўлдан бергиси келмайди. Бундай ҳаракатлар жонланганини, унинг моҳияти ва мақсадларини биз ҳозирданоқ аён сезиб турибмиз. Улар янада кучайиб бориши эҳтимолдан узоқ эмас. Орамизда шундай миллатфуруш кишилар ҳам топиладики, улар мустақиллигимизни ўз шахсий ёки гуруҳий манфаатлари йўлида сотиб юборишлари ҳеч гап эмас. Бундай хавфни ҳам асло иккинчи даражали деб бўлмайди.

Мустақиллик эълон қилинганнинг эртасигаёқ ўз-ўзидан кишиларнинг қорни тўйиб, усти бут бўлиб қолиши мумкин эмас. Афсуски, баъзилар шундай деб ўйлайдилар ҳам. Эҳтимол, мустақиллик меваларидан халқимиз тўла баҳраманд бўлиши учун яна 7—10 йил керакдир. Ҳурриятни орзу қилган кишилар бу йўлдаги қийинчиликларга ҳамжиҳатлик билан бардош беришга тайёр турмоқлари керак.

Ҳозирги асосий вазифа — мустақиллигимизнинг иқтисодий омилларини мустаҳкамлашдир. Россия Ўрта Осиёни босиб олганидан кейин Туркистон ривожланиб бораётган метрополиянинг хом ашё базаси ва саноат маҳсулоти учун кенг бозорига айлантирилди. Сўнгги 73 йил ичида ҳам Ўзбекистонда саноат ривожланиши асосан шу йўлдан борди. Марказга бўйсунадиган йирик саноат корхоналари шундай ташкил этилдики агар иқтисодий алоқалар узилса, улар бутунлай маҳсулот ишлаб чиқариш имкониятларидан маҳрум бўлар эдилар. Йирик саноат корхоналарида ишлайдиган ишчи ва мутахассислар ҳам асосан марказдан кўчириб келтирилди. Бу ҳам ўлканинг иқтисодий аҳволини қарамликда ушлаб туриш йўлида кўрилган тадбирлардан бири эди. Тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчи корхоналар қурилишига имкон берилмади. Умуман, Ўзбекистон саноати марказга қарам қилиниб мустақил ривожлана олмайдиган бир ҳолатга келтирилди. Бу оддий хато эмас, балки олдиндан белгиланган сиёсий режаларнинг оқибати эди.

ҲОЗИРГИ АСОСИЙ ВАЗИФА — шаклланган саноат таркибини тубдан ўзгартиришдир. Ҳар бир корхона маҳаллий хом ашё манбалари ва уларни тайёр маҳсулотга айлантириш имкониятлари ҳисобга олинган ҳолда барпо этилмоғи ёки қайта қурилмоғи керак. Лекин мустақилликнинг дастлабки даврида тараққиёт заминини мустаҳкамлаш учун ўз имкониятларимиздан тўла фойдаланмоғимиз керак. Йирик замонавий корхоналарни ташкил этишга аста-секин, малакали ишчилар ва мутахассисларни тарбиялаб, жумҳурият ихтиёридаги маблағларни кўпайтириш орқали борамиз. Ҳар бир қуриладиган корхона режалаштирилганида биринчи навбатда тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш, шу билан бирга ички ва ташқи бозорнинг имкониятлари ҳисобга олинмоғи зарур.

Саноат юксалишига тезликда шароит яратмоқ молиявий, моддий-техникавий имкониятларимиз етарли бўлмагани учун дастлабки даврларда ишбилармонликнинг ривожланишига, қўшма корхоналар қурилишига кенг имкониятлар керак. Ҳозирги масъулиятли даврда барча раҳбарларни, корхона бошлиқларини, ишбилармон кишиларни хорижга чиқиб бевосита иқтисодий алоқалар ўрнатишига имконият яратиш яхши натижа беради. Бизга кўпроқ ўз манфаатини эмас, балки биринчи навбатда мустақилликка эндигина қадам қўяётган миллат, жумҳурият манфаатларини ўйлайдиган фидойилар керак. Пахта толасини тайёр маҳсулотга айлантириб жаҳон бозорига чиқишдан ташқари уни ғаллага, гўштга ва аҳоли, саноат эҳтиёжи учун керак бўлган бошқа хом ашё ва маҳсулотларга айирбошлаш мумкин. Нарх-navонинг тез-тез ўзгариб туришини ҳисобга олиб пахта етиштирувчи мамлакатларнинг халқаро уюшмаси ташкил этилса, ёмон бўлмас эди.

Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда аҳоли эҳтиёжлари жаҳон бозори талаблари билан биргаликда ўрганилиши керак. Шу йилнинг ўзидаёқ шароити бўлган барча лалмикор ва бошқа ерларга буғдой экиш зарур. Бўш ерлар бўлса аҳоли ўз имкониятига қараб экиб ола берсин. Халқи тўқ бўлган мамлакатдагина фаровонлик бўлади. Ўзимизда ғалла қанчалик кўп бўлса, бошқа жумҳуриятлардан сотиб олиш зарурияти ҳам камаяди. Янги Иттифоқ доирасидаги иқтисодий алоқаларимиз кейинчалик қанча яхши бўлмасин, биз биринчи навбатда ўз имкониятларимизга таянишимиз керак. Сўнгги йилларнинг сабоқлари, иқтисодий муносабатлар борасида учраб турадиган таъна ва камситишлар кўзимизни очиб қўйди.

Чорвачилик борасида ота-боболаримиздан мерос бўлиб қолган усуллар анчагина чекланиб қолди. Энди чорвачиликни ривожлантиришда дунёдаги илғор мамлакатларда тўпланган тажрибани ҳам ўрганмоқ керак.

Россиядан ёғоч келтириш анча қийинлашди. Бунинг устига уларнинг нархи ҳам бениҳоя ошиб кетди. Шу сабабли барча режали шахсий хўжаликларга сувли ерлари бор ҳамма жойларга терак, қурилишда фойдаланиш мумкин бўлган бошқа дарахтларни экиш керак.

Омилкор деҳқонларга ер бериш, лекин уларнинг ҳамма ишларига аралаша бериш зарур эмас. Деҳқон учун ергина эмас, балки ноўрин ҳомийлик билан боғланмаган эркинлик ҳам керак.

Агар ҳозирги кунда савдо соҳасидаги ишбилармонларга хорижий мамлакатлар, мустақилликни қўлга киритган жумҳуриятлар билан бевосита алоқа қилиш имконини берилса, бу йўлда сунъий ғовлар қўйилмаса, Ўзбекистоннинг иқтисодий ривожланиши учун яна бир имконият ҳосил бўлур эди. Бу борада ҳам рақобатга кенг ўрин бермоқ керак. Ноўрин воситачиликка йўл қўймаслик учун савдогарлар ўзлари келтирган молларини ўзлари сотишлари учун ҳамма жойда дўконлар очиб олишларига имкон бермоқ зарур. Ҳунармандчилик, албатта, ишлаб чиқариш тараққиётини белгиловчи асосий омил бўла олмайди, лекин халқнинг тарихий шаклланган маданий, малакавий анъанаси сифатида ички ва ташқи иқтисодий муносабатлар ўсишига шубҳасиз таъсир этади.

Ҳунармандчилик халқнинг эҳтиёжларига, туризм билан боғлиқ бўлган имкониятларга мослашмоғи зарур. Туризмни йўлга қўйиш Ўзбекистон иқтисодий ҳаёти учун қандай аҳамиятга эга экани тўғрисида гапириб ўтирмасак ҳам бўлади. Лекин бу ўринда кўп гапиришдан кўра Ғарб ва Шарқ мамлакатлари тажрибасини ўрганиш ва ундан фойдаланишга ўтиш фойдалироқдир.

Миллий низолар гирдобига ўралиб қолсак, ҳаётнинг ҳамма соҳаларида жуда катта қийинчиликларга учраймиз, мустақиллик ҳақидаги орзуларимиз ҳам барбод бўлади.

Агар биз миллий низоларга йўл бермасак, бошқалар ғаразли ниятлар билан четдан туриб уни ташкил этишлари ҳам мумкин. Бу масалани ҳам доим эътибордан чиқармаслик зарур.

Мустақилликнинг асосий омилларидан бири ташқи мамлакатлар билан бемалол алоқа қилишга имкон берадиган транспорт йўлларидир. Мустақиллигимизнинг мана шу омили ниҳоятда заиф деб ҳисоблайман. Бу ўринда Болтиқбўйи жумҳуриятлари, Кавказорти давлатларининг аҳволи бизникидан анча яхшироқдир. Улар бирор кишининг қош-қовоғига қарамай, қўшни давлатлардан нажот сўрамай хориж билан алоқа қила берадилар.

Агар Россия орқали хорижга чиқиш имкониятлари чекланиб қолса, бизнинг иқтисодий аҳволимиз нима бўлади? Биз бу масала устида етарлича бош қотирганимиз йўқ. Бутун Ўрта Осиёнинг иқтисодий ҳаётини шу аҳволга олиб келган кучлар бу муаммони ҳам олдиндан яхши билганлар. Акс ҳолда юз миллиардлаб пулни БАМни қуришга сарфламай Ўрта Осиё орқали Форс кўрфазига чиқадиган темир йўл қуриш тўғрисида ҳам бош қотирган бўлур эдилар.

Ҳозир бутун Ўрта Осиё учун мустақилликни тўла маънода таъминлайдиган бир йўл бор. У ҳам бўлса Серахс ва Машҳад ўртасидаги темир йўлни биргалашиб қуриш ва Форс кўрфазига бемалол юк олиб бориш имконига эга бўлишдир. Бу — жаҳон аҳамиятига эга бўлган Трансосиё йўли бўлади. Бу йўл қурилса, Хитой, Курия, Япония, Ўрта Осиё орқали Яқин Шарқ, Европа мамлакатлари билан темир йўл орқали боғланиш мумкин. Трансосиё темир йўли қурилиши Ипак йўли сингари Ўрта Осиё жумҳуриятлари ва Қозоғистоннинг иқтисодий ва маданий ривожланишига катта таъсир кўрсатади. Истанбул, Жидда, Сингапур, Теҳрон, Бежин сингари шаҳарлар билан Тошкент ўртасида ҳаво йўлларини очиш ҳам ҳеч иккиланиб ўтирмай ҳал этиладиган масаладир.

Ташқи мамлакатлар билан бевосита дипломатик алоқалар ўрнатиш, БМТга аъзо бўлиш мустақилликни ҳуқуқий таъминлашнинг, янги мустамлакачилик режаларини тузиб юрганларга сабоқ беришнинг муҳим шартидир. Биз хоҳлаймизми, хоҳламаймизми, жаҳон ҳамжамиятининг ҳимоясига муҳтожмиз ва бундан кейин ҳам муҳтож бўлиб қоламиз.

ҲОЗИРГИ КУНДА, биринчи навбатда, Хитой, Туркия, Эрон, Покистон, Саудия Арабистони, Ҳиндистон сингари мамлакатлар билан бевосита алоқа ўрнатмоқ зарур. Имконият ва вазиятга қараб биз билан дипломатик муносабатлар ўрнатадиган мамлакатларнинг сони тобора ортиб боради.

Ўзбекистоннинг мустақиллик йўли қўшни қардош жумҳуриятларнинг тараққиёти ва истиқболи билан боғланиб кетган. Биз қондош-жондош қозоқлар, тожиклар, туркманлар, қирғизлар билан асрлар давомида яқин қўшни бўлиб яшаганмиз. Ўрта Осиёдаги моддий ва маънавий маданиятни яратишга биргаликда ҳисса қўшганмиз, мустамлакачилик занжирлари ҳам ҳаммамизнинг оёғимиз ва қўлимизга озми-кўпми бир вақтда солинган. Бу ўлка халқларининг миллий озодлик учун олиб борган кураши ҳам бир-бири билан боғлиқ бўлган. Ҳозир ҳам иқтисодий, сиёсий аҳволимиз деярли бир ҳолатда бўлиб, саноат марказларининг хом-ашё манбаига айланиб қолганмиз. Мустақиллик йўлига ўтган Ўзбекистонга отилаётган таъна ва маломат тошлари эртага қозоқ, қирғиз, туркман биродарларимизнинг бошига ҳам ёғилиши мумкин.

Ўрта Осиёда Туркистон Федерацияси ёки конфедерацияси ташкил топиши мумкин, деган фикрлар шовинизм иллатларидан, ҳукмрончилик иштиёқларидан қутула олмаган баъзи кимсаларни ташвишга солиб қўйди. Ўрта Осиё ва Қозоғистон халқларининг муносабатларига раҳна солишдан иборат бўлган эски чоризм сиёсати ҳозир ҳам янги шаклларда намоён бўлмоқда. Бу ўлканинг тарихан дўст бўлган халқлари ўртасидаги муносабатлар янада яхшиланиши имконияти кимларгадир ёқмаслиги эҳтимолдан узоқ эмас. Шундай вазиятда Ўрта Осиё ва Қозоғистон халқлари мустақиллик сари бирдамликда, турли ғараз ва иғволарга учмай борсалар, ҳаммамизнинг мақсадимизга мос келар эди. Агар Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятлари ўртасидаги чегараларни қайта кўриш ва бошқа масалалар юзасидан низолар, курашлар бошланса, бу ҳол кимларгадир қўл келар, лекин маҳаллий халқларнинг ҳаммаси хонавайрон бўлади, порлоқ истиқбол, чин мустақиллик ҳақида хаёл суриш ҳам мумкин бўлмай қолади.

Узоқдаги қуйруқдан яқиндаги ўпка яхши, деганларидек, агар минтақамизда бирлик, ҳамфикрлик бўлса, бизда пахта, ғалла, ипак, нефть, кўмир, мис, олтин, кумуш ва бошқа нарсаларнинг ҳаммаси бор, турли миллий камситишларга асосланган иқтисодий алоқалар ўрнатиш учун бўйин эгиб бировларни олдига боришга ҳеч эҳтиёжимиз йўқ. Ота-боболаримиз минглаб йиллар мобайнида яқин қўшни бўлиб, иқтисодий ва маданий алоқаларни ривожлантириб келганларки, бу биз учун ибратли бир меросдир.

Шу мақсад йўлида Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятлари ўртасидаги иқтисодий, маданий алоқаларни режалаштирувчи, ташкил этувчи ягона доимий ташкилот тузилса, ёмон бўлмас эди. Ўрта Осиё ва Қозоғистон учун ягона парламент ташкил этиш ҳақида ҳам ўйлаш керак. Бу парламент беш йилга сайланиб, унда ҳар йили бир жумҳурият вакили раислик қилиши мумкин. Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятларини катта ва кичикларга бўлиб бўлмайди. Барча масалаларни ҳал этишда улар ҳаммаси баробар ва тенг ҳуқуқли бўлиши керак. Ўртамизга низо солиш учун қилинаётган ҳар қандай уринишларга ҳаммамиз биргаликда зарба беришимиз зарур. Бундай иғволардан тарихда кўп марта куйганмиз. Бундан буён ўтмиш сабоқларини ҳисобга олиб оқилона иш кўрайлик.

Россия билан бўладиган иқтисодий, маданий муносабатлар ҳам жумҳуриятимиз учун катта аҳамиятга эга. Оддий рус кишилари ҳеч қачон ўзбек халқига ёмонлик раво кўрган эмас. Ўзбекистонда етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, бошқа хом ашёлар Россия иқтисодий тараққиёти учун ниҳоятда зарур. Биз ҳам Россиядан келтириладиган ғалла, нефть, металл, кўмирга эҳтиёж сезамиз. Шундай экан, турли вазиятлардан қатъий назар, Россия билан бўладиган иқтисодий, маданий алоқаларни мустақиллигимизни таъминлаш ва халқ турмуш шароитини яхшилашнинг омилларидан бири деб қарамоқ керак. Ҳозирги шароитда бирорта жумҳурият бошқалардан ажралиб, атрофини темир қўрғон билан ўраб олиб яшай олмайди. Биз бир-биримизга аввал қанчалик керак бўлган бўлсак, бундан буён ҳам керак бўламиз.

Янги иттифоқ олдингидек «ҳур республикаларнинг бузилмас бирлиги» бўлмайди, балки мустақил давлатлар ўртасидаги шартномалар ва халқаро ҳуқуқ негизида белгиланган муносабатлар асосида ташкил топади. Бу иттифоқ қанчалик мустаҳкамланмасин, у мустақиллик йўли ва мақсадларига асло раҳна солмаслиги керак.

Янги мустақил давлатлар ўртасидаги умумий ҳарбий кучлар маълум давргача сақланиб келиши мумкин. Жумҳуриятларнинг иқтисодий аҳволи ва халқаро вазият яхшиланиши билан кўп сонли бўлмаса ҳам ўз армиямизга эга бўлишимиз, БМТ қуролли кучлари ҳимоясига таянишимиз зарур. Агар шундай бўлмаса, иттифоқчи давлатларнинг умумий, ягона ҳарбий кучлари Варшава шартномаси ҳарбий кучлари ҳолатига келиб қолиши, у ёки бу мамлакатларда норозиликлар бўлса уларни бостириш мақсадларида фойдаланилиши мумкин. Биз ўз давлатимизни Хева хонлигининг «мустақиллиги» ҳолатига келтириб қўйишимиз асло мумкин эмас. Ҳаммамиз учун ниҳоятда масъулиятли бўлган ҳозирги шароитларда жумҳуриятимиздаги барча тараққийпарвар кучлар бирдам ва ҳамжиҳат бўлмоғи керак. Шахсий адоватларни, майда-чуйда ишлар юзасидан бўладиган келишмовчиликларни бир четга суриб қўйиш зарур. Маҳаллийчилик, тарафкашлик, гуруҳбозлик, мансабпарастлик иллатлари мустақиллик йўлидаги улуғ умидларимизнинг юзага чиқишини мушкуллаштиради, холос. Ҳозир ҳаммамизга юксак миллий онг, бирлик керак. Миллатпарвар кишилар учун олий мансаб бирор лавозим эмас, балки мустақиллик йўлида ҳалол хизмат қилишдир.

Асрлар бўйи орзу қилиб, эндигина биринчи қадам қўяётган йўлимизга хайрихоҳлар ҳам дунёда кўплаб топилади. Лекин шу нарсани аниқ айтиш керакки, олдимизда турган оғир, олийжаноб ва масъулиятли ишларни бажаришда фақат ўзимизга ўзимиз асосий ва энг ишончли суянчиқ бўламиз.

МУСТАҚИЛЛИККА ЭРИШИШ ЙЎЛЛАРИ ҳақида турли фикрлар, қарашлар бўлиши мумкин. Агар ҳар қандай сиёсий кучлар, ҳаракатларнинг ниятлари ҳақиқатан ҳам шу улуғ орзуни амалга ошириш билан боғлиқ бўлса, уларни уйғунлаштириш, фақат ва фақат ҳамкорлик ва ҳамжиҳатлик йўлларини излашимиз лозим.

Яна шуни айтиш керакки, демократия ва ошкоралик ҳар ким ўз билган ишини қиладиган бебошлик эмас. Биз одамлар жамиятида яшар эканмиз, ҳуқуқимиздан ташқари, масъулиятимизни ҳам ўйламоғимиз керак. Ақлли одамлар яшайдиган ҳар қандай маданий жамиятда кишилар ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи қонунлар, ахлоқий, ҳуқуқий нормалар бор. Ҳар қандай демократия ва ошкоралик жамият ҳаётининг тарихан шаклланган ана шу асосларини заифлаштирмаслиги, поймол этмаслиги, балки мустаҳкамлашга хизмат қилмоғи керак. Демократия ва ошкораликнинг қудрати қоғозда битилган қонун қабул қилингани билан эмас, балки уни ҳаётга жорий этишда асосий омил бўлган кишиларнинг юксак сиёсий онги ва маданияти билан белгиланади. Демократия ва ошкораликни ҳаётга жорий этиш ва улардан оқилона фойдаланиш маданияти энг катта раҳбардан тортиб оддий кишиларда ҳам заиф экани ҳар қадамда кўзга ташланмоқда.

Баъзи сиёсий маданияти паст одамлар ошкораликни фақат ўз фикрларини очиқ айтишга имкон берадиган ҳуқуқий асос, деб тушунадилар. Бошқалар ҳам шу ҳуқуқдан фойдаланиш йўлига ўтиб олсалар, туҳмат қилиб иғво уюштирадилар.

Демократия ва ошкораликнинг бир асосий мақсади бор, у ҳам бўлса тараққиётга, инсонпарварликка, ҳамма соҳада ижтимоий адолат тантана этишига хизмат қилишдир. Агар кимки бу масалани унутиб қўйса, янги ҳуқуқий имкониятлардан ўз шахсий ва гуруҳи манфаатлари йўлида фойдаланса, ўзига йўл очиш учун бошқаларнинг йўлини тўсиб қўйса, у ҳақиқий демократ эмас. Афсуски, бизда демократиянинг туб моҳиятини тўла англамай туриб, демократ бўлишга интилувчилар сони ортиб бормоқда. Демократия ҳақиқий демократлар қўлида бўлганидагина катта сиёсий кучга айланади. Раҳбарнинг имкониятлари ўз фикрига қаттиқ ишониши билангина эмас, балки бошқаларнинг фикрига, турли нуқтаи назарларга холисона, одилона, сабр, чидам билан қарай билишида ҳам намоён бўлади. Доноликнинг асосий мезони — билганидан кўра билмагани кўплигини англашдадир. Агар кимки ўз мулоҳазалари доирасини олий даражадаги ҳақиқат деб билса, ундай киши истиқбол сари оммани етаклаб бора олмайди. Камтарлик, бошқаларнинг фикрини холисона ўрганиш, ҳақгўйлик, инсонпарварлик — раҳбар учун олижанобликдир. Улуғ Навоий: «Билмаганни сўраб ўрганган олим, орланиб сўрамаган ўзига золим», деб бекорга айтмаган.

Ҳозирги кундаги мушкул вазифаларни битта одамнинг кучи, ақли, идроки билан ҳал этиб бўлмайди. Агар битта раҳбар барча вазифаларни бажаришни ўз қўлига олса, бошқаларга ишонмаса, ўзгача фикр ва қарашларни менсимаса ёки таъқиб этса, ундай ҳолда ўзини ҳам, жумҳуриятни ҳам ҳалокатга олиб келади.

Жумҳурият президенти Ислом Каримов сўнгги йилларда Ўзбекистон ва бутун халқимиз манфаатларини ҳимоя қилиш йўлида катта ишлар қилганини инкор этиб бўлмайди. Тоталитар тузум, буйруқбозликка ўрганиб қолган марказдаги маъмурлар чекланмаган ҳуқуқлар билан Ўзбекистонга юборган «десантчиларни», уларнинг маҳаллий нонкўр, миллатфуруш ҳомийларини фош этишда, қатағонлик сиёсатига хотима беришда, «пахта иши», деган уйдирма асосида жазоланган минглаб кишиларни оқлаш ва оилаларига қайтаришда, 130 йил давомида мустамлака, марказ учун хом ашё базаси бўлган Ўзбекистоннинг обрўси, қадди-қоматини тиклаш борасида биринчи қадамлар қўйишда унинг хизмати катта.

Сўнгги йил ичида халқнинг турмуш даражасини яхшилаш учун имкони бўлган кўп ишлар қилинди. Буни кабинетдан чиқмайдиган зиёли ёки ҳокимиятпараст раҳбар яхши билмаса ҳам, ер олиб уй қураётган деҳқон, болалари учун қўшимча нафақа олаётган она, кечаю кундуз далада ишлаб эндигина қўлига пул тушаётган теримчи ва бошқалар яхши биладилар. Лекин уларни олий минбарлардан туриб сўзлашга, матбуот саҳифаларида фикрларини ёзишига вақти ҳам, имкони ҳам йўқ. Агар жумҳурият раҳбарлигида бошқа фидойи турганида ҳам мавжуд оғир шароитларда бу ишлардан ортиқ бирор-бир тадбирни амалга ошириши қийин эди. Четдан туриб, у қилинмади, бу қилинмади, деб таъна тошларини отиш осон, лекин амалий иш қилиш қийин.

Сўнгги йилларда қатор масалаларни ҳал этишда жиддий нуқсонларга ҳам йўл қўйилди. Умуман айтганда, шундай оғир, мураккаб даврда бехато ишлашнинг ўзи ҳам мумкин эмас эди. Бир одам атрофдаги барча хато, камчиликларни сеза олмайди. Бундай камчиликларни сезган ҳақиқий, виждонли фидойилар уларни бартараф этиш йўлларини ҳам ўйлайдилар, тўғри йўлдан бориш ҳақидаги холис фикр ва мулоҳазаларини ўртага қўядилар. Ҳозир йўл қўйилган хатолар ҳақидаги танқидий фикрлар кўпайиб кетди, лекин бу хатоларни тугатиш, камчиликларга чек қўйишнинг аниқ йўллари, режалари ҳақидаги фикрлар ниҳоятда кам. Фикримча, амалий иш қилиш қўлидан келмайдиган баъзи «тили бийронлар» сўнгги йилларда йўл қўйилаётган хато ва камчиликларни тузатишга ёрдамлашиш ўрнига улар ҳақидаги маълумотларни мансабпарастлик ва тарафкашлик мақсадларида тўплаб юришга, бир кун келиб вазиятни портлатишга ҳаракат қилаётганга ўхшайди. Агар шундай қилсак бир куни халқнинг мустақиллик ҳақидаги орзу-умидларини ҳам портлатиб юборамиз.

ТАРИХНИНГ МУРАККАБ ВАЗИФАЛАР билан тўлиб-тошган бурилиш даврларида оммага етакчилик қилиш сингари улуғ ишни ўз зиммасига олган кишилар учун тилёғламачилик қилувчи хушомадгўйлардан кўра оғир бўлса ҳам, бор ҳақиқатни рўй-рост айтувчи кишилар минг марта афзалдир. Агар шундай дадил кишилар бўлмаса, раҳбарларнинг кўзи юмилиб қолади, улар йўл қўйилган хатоларга ўз вақтида чек қўйиб истиқбол режаларини тўғри белгилай олмай қоладилар. Агар бор ҳақиқатни, йўл қўйилган камчиликларни очиқ айтган, бирор масалада ўз позициясини ҳимоя қилган кишилар таъқиб этилса, бу биринчи навбатда раҳбарнинг фожиасидир, у мавжуд ҳолатга очиқ кўз билан қарай олмай қолганининг ифодасидир.

Раҳбарларни, биринчи навбатда, мақтовларга берилиб кетиш касаллигидан халос этмоқ керак. Чексиз мақтовлар ҳар қандай раҳбар учун ҳам ниҳоятда оғир бир синовдир. Узоқни кўра билмайдиган кишилар тезда мақтовлар, хушомадгўйлар таъсирига берилиб кетадилар, ўзига бино қўйиб бошқаларни менсимай қўядилар, дунёда биттагина ақлли, ҳамма ишни тўғри ҳал қиладиган киши менман, деган хулосага келадилар. Раҳбарларнинг қўлида катта ҳуқуқ ва имкониятлар бўлган бизнинг шароитимизда бу жамият учун ниҳоятда ҳалокатли бир ҳолдир. Улуғ ёзувчи А. Қаҳҳор агар ҳадеб силай берсак, ҳўкизнинг териси ҳам тескари бўлиб кетади, деб бекорга айтмаган эди.

Сўнгги 73 йил ичида мамлакатимизда содир бўлган жуда кўп хато ва камчиликлар йирик раҳбарларни доим мақтай бериб кўзини юмиб қўйганимиз натижасида юз берганини унутиб бўлмайди.

Мустақиллик йўли равон ва текис эмас, балки кескин курашлар майдонидир. Бу йўлдан халқни бошлаб бораётган фидойи раҳбарлар ўртасида соғлом ҳамжиҳатлик, бир-бирига ишониш, қийин вақтларда бир-бирини қўллашга асосланган муносабатлар бўлмоғи зарур. Ҳозирги шароитда энг оқилона йўл — яккаҳокимликнинг ҳар қандай шаклига чек қўйиб, биргалашиб, турли фикр ва мулоҳазаларга сабр-тоқат билан қулоқ солиб, оғир юк ортилган мустақиллик аравасини бир томонга тортишдир. Мен ҳозирги Ўзбекистонни бўронли денгизда сузаётган кемадек тасаввур қиламан. Жумҳурият президенти шу улкан кеманинг сарбонидир. Сарбон кема борадиган манзилни аниқ белгилаши, рулни маҳкам ушлаб кемани шу томонга бошқариб бориши зарур. Кемада сарбондан ташқари турли вазифаларни бажарувчи мутахассислар ҳам бўлади. Улар ҳам ўз жойида мустаҳкам ва ишонч билан туриб вазифасини мустақил бажариши керак. Даҳшатли тўлқинлар кемани ғарқ қилиши мумкин бўлган шароитда командани тез-тез алмаштириб туриш ҳам ҳеч қандай фойда келтирмайди. Агар капитан бошқаларга ишонмаса, барча вазифаларни бажаришни ўз қўлига олиб олса, у вақтда кема ғарқ бўлади.

Мураккаб вазиятларда раҳбарлардан бирор оғир, ҳалокатли ишнинг олдини олиш учун қатъият ҳам талаб қилинади. Иродасиз, латтасифат раҳбарлар оғир шароитларда жамиятни бошқара олмай қоладилар. Бундай ҳол катта сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, миллий фожиаларга ҳам олиб келиши мумкин. Зарур бўлганида кескин чоралар кўриш ҳам жамиятдаги вазиятни яхшилашнинг бир йўлидир. Лекин қатъият ҳеч қачон фақат қаттиққўлликни билдирмайди. Қаттиққўллик билан бирор муаммони ҳал этиш мумкин, лекин бундай услубни жамиятни бошқаришнинг асосий йўлига айлантириб бўлмайди. Қатъият билан кўрилган ҳар қандай тадбирлар ҳам фақат ва фақат қонунлар доирасида бўлмоғи керак.

Марҳум Шароф Рашидовнинг бир сўзи ҳеч вақт ёдимдан чиқмайди. У киши учрашувлардан бирида шундай деган эди: «Қўпол муомала билан ҳеч кимнинг қалбига жароҳат етказиш керак эмас. Бундай жароҳатни ҳеч қандай шифокор ҳам тузата олмайди». Ш. Рашидовнинг олдига ўзига ёқмаган одамлар кирганида ҳам яхши муомала қилгани, уларнинг кўнглини кўтаришга ҳаракат қилгани ҳаммамиз учун ўрнак бўлмоғи керак.

Мустақиллик учун миллий бирлик ва бирдамликни ҳам кенг таъминлаш зарур.

Биз мустақилликка Фарғонада, Хоразмда, Тошкентда, Сурхондарёда бошқа-бошқа эришмоқчи эмасмиз. Ўзбекистон ўзбек халқининг асосий қисмини ўзида бирлаштирган дунёдаги ягона жумҳуриятдир. Мустақиллик Ўзбекистоннинг ҳамма ерида бирдек, бир мақсад асосида таъминланиши керак. Фарғонада, Хоразмда ёки бошқа вилоятларда алоҳида ҳокимият ўрнатмоқчи бўлган кучлар ҳам топилиб қолиши мумкин. Бундай йўл ўзбек халқига порлоқ истиқбол келтирмайди. Агар шу улуғ мақсад йўлида бораётиб бўлиниб кетсак, маҳаллийчилик умуммиллий манфаатлардан устун келиб қолса, оқибат нима бўлиши ақлли кишиларнинг ҳаммасига аён бўлса керак. Маҳаллийчилик шундай бир офатки, ундан вазият келганида, мустақиллигимиз душманлари усталик билан фойдаланишлари мумкин. Биз қайта бўлиниш учун эмас, балки янада жипсроқ бирлашиш мақсадида Ўзбекистон жумҳурияти мустақиллиги йўлини танладик.

Матбуот саҳифалари орқали бизга ёққан услубда фикрловчи кишиларнигина эмас, балки Муҳаммад Солиҳ, Эркин Воҳидов, Зоҳид Ҳақназаров, Гулчеҳра Нуруллаева, Абдураҳим Пўлатов сингари ўз мустақил нуқтаи назарига эга бўлган кишиларнинг қарашлари билан ҳам танишсак, умумий йўлимиз муддаоларини кенгроқ тасаввур қилиш имконига эга бўлур эдик. Истиқлол ҳақида чуқур ўйлаган миллатпарвар кишилар бу борада бизга ноўрин маслаҳатлар бермаса керак. Ҳозир гап сиёсий кураш майдонига чиққан кишиларни «ёмонлар» ва «яхшиларга» қатъиян бўлиб ташлашда эмас, балки ҳар қандай фикр ва мулоҳазага истак, сабр ва чидам билан қулоқ сола билишдадир. Ким ёмон, ким яхши эканини бирор гуруҳ ёки бир шахс баҳолай олмайди, балки халқ баҳолайди. Қайси фикр тўғри ёки нотўғри эканини тарих тажрибаси исботлайди.

Бу мақсад йўлида матбуот соҳасида, оммавий ахборот воситаларида демократия ва ошкораликка кенг йўл очиб бериш керак. Ҳозирча биз бу борада сезиларли ютуқларга эришганимиз йўқ. Газета ёки телевидение орқали бирор фикрни очиқ айтишга одамнинг юраги ҳам безиллаб қолди.

Мустақиллик муаммоларини ўз вақтида ҳал этишда, президент кенгашининг аҳамияти ҳам ниҳоятда каттадир. Яхши ниятлар билан ташкил этилган бу орган ҳали етарли самара бергани йўқ. Мен бу кенгашнинг аъзоси сифатида ўз фаолиятимдан рози эмасман.

ПРЕЗИДЕНТЛИК КЕНГАШИ самарали ишлаши учун унинг таркибига хориждан келган мутахассислар, ишбилармон кишиларнинг вакиллари, йирик мутахассислар, диний ва бошқа жамоатчилик ташкилотлари, сиёсий партияларнинг вакиллари кирса, бу орган ойида ҳеч бўлмаганда икки марта йиғилиш ўтказса, яхши бўлур эди. Кенгаш аъзоларининг маълум қисми бошқа жойда ишламай шу ерда иш билан таъминланса, ёмон бўлмас эди. Кенгаш аъзолари мунтазам жойларда бўлиб туриши, вазият ва жамоатчилик фикрини чуқур ўрганиб бориш асосида оқилона қарорлар қабул қилишга кўмаклашмоғи зарур. Кенгаш аъзолари президентнинг жойлардаги кўзи ва қулоғи бўлмоғи керак.

Мустақилликнинг қувонч ва ташвишлари кўп. Мен баъзи масалалар юзасидан ўз фикримни билдирдим, холос. Айрим кишилар менинг фикрим билан келишмасликлари ҳам мумкин. Ҳозирги кундаги энг муҳим масала биз танлаб олган мустақиллик йўли режалари ҳақида эркин фикр алмашишдадир. Агар шундай қилсак, умумий ишимиз ривож топишига ҳисса қўшган бўлур эдик.

ШЎРТАН БОЙЛИКЛАРИ

Қашқадарё вилоятидаги Шўртан газ конлари мустақил Ўзбекистонимизнинг улкан бойликларидан бири ҳисобланади. Бу ерда қазиб олинаётган кўп миқдордаги арзон ёқилғи шаҳар ва қишлоқларимизни газлаштириш учунгина эмас, айни пайтда, электр қуввати ишлаб чиқарувчи улкан ГРЭСлар учун ҳам ниҳоятда зарурдир. Ҳозирги пайтда Сирдарё ва Тошкент ГРЭСлари Қашқадарё гази билан ишламоқда. Тезкорлик билан қурилаётган Толимаржон ГРЭСини ҳам Шўртан конлари газ билан таъминлайди. Бундан ташқари, ҳозир Қашқадарё вилоятининг кўплаб қишлоқ ва шаҳарларини табиий газ билан таъминлаш учун қувурлар тортилмоқда. Ўз навбатида Шўртан газчилари ер остидан қазиб олинаётган бебаҳо бойлигимизни исроф этмаслик, унинг таркибидаги қимматбаҳо моддаларни ажратиб олиш учун мураккаб технология жараёнларини такомиллаштирмоқдалар. Унинг базасида қўшма корхоналар қуриш, газ ёқилғисини асраб авайлаш, қўшимча маҳсулотлар ишлаб чиқариш режалари тузилмоқда. Суратлар мухбиримиз Содиқжон Маҳкамов олган ушбу суратларда Шўртан газ комплекси кўпминг кишилик жамоасининг ҳаётидан лавҳалар акс этган.

НИЗОМИЙ ГАНЖАВИЙ ТАВАЛЛУДИНИНГ 850 ЙИЛЛИГИ

НИЗОМИЙ ДИЁРИМИЗДА

АДАБИЙ САНАЛАР

ШАРҚДА БИРИНЧИ БЎЛИБ «Хамса» яратган ва достончилик тараққиётига янги йўналиш берган Низомий (1141—1209) бутун оламга маълум ва машҳур сўз санъаткоридир. «Хамса» таркибидаги «Маҳзан ул-асрор» («Сирлар хазинаси»), «Хусрав ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», «Ҳафт пайкар» («Етти гўзал»), «Искандарнома» достонларида шоир ўзи яшаган даврнинг муҳим ижтимоий-сиёсий ва ахлоқий масалалари ҳақида теран бадиий фикр юритган. Бу эпопеянинг шуҳрати шу даражага етдики, кейинчалик форсий ва туркий адабиётларда бу асарга жавобан ўнлаб достонлар, «Хамса»лар яратилди. Жумладан, Амир Хусрав Деҳлавий, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий «Хамса» ёздилар. Қутб, Хожа, Ҳайдар, Низорий, Фузулий каби шоирлар достонлар битдилар.

Алишер Навоий Низомий ижодига жуда юксак баҳо беради. «Хамса»да устодининг номини кўп маротаба тилга олади ва уни Ганжа элининг қуёши деб атайди:

Ганжа қуёшиким, кўтаргач алам,
Айлади сўз мамлакатин яккалам.

Дарҳақиқат, Низомий «Хамса»си офтоб нури каби ер юзи бўйлаб кенг тарқалди. Шоир асарлари дунёнинг кўпгина халқлари тилларига таржима қилинди. Лекин эпопея достонларининг илк таржималари ўзбек халқи номи билан боғлиқдир. Классик адабиётимизнинг йирик намояндалари «Хамса» таркибидаги уч достонни она тилимизга таржима қилганлар. Учала таржима ҳам Хоразмда амалга оширилган.

Бундан олти аср муқаддам, 1340 йили Қутб Хоразмий «Хусрав ва Ширин» достонини ўзбек тилига таржима қилди. Севги ва садоқатни мадҳ этган бу достон Қутб қаламида эпик шеъриятнинг янги бир ажойиб намунаси сифатида майдонга келди. Таржимон-шоир достонда Низомий шахсиятини улуғлаб, шундай дейди:

Қозонтек қайнаб уш савдо пишурдим,
Низомий болидин ҳалво пишурдим.

«Хусрав ва Ширин»нинг таржима нусхалари кам тарқалган. Унинг ягона қўлёзма нусхаси Париждаги Миллий кутубхонада сақланади.

Низомийнинг «Маҳзан ул-асрор» достони XIV асрда шоир Ҳайдар Хоразмий томонидан ўзбек тилига эркин таржима қилинган. Фалсафий-дидактик йўналишдаги бу достон ўзбек маънавий маданиятига улуғ озарбойжон шоирининг инсоний ғояларини олиб кирди.

«Ҳафт пайкар» Низомий «Хамса»сининг тўртинчи достони. Бу достонни XIX аср ўрталарида Муҳаммад Ризо Огаҳий форсийдан ўзбекчага насрий йўл билан таржима қилган.

Шоир достонда Баҳромгўр ва унинг номи билан боғлиқ воқеаларни қаламга олади. Гарчи у шоҳлар ҳақида ёзилган бўлса-да, санъаткор муайян мақсадни кўзда тутади. Достонда давлат ва халқ, адолат ва тарбия тўғрисидаги масалалар қўйилади. Асар ҳикоя ичида ҳикоя усулида, халқ эртаклари таъсирида қизиқарли ёзилган. Таржиманинг ягона қўлёзма нусхаси ЎзФА Шарқшунослик институти ҳазинасида сақланади. Шу нусха асосида «Ҳафт пайкар» 1977 йили Тошкентда чоп этилди. У Саъдийнинг «Гулистон» асари билан бирга Огаҳий асарлари олти жилдлигининг IV жилдига киритилган.

Умуман, Низомий ижоди ўзбек классик адабиёти тараққиётига, шоирларимиз фаолиятига кучли таъсир кўрсатган. XIX асрда яшаб, ижод этган истеъдодли шоир Шермуҳаммад Мунис ўз ғазалларида Низомийдан баҳра олганлигини айтиб, шундай дейди:

Волийи мулки тариқат гар Низомийдур манга,
Манзили маънига Хизри роҳ Жомийдур манга.

Машҳур котиблар томонидан Низомий асарларининг қайта-қайта кўчирилиши шоир меросига қизиқиш катта бўлганини кўрсатади. Умуман, Низомийнинг эпик достонлар мажмуаси — «Хамса» ҳамма даврларда машҳур хаттотларнинг диққат марказида бўлган, юзларча нусхаларда кўчирилиб, шаҳарлараро кенг тарқалган. Жаҳон фондларида ва шахсий коллекцияларда «Хамса»нинг неча юзлаб нусхалари бор.

Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар хазинасида Низомийнинг элликдан зиёд қўлёзмаси сақланади. Уларнинг аксарияти шоирнинг «Хамса» асари бўлиб, қолганлари достонларининг алоҳида тартиб берилган нусхаларидир.

Қўлёзмалар институтида ҳам «Хамса» эпопеясининг тўрт нусхаси: «Маҳзан ул-асрор», «Хусрав ва Ширин», «Лайли ва Мажнун» ҳамда «Искандарнома» достонларининг турли даврларда кўчирилган нусхалари бор. Низомий қўлёзма асарларининг бу фонддаги энг қадимийси ҳижрий 888 (мелодий 1482) йили кўчирилган «Хамса»дир. Бу нусха улуғ Алишер Навоий «Хамса» асарини бошлаган йили котиб Хўжа Ғиёсиддин Муҳаммад томонидан кўчирилган. Қўлёзма тугал, бироқ унда «Искандарнома» учрамайди. «Хамса»нинг XIX аср охирида, 1886 йили кўчирилган нусхаси эса анча яхши сақланган. Қўлёзмада «Хамса» таркибидаги ҳамма достонлар мавжуд.

Қўлёзмалар институтида сақланаётган Низомий асарларининг энг нодирлари — «Хамса»нинг Самарқанд ва Жайпур нусхалари, «Хусрав ва Ширин» достонининг Аҳмадобод нусхасидир.

«Хамса»нинг Самарқанд нусхаси ҳижрий 1026 (мелодий 1617) йили котиб Муҳаммад Фозил Самарқандий томонидан кўчирилган. 270 варақ. Нафис санъат билан жуда чиройли безатилган. Зангори ранг, нақшинкор чарм муқовада.

«Хамса»нинг Жайпур (Ҳиндистон) нусхаси ҳам анча эътиборли, мукаммал. У XVI—XVII асрларда котиб Шайх Кабир валади Шайх Музаффар томонидан кўчирилган бўлиб, чиройли ҳуснихат билан битилган. Матнлар ҳар саҳифада тўрт устунда заррин чизиқлар орасига жойлаштирилган. 444 варақ.

Низомийнинг «Хусрав ва Ширин» достони алоҳида ҳолда кўп маротаба кўчирилган. Достоннинг Аҳмадобод нусхаси қадимий нусха. У ҳижрий 1038 (мелодий 1628) йили хаттот Сайид Муртазо ибн Сайид Қосим Ҳусайний ал-Бухорий томонидан кўчирилган ва бизгача яхши ҳолда етиб келган.

«Хусрав ва Ширин» достонининг 1894—1895 йили кўчирилган нусхаси ҳам киши эътиборини ўзига тортади. Асар котиб Расул бобо томонидан кўчирилган. 320 варақдан иборат бу қўлёзма шоир меросининг Ўзбекистонда XIX асрда тартиб берилган бир нусхаси сифатида қимматлидир.

Низомийнинг «Маҳзан ул-асрор» асари қўлёзмалари тахминан XV—XVI асрларга таaллуқли. Асар ҳажми кичик — 78 варақ. Лекин «Шарҳи «Маҳзан ул-асрор» деб аталган бошқа қўлёзма 225 варақдан иборат. Унда мазкур асарнинг ҳар бир мақолоти ва ҳар бир ҳикоясига шарҳлар ёзилган. Унинг ким томонидан ёзилгани ва қачон тартиб берилгани маълум эмас. Лекин бу қўлёзма Низомий «Маҳзан ул-асрор»и таҳлил қилиниб, кенг кўламда баён этилган нусха сифатида аҳамиятли.

«Ҳафт пайкар» достонининг қўлёзма нусхаси фондда мавжуд эмас. «Лайли ва Мажнун»нинг тўрт нусхаси ва «Искандарнома»нинг 1560 йили Қутбиддин Муҳаммад котиб томонидан кўчирилган ягона нусхаси бор. «Искандарнома» икки китобдан иборат бўлиб, биринчиси «Шарафнома», иккинчиси «Хираднома» деб аталади. (Низомий эса асл нусхада «Хираднома»ни «Иқболнома» деб атаган). Қўлёзма 112 варақдан иборат, «Маҳзан ул-асрор» билан бир муқовада китобат қилинган.

Умуман олганда, Низомий асарларининг асрлар оша ўзбек элида кенг тарқалиши ва унинг ҳозирги кунларда ҳам севиб ўқилиши шоир бадиий меросига халқимизнинг чексиз муҳаббати рамзидир.

Фатҳулла ҒАНИХЎЖАЕВ,
филология фанлари номзоди

МУНОСИБ ТЎЁНА

Алишер Навоий ижоди ва ҳаётига бағишланган китоблар ҳозирча кам бўлса-да, кетма-кет нашр этилиб келинаётир. Шундай тадқиқотлардан бири — Иброҳим Ҳаққулнинг «Абадият фарзандлари» («Ёш гвардия», 1990) китобхонлар қўлига тегди. Китоб муаллифи зукко танқидчи сифатида адабий муҳитга яхши таниш. «Абадият фарзандлари»ни ўқир эканмиз, Алишер Навоийнинг машҳур тарихчи Мирхондга «Равзатус сафо»ни ёзиш бўйича берган маслаҳатларини хотирга олдик.

Муаллиф ҳар бир мавзу учун ўзига хос сарлавҳа танлаган ва ҳар бир мавзу мазмунини тўла қамраб олишга уринган. Масалан, китобдаги «Не назмки ўтлуғ кўнгилдин чиқордим...» деб номланган мақолани олиб кўрайлик. Унда Навоий шеъриятидан айрим намуналар келтирилиб, чуқур таҳлил этиб берилган. Бунда, даставвал улуғ бобомиз ижодида сўзнинг қудратига эътибор қаратилади. Мана, бир шеърий намуна:

Виқор гавҳарию ҳилм маъдани бўлакўр.
Десангки, қилғай итоат санга гадо ила шоҳ...

Иброҳим Ҳаққул ушбу байтдаги «виқор», «гавҳар» ва «ҳилм» сўзларини бирбири билан боғлиқ ҳолда атрофлича таҳлил этиб, уларнинг ҳар бирига ўзининг аниқ муносабатини баён этади, яъни байтда шоир айтмоқчи бўлган маъноларни шарҳлаб беради. Жумладан, «виқор» сўзининг қадимийлиги, унда улуғворлик, салобат, мағрурлик маънолари мужассамлашганлиги таъкидлаб ўтилади. Таҳлилга кўра, виқорли бўлиш биринчи галда халқ манфаатини ёқлаш, қайси тарзда бўлмасин, элга фойда келтиришдир. «Гавҳар» сўзининг маъноси виқор туйғусининг маънавий-ахлоқий қимматини билдиради, дейди муаллиф. Тадқиқотчи «ҳилм»ни юмшоқтабиатлилик, беозорлик, собирлик хислатларига эга бўлиш, деб изоҳлайди. Навоий таърифида «ҳилм ахлоқли одамнинг қимматбаҳо либоси ва у кийим турларининг энг чидамли матоси».

Ҳар кишиким топса даврон ичра жоҳу эътибор,
Ким анинг зотида бедоду ситам бўлғай қилиғ.

Бобокалонимизнинг бу теран маъноли байтини бизнинг ҳозирги давримизга ҳам тўла татбиқ этиш мумкин. Ҳаётдан шундай бир мисол келтириш мумкин: бир касбдош қадрдонимиз катта мансаб эгаси бўлган кезларда дўстларини тан олмас, оғзига келган гапларни гапираверар, доноларнинг фикри билан ҳисоблашмай истаган ғайриқонуний ишларга қўл ураверарди. Ҳозирги вақтда эса отдан ҳам, эгардан ҳам тушиб, фуқаролар назаридан ҳам четда қолди. Бундай мисолларни ҳаётдан кўплаб келтириш мумкин.

Демак, юқоридаги икки сатр шеърни ҳар бир норасида мансабдор, калтафаҳм шахснинг идораси пештоқига чиройли қилиб ёзиб, илиб қўйиш лозим. Лекин бундан ҳамма мансабдор кишилар шундай деган маъно келиб чиқмайди. Улар орасида ақлли, фаҳм-фаросатли ва камтаринлари кўпчиликни ташкил этади. Биз ҳозирги даврда ҳамма раҳбарнинг ҳам халқ ғамхўри, халқ хизматкори бўлишини истардик. Улар Навоийдек фуқаро билан бирга бўлиб, унинг дардига малҳам бўлсалар.

Муаллиф Алишер Навоийнинг пантеистик қарашлари ҳақида ҳам маълумот беради. Унинг қарашлари Аҳмад Яссавий, Жалолиддин Румий, Ғаззолий, Фузулий кабиларнинг асарларидаги мулоҳазалар билан узвий боғлиқ ҳолда баён этилади.

Навбатдаги «Тил ва эрк» деб номланган мақола «Тил — халқнинг улуғ карвон йўли» деган ажойиб ҳикмат билан бошланади. Сўнгра тилнинг халқ тарихи, тафаккури, руҳи, ҳар кишининг ҳориганда суянган тоғи, ишонган ва роҳат қиладиган боғи, элнинг дили деб таърифланиши айни муддаодир. Маълумки, Навоий тилнинг қудратига, қадр-қимматига ва улуғворлигига юксак баҳо берган. «Тил ва Руҳ тириклик асосидир»:

Сўздин ўлукнинг танида руҳи пок,
Руҳ дағи тан аро сўздин ҳалок.

Тадқиқотда Навоийнинг тил ҳақидаги ҳикматлари адабиёт билан боғлиқ тарзда баён этилади, «Муҳокаматул луғатайн» асарининг туркий тилларни ўрганишда муҳим аҳамият касб этиши алоҳида таъкидлаб ўтилади. Шоирнинг мутафаккирлигига доир қатор далиллар келтирилади.

ТАҚРИЗ

Китобдаги «Хамса» бадииятига доир», «Жунун маърифати», «Ватан ичра яна бир Ватан» каби мақолаларда Навоийнинг улуғворлиги, халқ ғамхўри экани, ўзини халқсиз тасаввур эта олмагани, ҳаёт фалсафаси, давлатни бошқариш сирлари сингари ажойиб хусусиятлари ҳақида ҳикоя қилинади.

«Абадият фарзандлари» китобининг ўқишли чиқиши манбалардан кенг фойдаланиш самараси эканини алоҳида таъкидлаш жоиз. Зеро, китобни варақлар эканмиз, тадқиқотчи улуғ бобомизнинг асарлари билан бирга, унинг замондошлари ва ундан олдин яшаган улуғ зотларнинг ижодий-илмий бойликларидан, замондошларимизнинг кенг қамровли бадиий, илмий асарларидан фойдаланиб иш кўрганлигининг гувоҳи бўлдик. Кўплаб ижодкорлар ва илм-фан ходимларининг асарларини, ишларини сабр-тоқат билан ижодий ўрганиб, ўзлаштиргани — тадқиқотчининг меҳнатини мамнуният билан қайд этамиз. Энди айрим мулоҳазаларни ҳам айтиб ўтсак.

• Улуғ бобокалонимизнинг тўла маънодаги қомусчи эканлигини ҳам, ҳеч бўлмаганда, таъкидлаб ўтиш лозим эди. Зеро, Навоий халқ ҳаёти билан, инсон тақдири билан, тарихи, маданияти, санъати билан, жамият ва табиат қонунлари билан яқиндан шуғулланиб, булар ҳақида ўзининг аниқ фикрини билдирган. Китобдаги мақолаларда у ёки бу даражада Амир Темур, Улуғбек, ва Хўжа Аҳрор каби улуғ зотлар тўғрисидаги тарихий манбаларга ҳам мурожаат қилинса, маъқул бўларди. Зотан, бу Навоийни, Навоий даврини кенг даражада ўрганишга ёрдам бериши табиийдир.

Тадқиқотга Юнус Эмро ва Рабиндранат Тагор ҳақидаги мақолаларнинг киритилгани мундарижага сингишмай турганга ўхшайди. Тўғри, жамият ва табиат ҳодисаларига муносабатда умумийлик бор. Лекин бу мақолалар қизиқарли ёзилганидан қатъий назар, Навоий ҳаёти ва ижодий фаолияти билан бевосита боғланмайди. Муаллиф китобда Алишер Навоий асарлари номларининг ёзилишида хилма-хилликка йўл қўяди: «Ҳайратул-аброр» (31-бет), «Ҳайратулаброр» (40-бет), «Лисонут тайр» (20-бет), «Лисонут-тайр» (114-бет), яна «Лисон-ут-тайр» (92-бет).

Бизнингча, асарларнинг бу тартибдаги номлари ҳеч қандай тиниш белгиларисиз ёзилавергани маъқул. Хўш, асарлар номининг юқоридаги шаклда ёзилишининг боиси нимада? Ҳар хил тиниш белгилари билан ёзиш рус туркологларидан ўтган бўлса, ажаб эмас.

Китоб «Ёш гвардия» нашриётида босилиб чиққан ва асосий эътибори билан ёш авлодга мўлжалланган. Шундай бўлгач, «футувват» (7-бет), «аҳбоб» (10-бет), «тавҳид» (15-бет), «алфоз» (20-бет), «маҳобат» (24-бет), «афсун», «фусун» (39-бет), «ружуб санъати» (39-бет), «жунун» (42-бет), «шаффоф» (82-бет), «тавҳи» (95-бет), «ташбиҳ» (168-бет), «элексир» (172-бет) каби атамаларга қисқача тушунтириш берилгани маъқул эди.

Умуман, Иброҳим Ҳаққулнинг «Абадият фарзандлари» тадқиқоти навоийшуносликка қўшилган муҳим ҳиссадир. Унинг Навоий 550 йиллик тўйи арафасида босмадан чиқиши муносиб тўёна бўлди.

Назар РАЖАБОВ,
Жўра ҲОЖИМАТОВ,
СамДД профессорлари

ИНСОН ЯХШИ-ЁМОН кунлар ўтида қоврилиб, умр далли шамолларда соврилиб қувонч ғамга, ғам ташвишга эврилиб бораверади.

Эҳтимол мен ўлиб кетарман мутлоқ,
Эҳтимол мендан ҳам қолар бир туйғу
Оламга сингир у,
Бедор ва оппоқ,
Балки насиб этмас абадий уйқу.

Бу оғир боғ ичра оғир қадамлар
Ташлаб кетаётган оғиргина қиз,
Дунё кўзларингдан дунё аламлар
Томчилар, ҳар бири улкан бир юлдуз.
. . . .
Томчилар кўксингдан келаётган куз.
Оғулар томчилар, гуллар томчилар.
Яқин хотиралар... идрок фаромуш,
Виждонингни ўйиб урар томчилар.

«СЎЗ—РУҲЛАР ШУКУҲИН ТАШИГУВЧИ ТАН...»

Балки...

Тақдир деганларининг ўзи йўл. Кимгадир кенг кўча насиб этади, кимгадир сўқмоқлар... Шоирлар эса ёлғизоёқ йўлдан кетаётган одамларга ўхшайди. Чунки бу йўлда хавотир бор, таҳдид, сукунат ва танҳолик бор. Аммо бу йўл катта оламга олиб чиқмаса ҳамма уринишлар бефойда.

Йўлдош Эшбек ўзига хос йўл оча олган шоирларимиздан. Унинг тиниқ туйғуси, аллаловчи оҳанги бор. Агар у дил-дилидан бўзласа, унинг рангин ва ҳазин дунёсига кириб қоласиз, узоқ вақт бу туйғулар олами оғушидан чиқа олмайсиз. Шоир муҳаббат ҳақида хотиралар жунбушга келганда ана шундай самимий куйлайди. У алдовни ёмон кўради, гарчи алданиш унга тийракликни ўргатса-да, у меҳрни яхши кўради, гарчи меҳр инсонни ташлаб кетаётганини кўриб турса-да, у ҳақиқатга суянади, гарчи ундан омонлик топмаса-да... Шоирдаги энг теран дард эса муҳаббат дарди:

Мен сенга тикилиб туриб юзма-юз
Энг ёруғ сўзимни айтмоғим керак.
Бироқ бу журъатсиз кўнглимда ҳануз
Ёнган азобларим... Инграган юрак.

Журъатсиз қалбнинг иккиланишларини кўриб, бу кўнгил туйғуларига ҳамдард бўласиз, қаршингизда турган кишига сиз ҳам бисотингиздаги энг нурли сўзларни ахтара бошлайсиз. Шоир барибир шоир-да, у сўзни сиздан аввалроқ топади: «...ёруғ дунёдаги ёруғ хаёл», деб. Йўқ, у сўзни ҳам шоир озсинади:

Мен эса ботиниб бир сўз айтмайман,
Фақат хотирамга тамғадир ёдинг.
Сенсиз шу баҳорни не деб атайман,
Сенсиз бу юракнинг нимадир оти.

Бу кўҳна ҳасратлар, бу кўҳна дардлар маҳбубани эрита олмади, айрилиқ нозик меҳр-муҳаббат ипларини эрмаклаб узиб кетди: айб кимда, гуноҳ-чи:

Бу оламда гуноҳ йўқ, гулим,
Гуноҳ йўқ ишқда.
Гуноҳ ошиқда.
. . . .
Ҳеч кимда, ҳеч нарсада гуноҳ йўқ, гулим.
Гуноҳ йўқ осмонда, заминда.
Гуноҳ сенда, гуноҳ менда.
Топишолмадик, гулим.

Ошиқ куйган кўнглини кимларга тутишни билмади. Ҳасратлари кўкка ўрлади. Ҳеч ким унга пешвоз чиқмади. Зеро, ошиқлик дегани танҳолик дегани эмасми?! Ҳасрат кўкка ўрлай-ўрлай қайғуни чақирди, қайғу «Алам»ни... ва беихтиёр шу сўзлар сатрларга сочилиб кетди:

Мен сенсиз ўлмадим.
Рост.
Ўламан деб ўйладим.
Ёлғон.
Сен ўзингни ос.
Яшай беармон.
Севганим ёлғон.

Кайфият руҳга таъсир этмай қўймади. Ошиқ атрофга қаради, юракдан алам ўтиб унсиз йиғлаётган ёлғиз угина эмас экан. Аламлар ва алдовлар оламида бошини эгиб кетаётганлар ҳам кўп экан:

Алдовлар йиғлаётган қизнинг кўзларини очди. Дунёга тийрак нигоҳ билан қарашни ўргатди, «виждон хатодан улғайган азоб» эканлигини англатди ва у, энг муҳими, яшаш — кураш эканлигини ҳис этди. Сўзни сўз чақиради, дардмандни дардманд тушунади. Шоир ошиқлик дарди туфайли йиғлаётган қизнинг

НИГОҲ

тасвирини бизга кўрсата олган. Аммо бу дардлар ҳам ҳали ҳолва экан, булар мангу масофа — инсон фожиаси олдида нима бўлибди! Лирик қаҳрамон энди собиқ ошиққа айланади. Турмушнинг тўфонлари унинг ҳам бошини «силаб» кетган, у ўзи суймаган ёр билан яшашга мажбур. Шунинг учун қаҳрамонимиз руҳида ўкиниш, таъна ва бот-бот инжиш кўзга чалиниб туради:

Бизда бошқа илож йўқ,
Ўрганиш керакдир шу куйга,
Ишдан қайтиш керак кўнгил тўқ,
Уйга қайтиш керак шод — уйга.
Чой ичиш керакдир жилмайиб,
Жилмайиб узатган одамга.
Чойларинг, қўлларинг, сочларинг майин
Демоқ керак сўз қотган одамга.

Лирик қаҳрамон қаттиқ изтиробда қолади. Аммо бу изтироб маҳкам қисилган тишлар орасидан сизиб чиқмаслиги керак. Бироқ бу қисматга маҳкум этилган ёлғиз у эмас-ку, унинг ёнида «сўз қотган одам» ва ҳаётдаги минг-минглаб шундай одамлар-чи! Ҳаммасини тушунасан, ҳаммасини сезасан, ана шуларни билганингдан «дод» дегинг келади. Хайриятки, «дод» демайсан, хайриятки, табиат бир томондан кам қилиб, бошқа томондан мурувват кўрсатибдики, сени шоир қилиб яратган. Энди бир умр бу азоб исканжасидан қутула олмайсан. Нафратланган алдовларинг сенга кўмакка шошилади, сен эса баҳузур (аслида беҳузур) уларни қоғозга тиза бошлайсан:

Қўрқаман. Энг сўнгги илинжимни мен
Қолдир деб ҳаётдан тилайман шафқат:
О, унинг қўллари, чиройли, майин!
Дунёда мен уни севганман фақат.

Аммо бир кун келадики, ўртадаги муносабатларга дарз кетади. Нурсиз, зерикарли ҳаётга юрак гоҳ пинҳон, гоҳ ошкор таслим бўлади: «Бизнинг орамизда масофа бордир, Ширин ҳақиқатлар сўзладим гоҳо. Ўзимни санайман бир қўрқоқ қодир, Қодирлик — мақсадга сақламоқ вафо». Шоир баъзан кимнингдир дили оғримасин деб ширин «ҳақиқатлар» сўзлаганига, сукут сақлаганида эса ҳақиқат тили боғланганига иқрор бўлади:

«Чарчадим. Болишни нарироққа сур,
Чарчадим бу сотқин ўйлардан тамом.
Мен сени севмайман. Ўйлайман нуқул,
Нега оча қолдинг эшикни осон».

Кўнгилга чироқ ёқса ёришмайди. Биргина ўй билан бутун моҳият ошкор, ёлғонлар эса бекор бўлди. Айб кимда?! Айб масофада, ҳа инсонлар орасидаги муносабат деб аталмиш МАНГУ МАСОФАда. Аммо бу масофа бўлмаганда эди, балки, шеър ҳам туғилмасмиди?! Яна ким билади, дейсиз?!

Шоир Йўлдош Эшбекнинг «Мангу масофа» (Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1991) тўплами билан танишганингизда мана шу хаёллар, мулоҳазалар сизнинг ҳам кўнглингиздан кечмайди деб бўладими?!

Й. Эшбек бир шеърида ёш улғайган сари одам вазминлашиб қолишини айтади. Мен унинг олдинги «Мовий турналар» (Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987), «Яхшиликка қарайман» («Ёш гвардия» нашриёти, 1988) каби тўпламлари билан «Мангу масофа» мажмуасини солиштириб шоирнинг вазминлашган сари китобдан китобга фикрлари тиниқиб бораётганини кузатдим. Айниқса, отаси онасини ҳадеб ураверганидан болакайнинг хўрлиги келиб Амакидан тўппонча сўраб ҳиқиллаб турганида, Гала бобо дўмбира чертган чоғда бек Алпомиш ғолиб келганда кичкинтойларнинг керилиб қўйишларида, Аҳмад полвоннинг ўғли номусдан узоқларга бош олиб кетганда шоир туйғуларининг самимийлигига ишонгим келди. «Зиндон ривояти», «Қўшчи қўшиғи», «Сўнгги саҳифалар таассуроти» шеърларида ифодаланган инсоннинг исёнкорлик руҳи таассуротларимизни янада бойитади. (Бу шеърлардаги ижтимоий норозиликларга тўхталишни лозим топмаганимиз учун узр сўраймиз.) Бу мажмуа илгариги тўпламлардаги шеърлар билан тўлдирилган, аммо олдинги тўпламлардаги фикрий тарқоқ, ноизчил ва баъзи сунъийликка йўл қўйилган шеърлар ҳам бу китобдан ўрин олганлигини айтиб ўтиш ўринлидир. Айниқса, шу бадиий ночор шеърларда сўзларнинг маъно товланишларига эътибор бермаслик шеърхонни ранжитмасдан қўймайди, албатта. «Гўзаллик туйғуси» шеъридаги сабабсиз ҳайратланишлар ёки «Раҳм» шеъридаги

Йиқилсам, қайрилдинг, кўз очсам, кетдинг,
Алангалар қилдим(?), бермадинг садо

каби зўрма-зўраки жумлалар ёхуд «Хаёли кўкка туташ...» деб бошланадиган шеърдаги

Қиз кўзлари — офтоблар(?),
Шамолда ёшланмайди(?).
Баҳор неча бетоблар,
Эҳ, боқиб улгурсайди!(?).

сингари ғализ фикрлар тасаввуримизни хиралаштиради. «Сен сабрим — жаҳоним», «Кўнглибўшлик» каби насиҳатнамо ҳикмат айтишга интилиш ҳам шеърхонга кўпда ёқавермайди.

ЭНДИ СЎЗНИ МУХТАСАР қилсак. Йўлдош Эшбек сўз қадрини биладиган шоир. У «Сўз» шеърида:

Сўз — отилмаган ўқ,
Ичимда ётар.
Йўқ,
У менинг ўзимни отар

деб ишонади.

Шоир зоти борки, бир умр сўз хизматида бўлади. Бинобарин, «руҳлар шукуҳин ташигувчи бу тан»ни шоирнинг ўзи ёмон кўзлардан асрасин.

Наргис ДАВУРБОЕВА

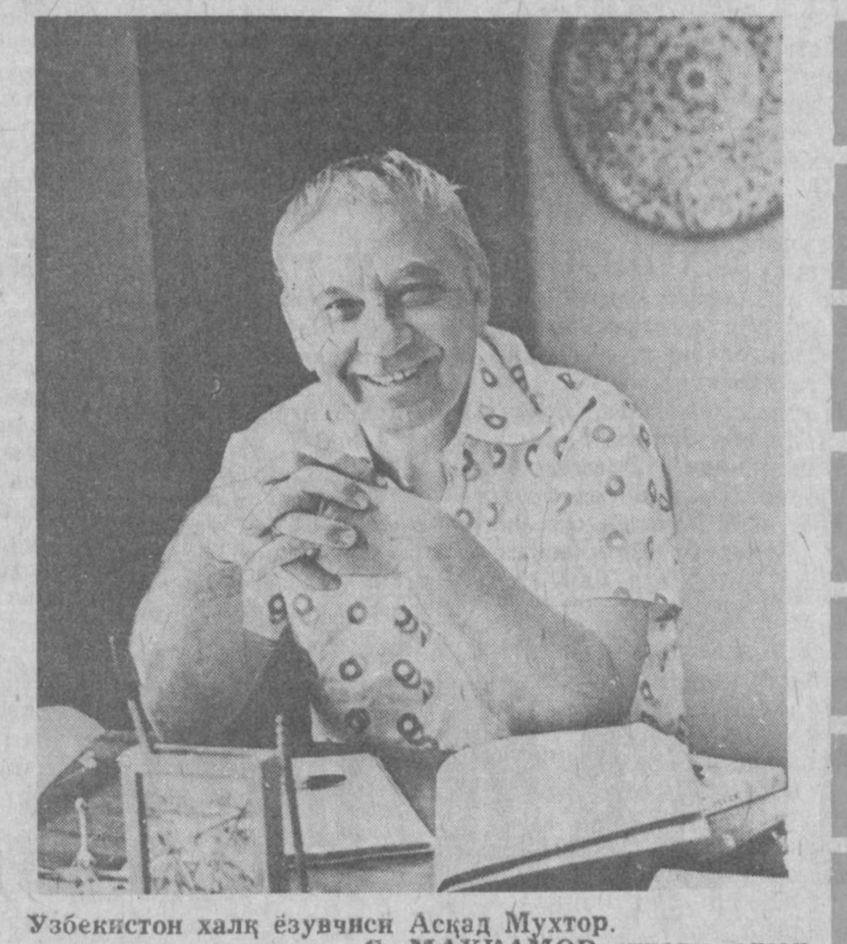

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Асқад Мухтор. С. МАҲКАМОВ сурати олган

ЮРАКДА АЖДОДЛАР ЁДИ

Хуршид Давроннинг маърифий ва тарихий бадиаларини матбуот саҳифаларида ўқиган бўлсам ҳам, улар жамланган мажмуа мутоласидан сўнг янада тўлиқроқ маъно уқиб, ўзгача қониқиш ҳиссини туйдим. Муаллиф бу китобини Алишер Навоийнинг 550 йиллик тўйига бағишлабди. «Самарқанд хаёли» («Камалак», 1991) фақатгина улуғ устодга таъзим эмас, балки, Навоийдек буюк сиймоларни яратган боболар тарихига таъзимдир. Бу таъзимда эса олам-олам маъно мужассам.

Китобнинг «Аждодлар ёди» бадиаси билан бошланиши бежиз эмас. «Агар оддий одам ўз келиб чиқишини билмаса, — деб ёзади Далай-лама, — у ўрмонда адашган маймунга ўхшайди; агар у ўз уруғ-аймоғини билмаса, ферузадан ясалган аждаҳога ўхшайди; агар у аждодлари ҳақида ҳикоя қилувчи битикларни ўқиёлмаса, йўқолган ва йўлидан чалғиб кетган болакайга ўхшайди». Ўша болакай 37 йилдан сўнг туғилган авлодлардир. Адиб тарихдан келтирган далили билан бизнинг ҳозирги аҳволимизни ўзимизга тушунтирмоқда. Ҳикматларнинг мағзини чақиб бермоқда: «...тарихдан бехабар халқ мазлум халқ, тарихини асраган ва билган халқ — қудратли ва тенглар ичида тенг халқдир».

«Ватан чегараси», «Муқаддас китобни варақла», «Олис юлдуз нури», «Мустақиллик нима?» каби бадиаларда адиб Ватан тушунчасининг моҳиятини, «Ватан қўйнида яшаётган ҳар бир инсон ўз муҳаббати билан Ватан сарҳадларини кенгайтириши»ни, Ватан озод ва иймонли инсонлар уйи» эканлигини уқтиради.

Ватан дарди ва муҳаббати билан яшайдиган авлодни тарбиялаш орзуида адиб «Тарих — боболар боғи» бадиасини ёзади ва ўқувчини боболар боғи сайрига чорлайди. Эл-юрт озодлиги учун жонини қурбон қилган Тўмарис, Спитамен, Жалолиддин Мангуберди, Темур Малик, Маҳмуд Торобий, Пўлатхон, Бобон, Намозни эсга олади. Табобатда ягона Ибн Сино, алгебра илмининг отаси Муҳаммад ал-Хоразмий, қомусий билимлар соҳиби Абу Райҳон Беруний, иккинчи Арасту номи билан машҳур Форобий, коинот сайёҳи Мирзо Улуғбек, Ислом маданияти ва фанида катта ўрин тутган Исмоил Бухорий, Аҳмад Яссавий, туркий адабиёт султони Алишер Навоийни хотирлайди. Буюк жаҳонгир Амир Темур шу тупроқ фарзанди эканлигини айтади. У илм аҳлини, муаллимларни, ота-оналарни — ҳамма-ҳаммани боболарнинг маънавият боғига таклиф этади.

Шоир «Едимиз — ҳаётимиз» бадиасида «Хотирасини йўқотган одамни бугун даволайдилар, аммо хотирасини йўқотиб қўйган халқни даволаб бўлармикан?» деган хавотир билан азият чекади. Жавоб излайди:

Тарих китобларин кўп варақладим,
Қонли сўқмоқларни айландим такрор.
Қоралаб йўл босдим, жарлар ҳатладим,
Кўзим хира тортди, сочим босди қор.

Охир-оқибатда шундай хулосага келади:

Англадим: ҳеч кимни қутқаролмайман,
На Бобон ботир, на Намоз ўғрини.
Англадим: қутқара оларман фақат
Зулматга тикилган ўйчан ўғлимни.

Бу зулматга тикилган кўзлар фақатгина шоирнинг ўғлининг кўзлари эмас, мустамлакачилик исканжасида яшаган бутун Ўрта Осиё халқи келажагининг кўзидир. Демак, зулмат қоплаган йўлни боболар маънавий мероси нури билан ёритмоқ керак.

«Маърифат шижоатдир» бадиаси мажмуанинг юраги бўлиб туюлди менга. Лекин китобдаги бошқа асарларни ўқимасдан туриб унинг юрак эканлигини англаб бўлмайди. Юракка қон томирлари келиб уланганидек, мажмуадан жой олган бошқа мақолалар унга келиб туташади, ундан қон — озуқа олади ва ана шу қувватни бутун танага етказади. Табиийки, қон томирларисиз қолган юрак бир парча гўштдир.

Хуршид Даврон ҳар бир кишини маърифатга чорлайди, жамиятдаги ўзгаришлар маърифат орқали бўлишини хоҳлайди: «Маърифатли деҳқон тепадан қанча зуғум бўлмасин, ҳеч қачон ерни заҳарламайди, у бу иш билан ўз юрагини заҳарлашини англайди.

КИТОБИНГИЗНИ ЎҚИДИМ

Маърифатли ўқитувчи болалар дилига фақат эзгулик уруғини сочади. Зеро, у биладики, эртага бу уруғлар кўкарса, ниҳоллар улкан дарахтларга айланса, Ватан қудрати янада юксалади.

Маърифатли сиёсатчи ўз халқини алдаш йўлидан бормайди...

Маърифатсиз раҳбар ҳамиша ўз теварагида маърифатсиз раҳбарчаларни йиғиш билан шуғулланади. У куч ишлатишга, зўрликка, дўқ-пўписага, ҳур фикрдаги кишиларни қатағон қилишга мойил бўлади».

Гап раҳбарга келиб тақалди. Улуғ бобомиз Низомий Арузий Самарқандий «Чаҳор мақола» деб аталмиш маъноларга бой асарини ёзиб қолдирган. Унда аллома ўзликни танимоқдан бошлаб давлат юритишда ҳукмдор атрофидаги казо-казолар қандай сифатларга эга бўлмоғигача маълумотлар берган. Мен — ленинчи, нега шундай ажойиб асарни жоҳил ва нодон ҳукмдорга бағишлабди, дея ўкиниб юрардим. Энди тушунсам, бундай асарнинг подшоҳга бағишланиши бежиз эмас экан. Табиийки, Шарқ фалсафасини билмаган шоҳ бўлмаган. У асарни ўзи ўқиб чиққан, баҳо берган, муайян хулосаларга келиб, амалда жорий этган. Албатта, бу маърифий асар замонанинг ёмонлашувини сезган файласуфнинг ташвишларидир.

Хуршид Давроннинг китобини ҳам шундай асарлар жумласидан деб ўйлайман. Фақат уни ўз тилини мукаммал биладиган, ўзбекча фикрлайдиган, ўзбекча йиғлайдиган раҳбаргина ўқиб тушуниши мумкин.

Ватан озодлиги учун қурбон бўлган Широқ, Тўмарис, Спитамен, Пўлатхон, Қурбонжон, Намоз, Бобон каби қаҳрамонлар мажмуадаги ҳар бир бадиада учрайди. Буларнинг ҳаммаси дабдабали чорлов бўлиб қолмаслиги учун муаллиф китобининг учдан икки қисмини тарихимизга бағишлаган. Унда автор эрамиздан аввал яшаб ўтган Тўмарисдан Русия асоратигача бўлган даврларда кечган тарих ҳақиқатини очиб беришга ҳаракат қилган.

Китобнинг ҳар бир саҳифасидаги фикрлар, имсним комилки, баҳс ва мунозараларга сабаб бўлади. Бу баҳс кўнглингизнинг аллақаерига ҳақиқат уруғини қадайди.

Адибнинг осуда сўзини унутманг: «Ўз халқи ўтмишини унутган, юрагида аждодлар ёди ўчган одам маънавий таназзулга, маънавий ўлимга маҳкумдир...»

Ҳалим САЙИИД

ЯНГИ НОМЛАР

Дунё билади: бизнинг юртимиз ҳам чинакам истеъдодлар юртидир. Улар гоҳ шаҳри азимда, гоҳ номи ҳеч кимнинг ўйида йўқ чекка бир қишлоқда намоён бўлади. Бизнинг бахтимиз шундаки, улар бор. Мана, яна бири, бу сафар Деҳқонобод тоғлари бағрида милтирабди.

Бир замонлар у тоғларни сайр қилиб, оҳу, какликларни кузатиб, афсоналар оғушида «Қасам дара» деган балладa ҳам ёзганман. Хол Муҳаммаднинг шеърлари ўша узоқ йилларимни эслатди...

Дўстларим! Биз муттасил равишда ён-атрофимизга назар ташлаб йилт этган ҳар бир чироғимизнинг «пилигини кўтариб» қўйишимиз шарт.

Ҳол Муҳаммад. Сенинг шеърларинг шу замин фарзандларининг руҳиятини равшан қилсин. Ана ўшандагина муродингга етган бўласан.

Абдулла ОРИПОВ

Ҳол МУҲАММАД ҲАСАН

ЙИГИТНИНГ

Мол-дунёси бўлмаса ҳамки,
Парча нони бўлсин йигитнинг.
Кўнгли каби очиқ ва танти
Дастурхони бўлсин йигитнинг.

Тинглаганни маст қиладиган,
Ғаюр дилни паст қиладиган,
Агёрни-да дўст қиладиган,
Тил — забони бўлсин йигитнинг.

Сўрмаса ҳам масъул бир амал,
Мушкулингни қилолгали ҳал,
Адл — азот келгувчи дангал
Шер томони бўлсин йигитнинг.

Рухсорига кўз тўядиган,
Қучганида қўл куядиган,
Елкасидан сув қуядиган,
Ёри жони бўлсин йигитнинг.

Бефарзандлик дунёда аччиқ,
Қиз — тиловчи, ўғил — суянчиқ.
Тизга солиб суймали яхши
Бир «ёмони» бўлсин йигитнинг.

Қавми бўлсин аридай аҳил,
Орасидан ўтолмасин қил,
Насибаси бутун, бедахл
Ҳур макони бўлсин йигитнинг.

Бирор нокас камситса кўнмас,
Ўз удуми, урфидан тонмас,
Ор оларда қуйилмас, тўнмас,
Қайноқ қони бўлсин йигитнинг.

Бевақт хазон билмасин умри,
Бемаврид қон кўрмасин ери,
Ҳар қадамда қўлласин пири

Бут имони бўлсин йигитнинг.
Ўз осмони бўлсин йигитнинг.

АЁЛНИНГ ТУШИ

Туяларнинг думи ерларга тегди,
Ҳўкизлар ҳомила елин солдилар.
Фил хирапашшага бўйнини эгди,
Сичқонлар инсиз, ҳам пулсиз
қолдилар.

Ит, мушук ялоқда қошиқ талашиб,
«Сен-мен»дан ўтдилар «Сен е, мен
е»га
Ўзгарди тўнғизнинг дунёқараши:
— Балчиққа тегмасин маҳлуқман
деган.

Энди семизликни қўй кўтаролмас,
Тортсангиз чумчуқлар бир ботмон
келар.
Тайхардан той тугул, тулпор ўтолмас,
Ўтса ҳам бургадан тепки еб ўлар.

Бўрилар юраги ёрилиб яшар,
Қуённинг изида юрар қимтиниб.
Жужиқ-жўжаларнинг ғайрати жўшар
Чўзғилаб чўқишиб лақма тулкини...

Ў, бу қай макондир, қандай замондир,
Ақлдан оздирар одамнинг бўшин?
Уйғона қолсин-да, балки, ёлғондир,
Ишқилиб ўнг келсин АЁЛНИНГ
ТУШИ.

ОЙ СУЗАДИ, БИРАМ СУЛУВ

Тоғ тўшида туман сурув.
Ой сузади, бирам сулув.
Тошлар ётар қордай эриб —
Куй оқади тўлиб-тўлиб:

— Сибизғамни чаламан-а,
Бой қизини оламан-а,

Бой қизини бермаса-я,
Соқолларин юламан-а.

Бойнинг соқоли сори-я,
Ўтови товдан нори-я,
Қўш кадига сут тўлдириб,
Саҳар ўтар қизлари-я.

Кадибови узилсин-а,
Совған сути тўкилсин-а,
Ой айланиб чимилдиқда
Келин бўлиб сузилсин-а.

Ой-ойдини сутмикан-ей,
Одамқўмар ўтмикан-ей...
Воҳ, бетгинам кетди ёниб,
Қиз дегани, ўтмикан-ей...

Сибизғамни синдирди-я, бу қизлар,
Кўзгинамни тиндирди-я, бу қизлар.
Оталари тўйга ҳали кўнмасдан,
Қўй боқишга кўндирди-я, бу қизлар...

Тоғ тўшида ётар сурув.
Ой ўтовга ботар. Сулув...
Ит ҳуради туриб-туриб.
Ҳеч нарсани бўлмас кўриб.

«Шеърият ҳамма ерда, ҳатто гиёҳда ҳам бор. Уни териб олиш учун фақат энгашмоқ кифоя». Алишер Нарзуллонинг шеърларини ўқиётиб, хаёлимдан ўрус ёзувчиси Паустовский зикр этган ушбу фикр ўтди.

«Кичкина ҳовлича», «каллакланган дараахт», «оғочлар юзида қолган мезонлар», «чарчоқ қўлларини силкитган кампир»...

Булар — Алишерни янада ўзига яқин келтиради, атрофидаги нарсаларни илғаш ва англаш идрокига куч эндиради. Зотан, ёш шоир шеърларида ўзининг юрак ҳақиқати билан биргаликда, ёнида кечаётган ҳаракат йўсини ҳам ифодасини топади. Алишер ҳолатнинг ўзини, кузатувнинг ўзини шакллантиради. Унинг шеърларига хос фазилат ҳам шунда.

Унга нияти йўлдош бўлсин. Тилакдошман.

Икром ОТАМУРОД

Алишер НАРЗУЛЛО

ОҒОЧЛАР ЮЗИДА МЕЗОНЛАР ҚОЛАР...

Кичкина ҳовлича, йўқ, у бир дунё,
шундадир куй-қўшиқ, шундадир наво...
шодликни кўрдим мен шу ҳовличада.

Кичкина ҳовлича, йўқ — у бир дунё
елкада тўрваси юрибди гадо...
хўрликни кўрдим мен шу ҳовличада.

Кичкина ҳовлича, йўқ — у бир дунё
Ўт кетди ярмига, «дод» — дер фуқаро...
Маҳшарни кўрдим мен шу ҳовличада.

●

Каллакланди дарахт, ўсмайди энди,
Шамол кесик бошин
силамайди ҳам.
Бир кун тупроқни ёриб илдизи
Заминдан мададлар тиламайди ҳам.
Каллакланган дарахт —
ғамбода қўшиқ,
Заминнинг бўғзида тиқилиб қолди.
Бир қўшиқ ёзай деб қийналар жонинг
Тоқатлар йўлингда йиқилиб қолди.
Энди
жим яшагина дунёга қараб,
Торайиб кетмасин осмоннинг кўзи.
То кесик дарахтлар бўғзида қолиб
Бақириб юборсин заминнинг ўзи.

КЎРГУЛИК

Оғочлар юзида мезонлар қолар,
Шамоллар қулоққа инмайди.
Бир қуюн ичида кўзларинг
Қарайди, қарайди, тинмайди.

Ниҳоят, тирқираб ёш келар,
Мезонлар кўзингга инади.
Илдизин қурт еган оғочлар
Қарсиллаб бошингда синади.

●

— Қайт!
чарчоқ қўлларини силкитар кампир —
раҳматлик бобонгнинг руҳи оғригай...
— Қайт, болам!
Овози ҳавода муаллақ қолар
торайган осмонда бир армон юргай.
Оҳ урар —
қайтмасанг!?
Турналар кечикиб келади, болам,
армонлар ичикиб келади, болам.
Имонлар лой кечиб келади, болам...
Бобонг йўқ!
Қайт болам,
чарчоқ қўлларини силкитар кампир...

●

«Ёлғиз олишсан ўзинг у билан
ҳам ёлғиз енгасан...»

М. РАҲМОН

Тикилавер, тикил дарчага
чироқ ёнсин қоқ саҳаргача —
агар келмасам.

Йиғла, йиғла... йиғидан тўйма
ёстиқ ёстиқ эмас — тошдир, бош қўйма —
агар келмасам.

Вужудинг қалтираб тонг отса бу кеч
қора кийиб юргин кейин эрта-кеч
демак: келмасам...

БИР КУН

Остонада умид йиғлама,
Бир ношуддек қилсанг сен ҳазар.
Қулоқлари кесилган итга
Энг сўнгги бор ташласанг назар...

Кўзларингда умид йиғласа,
Бир кун қайтсанг, берк бўлса эшик.
Қулоқлари кесилган итнинг
Кўзларига қаролмасанг тик...

Остонада умид йиғласа.

Шуҳрат ИКРОМ

ТАЗАРРУ

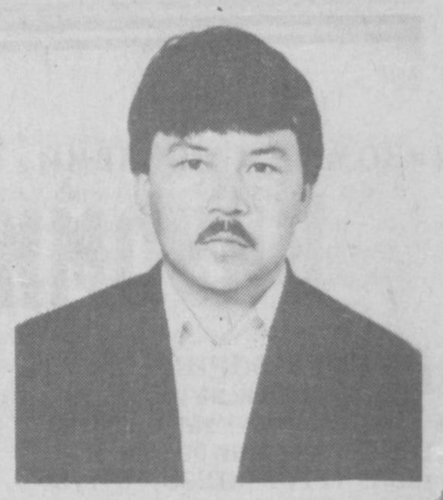

Кечир, Қуёш, кечиргин, ота...
...Падар нима, унутдик чоғи,
Ким бошимиз силаса, кўндик.
Бизлар Қуёш боласи эдик,
Нега ёлқин бўлмадик, сўндик,
Кечир, Қуёш, кечиргин, ота,
Куппа-кундуз тентирар қавмим,
Кўр одамдек юрар пайпаслаб.
Бизлар Қуёш боласи эдик,
Бунчалар ҳам кетмасак пастлаб,
Кечир Қуёш, кечиргин, ота.
Бари ухлар, уларни балким,
Уйғотар отларнинг дупури.
Отлар эса қоронғуликда
Узолмайди асло ипини,
Кечир, Қуёш, қўллагин, ота.
Ўзинг қўлла, қўллагин, Қуёш,
Дилни нурга қондириб тургин.
Йўлим олис, машъалам сўник,
Уни ўзинг ёндириб бергин,
Қўлла Қуёш, қўллагин ота!

80-ЙИЛЛАР БЕВАСИНИНГ ҚЎШИҒИ

Куйинади, ерy осмон куйинади,
Темир тобут узра ёшим қуйилади,
Менга бари бир туш каби туйилади
Жоним бегим, ўрнингиздан турмайсизми?

Топганингиз наҳот темир кийим, жоним,
Жисмингизни бир қучмоғим қийин, жоним,
Сизсиз умрим қандай ўтар кейин, жоним,
Жоним бегим, аҳволимни сўрмайсизми?

«Қора лола» деганлари гул бўлдими,
Менинг учун аталган гул шу бўлдими,
Йигирмага етмасимдан тул бўлдимми,
Жоним бегим, менга гуллар термайсизми?

Ота бўлиб беланчаклар осмадингиз,
Болангизни бағрингизга босмадингиз,
Шунчалар ҳам қийинми бир боқмоғингиз,
Жоним бегим, ўғлингизни кўрмайсизми?

Нега душман кўринмайди, ғаним кимдир,
Замин нега ёрилмайди, нега жимдир,
Фалак, ёндир, темир тобутларни синдир,
Жоним бегим, тўринг ахир, турмайсизми?

УХЛАМАНГ

Шом пайти ухламанг, ярадор Қуёш
Кўксини чангаллаб йиқилган маҳал.
Тирқираб отилган муқаддас қондан
Юзингизга суртиб қўйинг лоақал.
Ухламанг, шом пайти ухламанг!

Тунда ҳам ухламанг, зулмат лашкари
Қуёшнинг устидан кулаётган пайт.
Малҳам бўлинг — куйлаб берингиз унга
Озодлик ҳақида умидбахш бир байт.

Ухламанг, тунда ҳам ухламанг!
Ухламанг, ҳурликка бўлган Муҳаббат
Қуёшнинг кўзини очаётганда.
Зулматлар байроғи йиқилиб,
Қуёш
Ғолиблик нурини сочаётганда
Ухламанг, Тонг пайти ухламанг!

Таниқли шарқшунос олим Шоислом Шомуҳамедовнинг «Гулбоғ», «Гулбоғ сайри» китоблари ўқувчилар диққатини тортган эди.

Классик ҳикоят услубида ёзилган кичик-кичик ҳаётий ҳикояларда муаллиф турмушимиздаги турфа воқеаларни қаламга олади, ундан ўзига хос хулосалар чиқаради.

Ижодкорнинг яқинда нашрдан чиқадиган «Гулбоғ насими» китобига кирган, ҳар бирининг замирида муаллиф бошидан кечирган, шахсан ўзи кўрган воқеалар ётган бу ҳикоятларни ёдномалар сифатида қабул этиш ҳам мумкин.

ЭЗГУЛИККА ҲАМ ЖУРЪАТ КЕРАК

ҲОФИЗ ШАРОФАТИ

1965 ЙИЛНИНГ НОЯБРИ. Марказқўмда Саид Шермуҳамедов бошлиқ жумҳуриятда таржимачилик ишларини мувофиқлаштириш комиссияси мажлисида иштирок этар эдим. Менга мажлисдан сўнг Шароф Рашидов сизни кўрмоқчилар, деган хабарни етказишди.

Мажлис тамом бўлиши биланоқ мен ул киши ҳузурига кирдим.

У киши илиқ жилмайиш билан кутиб олдилар. Қўл сиқиб кўришгач, жой кўрсатдилар ва ўзлари ҳам ўлтирдилар. Столлари устида менинг янгигина чиққан «Ҳофиз Шерозий» китобим ётар эди.

— Бу китобни бир ўтирганимда ўқиб чиқдим, — дедилар китобга ишора қилиб. — Қизиқарли чиқибди.

Нима деяримни билмадим.

— Кўп яхши ишлар қилаётирсиз, — сўзида давом этдилар менинг ийманиб ўлтирганимни кўриб. — Бундан олдин ҳам Умар Хайём ҳақидаги китобингиз ва таржималарингизни ўқиган эдим.

— Раҳмат, раҳмат, — дея олдим халос. Ул киши телефонга қўл чўздилар ва қандайдир сонларни тера бошладилар. Телефондан овоз келди.

— Шомуҳамедовни танийсизми? — дедилар салом-аликдан сўнг. — Бу киши яхши ишлар қилаётирлар, мана, яқинда Ҳофиз Шерозий ҳақида китоблари чиқди. Ўқишли, фойдали китоб. Бундай асарлар ҳақида мақолалар бериб турсанглар ёмон бўлмас эди.

— Раҳмат, Шароф ака, менга хизмат борми?— дедим мен.

— Сизга хизмат шундай асарларни кўпроқ ёзинг, халқимизга керак, халқимиз буларга ташна, ҳозирги ёзувчилар ҳам Фирдавсий, Ҳофизларни чуқурроқ билишлари керак. Мен китобингиз билан табриклаш учун сизни кўрмоқчи бўлган эдим. Ишларингизга муваффақият.

Миннатдорчилик билдириб ўрнимдан турдим. Шу пайт бирдан миямга кўпдан ўйлаб юрганим бир фикр келди:

— Шароф ака, бир илтимос, — дедим.

— Ўлтиринг, ўлтиринг, марҳамат, — дедилар.

— Шарқ классиклари кутубхонасини нашр этсак. Унга араб, форс, ҳинд, хитой ва бошқа адабиётлар намояндаларидан шундай шоирларни киритсакки, уни ўқиган китобхон бу адабиётлардан баҳраманд бўлса.

Ул кишининг кўзларида кулгу, юзларида севинч пайдо бўлди:

— Бу сизнинг илтимос эмас, бу бизнинг илтимос, — деди, — бу ишга киришинг, барча адабиётчи олимларни жалб қилинг, керак бўлса қарор ҳам чиқариб берамиз.

Жуда мамнун хайрлашиб чиқиб кетдим.

Орадан бир-икки ҳафта ўтар-ўтмас «Совет Ўзбекистони» рўзномасида адабиётшунос олим Абдуқодир Ҳайитметовнинг «Шарқ шеъриятининг машъаллари» деган каттагина мақоласи босилиб чиқди. Унда менинг «Абдураҳмон Жомий» (1963), «Саъдий Шерозий» (1964), «Ҳофиз Шерозий» (1965) китобларим ҳақида сўз юритиларди.

Жумҳуриятимиз раҳбарининг ижодимга нисбатан бундай эътибор ва илтифоти, унинг олижаноблиги қалбимда сўнмас эҳтиром ва ижодий қудрат қўзғаган эди.

Ҳофиз шарофати туфайли топган бу эътибордан ниҳоят даражада руҳланиб яна севимли ишимга шўнғиб кетдим. Яна мақолалар, таржималар эълон қилдим, китобларим чиқди.

1970 йилнинг биринчи сентябрь куни эрта билан факультетда ўқиш бошлангач ректоратга йўл олдим. Дорулфунунга яқинлашар эканман, не кўз билан кўрайки, ичкаридан Шароф Рашидов билан Марказқўмнинг бир неча аъзолари ва дорулфунун раҳбарияти чиқиб келишар эди.

Таққа тўхтаб ўзимни четга олдим. Аммо шу пайт менга кўзлари тушган Шароф Рашидов:

— Ҳа, домла, — дедилар-да менга қараб юра бошладилар. Бориб салом бердим. Анча жойгача гаплашиб бордик. Яна китобларим ҳақида гапирди.

— Сизнинг барча асарларингизни қизиқиб ўқиб бораман. Давом эттиринг, сизга муваффақият, — деб хайрлашдилар.

Инсонга буюк куч — меҳру таважжуҳ,
Кичик илтифотдан кўнгил тоғ бўлур.
Ижодкорга эса, ўн ва юз чандон,
Унинг ижод боғи тўкин боғ бўлур.

ТАВАЖЖУҲ

БИР КУНИ МАРКАЗҚЎМДАН Барот Бойқобилов телефон қилиб деди:

— Шоислом ака, сизга бир хат бор, сизни қайдан топсам бўлади?

— Ўзим бораман.

— Йўқ, буни сизга ўзим олиб бориб топширишим керак, топшириқ шундай бўлган.

Эртасига идорада учрашдик.

— Мана, буни сизга юбордилар, ўзлари съездга кетдилар, — деди Баротжон менга конверт узатиб.

Унда Шароф Рашидовнинг ўз қўллари билан ёзилган икки варақли хат бор эди: **«Ҳурматли дўстим Шоислом Шомуҳамедовга,** — дейилган эди унда, — **23 январь мен учун энг қувончли кун бўлди. Шу куни мен «Шоҳнома»нинг мўътабар сатрларини ўзбек тилида ўқишга муяссар бўлдим. Бундан 35 йил бурун жаҳон поэзиясининг чўққиси бўлган бу нодир асарни форс тилида ўқиган эдим. Сўнгра 1973 йилда уни рус тилида ўқидим ва битмас-туганмас баҳра олдим. Мана, ўзбек тилида ўқишга ҳам муяссар бўлдим.**

Ўн йиллар мобайнида сизнинг заҳматингиз тўғрисида эшитиб юрардим. Мана, энди эшитган хабарларим тўғри бўлиб чиқди. Ҳалол меҳнатингиз учун минг бор ташаккур. Бундай шоҳ асарнинг таржимаси ҳар қандай ижод кишиси учун мураккаб имтиҳондир. Сиз бу мушкул имтиҳондан аъло ўтдингиз. Балли!

Мен сизга чин дилдан сиҳат-саломатлик, янгидан-янги ижодий зафар, бахт-саодат, севинч-қувонч тилайман. Адабиёт шайдосининг битмас-туганмас ҳурмати ва ташаккурини қабул қилғайсиз.

Ш. РАШИДОВ

Эҳтиром билан
28. 1. 76. Тошкент ш.

Мен уни ўқиб ажиб ҳолатга тушдим ва бир оз хаёлга толдим. Марказқўмдаги баъзи ўзларини менга яқин тутувчи ўртоқларга ўзим китоб юборган эдим. Улардан ҳатто «олдим, раҳмат» деган гапни ҳам эшитмадим.

Шароф акага эса, ҳаддим сиғиб китоб ҳам юбормаган эдим. У кишидаги бундай нозик кўнгилликни, инсонга бўлган меҳр-муҳаббатни Шарқ классиклари ижоди билан чуқур танишликларидан қидирдим:

Ҳеч ким кўтарилиб бўлолмас раҳбар,
Агар у бўлмаса раиятпарвар.
(Ҳусрав Деҳлавий)

Муҳтожлик кўйида кўнгилни овла,
Юракка яқину маъқулни овла.
Бир дилча турмас юз лойхона Каъба,
Каъбада нима бор! Бир дилни овла.
(Умар Хайём)

ТЕҲРОН ЧИРОЙЛИМИ, ТОШКЕНТ?

1976 ЙИЛНИНГ БАҲОРИ. Эрондан Фирдавсий мукофотини олиб қайтдим. Барча газеталар, телевизор ва радио бу ҳақда халққа хабар беришди.

Энди мен Шароф Рашидовга ахборот бермасам бўлмас деган қарорга келдим ва қўнғироқ қилдим. Эртасига қабул қиладиган бўлдилар.

Эрондан олиб келган китобларимдан Фирдавсий «Шоҳнома»сини олиб бордим. Хоналарига кириб саломлашгач китобни қўлларига бердим. Китоб асл матн, унинг инглиз тилига таржимаси билан мусовий қилиб босилган, ҳар икки саҳифа орасида рангли суратлар билан безатилган эди. Китобни катта қизиқиш билан варақлаб чиқди-да:

— Шундай китобларни бизда ҳам чиқариш керак, — деди.

— Яхши бўларди, — дедим ва Эронда академик А. Пиатровский билан менга Фирдавсий мукофотини топшириш маросимлари ҳақида, мамлакат бўйлаб ўн беш кунлик саёҳатимиз ҳақида ҳикоя қилиб бердим. Сўзларимни эътибор ва мамнуният билан тинглаб «яхши, яхши», деб ўлтирдилар-да суҳбатимиз охирида биргина савол бердилар:

— Теҳрон чиройлими, Тошкентми?

— Тошкент, албатта, ўз шаҳримиз, — дедим шошиброқ ва бир оз ўйлаб қўшимча қилдим.— Теҳрон ҳозирги машиналарга торлик қилиб қолган. Уларнинг ўзлари ҳам уни «Катта гараж» дейишади. Исфаҳонни «Катта масжид», Шерозни «Гуллар ва булбуллар шаҳри» деб аташар экан.

Кулиб қўйдилар. Хайрлашдик.

Йўлда қайта туриб ўйланиб келдим: «Доим фикри-зикри Тошкентни обод қилиш, дунёнинг энг катта шаҳарлари қаторига кўтариш бўлган одамга унинг хизматларини ёд этиб, илиқроқ гаплар айтсам бўлармиди?! На чора унақа кўнгил топишларга ўрганмаганман-да. Тўғри сўзлик одат...».

Шунда Навоий ҳазратнинг бир байти дилимда айлана бошлади:

Табиатда ҳар неки, одат ўлур,
Чу эскирди одат табиат ўлур.

ИККИ ҲУСН

Ҳусн оздир, кўпдир,
Зоҳиридан ботини хўпдир.

1957 ЙИЛНИНГ ЁЗИ. Ўзбекистон Бадиий адабиёт нашриёти тузилмоқда эди. Унинг таркибида Шарқ халқлари адабиёти бўлимини ташкил қилиш ва бошқариш каминага топширилди.

Бўлимга бир неча муҳаррирлар қатори кичик муҳаррир вазифасига котиба қиз ҳам олиш керак эди. Шарқ факультетини эндигина битирган бир қизни танладим ва директоримиз Насрулло Охундийга:

— Эртага котиба қиз вазифасига одам келади, — дедим.

Эртасига соат ўнларда қизни директор хонасига олиб кирдим. Бу ерда бош муҳаррир Шариф Толиб, бўлим бошлиқлари Шукур Саъдулло, Мамарасул Бобоев, Ҳаким Назир, Илёс Муслим ва бошқалар ўлтиришар эди.

Улар котибликка мен олиб кирган қизни кўриб ҳанг-манг бўлиб қолишди...

— Мана, бу қиз...— деб сўз бошладим мен.

Охундий эса, менинг тавсиямни ҳам эшитгиси келмай, сўзимни кесиб: «Хўп, ишлайдиган сиз, танлаганингиз шу бўлса, бўпти», деди.

Мен қизни чиқариб юбордим.

— Шундай гўзаллар гулшанидан топганингиз шу бўлдими? — сўзини давом эттирди Охундий. — На қошининг тайини бор, на кўзининг. Биз эса Шоислом бир ҳуриликқони олиб келади деб, томошага йиғилишиб ўтирибмиз.

Ҳамма кулиб юборди.

— Буни ишга танлаганман... дедим мен ҳижолатда қолгандек. Чиқиб унинг ҳуснига разм солдим. Дарҳақиқат, худо ҳусн улашганида бу бечора бир бурчакда қолиб кетгандек, қош ўрнига тортилган ингичка кўмир изидан бўлак ҳеч нарса кўзга ташланмас эди.

Иш билан икки-уч ҳафта ўтар-ўтмас котиба қизимиз ўзининг хуш муомаласи, зийраклиги, чаққонлиги, саранжом-саришталиги билан бутун нашриёт ходимлари ва унга келувчи ёзувчилар дилини овлаб қўйди. Бора-бора директор ҳам энг нозик ишларга уни бод-бод чорлайдиган бўлди.

Мафтун этиб, жон олмаса «шаҳло»
кўзларинг,
Идрокли бўл, мурдага жон берсин сўзларинг.

ҚУРЪОН ТАРЖИМАСИ ВА ЖУРЪАТСИЗ АМАЛДОР

БИЗ ЭНДИ ДИНИЙ МАРОСИМЛАР, диний китобларга холислик билан ёндашиб, уларга одилона баҳо бера бошладик. Пайғамбаримизнинг муборак «Ҳадис»лари ўзбек тилида чоп этилиб, жавонларимиздангина эмас, одамларимиз қалбидан ҳам жой олмоқда. Қуръони карим таржима этилмоқда.

Булар ҳақида мамнуният билан ўйлар эканман, Қуръон таржимаси билан боғлиқ бир воқеа эсимга тушади.

1961 йил баҳорида Мисрнинг Қоҳира ва Искандария дорулфунунларининг ректорлари меҳмон бўлиб келишди. Ректоримиз — академик Обид Содиқов уларни мен деканлик қилаётган Шарқ факультетида қабул қилдилар.

Меҳмонларимизни диний масалалардан бошқа ҳеч нарса қизиқтирмади.

Обид Содиқов ректорларни менга топшириб ўзлари қайтиб кетдилар. Улар ҳоҳишини сўраганимда:

— Бизларни масжидга олиб боринг, — дейишди.

Тошкентни сайр этишни ҳам исташмади. Жума куни эди. Меҳмонхонага бориб таҳорат олгач, Хасти имом масжидига йўл олдик.

Бу ерга келганимизда ҳали намозга бир соатдан мўлроқ вақт бор эди. Масжид ичида бешолти кексалар ўлтиришар эди. Бизни кутиб олиб ичкарига таклиф этишди. Дастурхон ёзиғлиқ экан. Чой ичиб, гаплашиб ўлтирдик. Намоз пайти ҳам бўлди. Бизни чорлашди. Чиққанимизда масжид биносигина эмас, ҳовлиси ҳам одамларга лиқ тўлган эди. Меҳмонларни имом орқасига, биринчи қаторга олиб кетишди. Мен ва арабшунос доцент Иброҳимжон Ҳакимов диний назорат кутубхонасида кутиб турдик. Катта хонанинг ўртасига Тошкентда янгигина чоп этилган Қуръон уйиб тахлаб қўйилган эди.

Мен кутубхона ходимларига:

— Бу Қуръондан меҳмонларга бериш керак, — дедим, чунки улар ҳаммага Қуръон тақдим этган эдилар.

Менга бунинг учун Ўзбекистон ССР Министрлар Совети диний масалалар бўлими бошлиғи Ширинбоевнинг рухсати кераклигини айтишди. Мен ул кишига телефон қилиб воқеани тушунтирдим. Рухсат бердилар. Шунда мен факультет кутубхонасига ҳам бир нусха сўрадим.

— Хўп, бир хат ёзиб юборинг, — дедилар.

Ректорлар намоздан келиб: «Ўзбекистонда мусулмончилик биз ўйлаганча йўқолиб кетмаган экан», — деб кўзларига ёш олдилар. Биз уларга Қуръоннинг Тошкент босмасини тортиқ қилдик. Улар бениҳоя мамнун бўлиб кетдилар.

Орадан бирор ҳафта ўтар-ўтмас менга Марказқўмдан телефон қилиб қолишди. Бу ўша вақтларда фан ва ўқув юртлари бўлими инструктори С. Қорабоев эди:

— Сизни бўлим бошлиғининг муовини Осипова чақирди. Факультет партия бюроси секретари билан соат тўртларда етиб келар экансизлар.

— Нима масала билан? — дедим мен.

— Билолмадим, бир нарса сўраган экансиз...

Мен дарҳол гапнинг нимада эканлигини пайқадим. Янгигина босмадан чиққан «Ҳақиқат излаб» деган рисоламни олдимда, партия бюроси секретари А. Соколовни чақирдим.

— Бизни Марказқўмга чақиришибди, сен унда жим қулоқ солиб тургин, — дедим унга. Чунки унинг ўйламай гапириб қўйиб, эртасига кечирим сўраб юриш ҳоллари кўп бўлар эди.

Марказқўмда Осипова хонасига кириб салом бердик.

— На что вам, Коран?! — деди у саломимизга алик ҳам олмасдан.

— Бизга керак. Биз шарқшуносларимиз, — дедим мен. — Унинг русча таржимаси ҳам чиққан, ўқиб кўрсангиз бундай демаган бўлур эдингиз.

— Мен ўқиганман.

— Ўқимаган кўринасиз, арабшуносларимиз унинг тилини ҳам, мазмунини ҳам билишлари шарт. Мана, нима учун бизга керак, — дедимда ёнимдаги китобчани унинг столи устига қўйдим. — Бунда Қуръондан кўчирмалар кўп, — дедим гапимни давом этдириб, — Сизлар Қуръонни ҳаммадан яшириб юрибсизлар, уни ўзбек тилига таржима қилиб кўп нусҳада чиқариш керак. Барча саводхон одам ўқисин ва ақли етганча ёндашсин.

Шу вақт бўлим бошлиғи Ғани Султонов кириб қолди.

— Ҳа, нима гап? — деди Ғани ака биз билан сўраша туриб.

— Вот они, Коран просят, — деди Осипова кескин овоз билан.

— Сўрашаётган бўлса, беринг, — деди у босиқлик билан. — Улар мутахассислар. Менда уйда икки нусха, биттасини сизга олиб келиб бераман, — деди кейин менга қараб.

— Раҳмат, менинг ўзимда бор, — дедим, — факультетга сўраган эдим. Китобчага кўзлари тушиб стол устидан олиб кўрдиларда, Осиповага кўрсатиб:

— Мана, кўрдингизми, буларга керак, — дедилар ва менга юзланиб, — Бу қачон чиқди?

— Энди чиқаётир.

— Менга бир нусха юборинг.

— Хўп, бўлади.

Ул киши чиқиб кетдилар.

Осипова ўзбекчани ҳам яхши билар эди. Ғани Султонов чиқиб кетганларидан кейин унинг гапи бутунлай ўзгариб қолди:

— Сизнинг Қуръон таржимаси ҳақидаги таклифингиз жуда қизиқ, — деди у менга оҳиста. — Марказқўм секретарига кириб айтишингиз лозим.

— Мен ул кишига ақл ўргатиш учун киролмайман, сиз кириб, бунда бўлган гапларни айтинг, чақирсалар келаман, — дедим ва чиқиб кетдик.

Ул вақтда бундай ишни қилишга ҳеч кимда журъат етишмас эди. Шу-шу бу масала жим қолиб кетди.

Эзгулик ишга ҳам керакдир журъат,
Ҳар савобга лозим журъат ва суръат,
Журъатсиз амалдор бошга балодир,
Журъатсизлигидан топгани лаънат.

Шоислом ШОМУҲАМЕДОВ

Аввал хабар қилинганидек, бир гуруҳ ижодкорларга адабиётимизни ривожлантиришдаги катта хизматлари учун «Ўзбекистон халқ ёзувчиси» унвони берилган эди. Шулар орасида «Ёш куч» ойномасининг муҳаррири, ёзувчи Худойберди Тўхтабоев ҳам бор. Бу галги суҳбатимизни таниқли адиб давом эттиради.

Худойберди ТЎХТАБОЕВ:

КЕЛАЖАКДА ЭЪТИҚОД УСТИВОР БЎЛАДИ

● БОЛАЛАР АДАБИЕТИ — КАМСИТИЛГАН АДАБИЁТ.

● БОЛА ҚАНДАЙ ТАРБИЯЛАНСА, ЖАМИЯТНИНГ КЕЛАЖАГИ ШУНДАЙ БЎЛАДИ.

● БОЛАНИ ҚАТТИҚ ВА МЕЪЕРИДАН ОРТИҚ ИШЛАТГАН ОТА-ОНА ЁКИ КОРХОНАНИ ҚОНУННИНГ ҚАЙСИ МОДДАСИ БИЛАН СУД ҚИЛИШ КЕРАК?

— Халқ ёзувчиси деган унвонга мушарраф бўлдингиз. Сизни кўпсонли муштарийларимиз номидан қутлаймиз. Кўнглингиздан ўша асонда нималар кечди! Умуман, мукофот сизга — инсон ва ижодкор сифатида қандай таъсир кўрсатди!

— Қутлов учун раҳмат! Лекин унвон эълон қилинган асонда кўнглимдан қарама-қарши фикрлар кечди, десам тўғрироқ бўлар. Яъни, дилимда бир жиҳатдан қониқиш, мамнуният, фахрланиш ҳисси уфурган бўлса, бошқа бир жиҳатдан уялдим, шу унвонга арзимайманми, дея истиҳола қилдим. Кейин яна «хўш, нега арзимас эканман, ахир менинг асарларим дунёнинг кўпгина мамлакатларида қайта-қайта чоп этиляпти-ку. Биргина Украина билан Олмонияда ярим миллиондан, Болтиқбўйи жумҳуриятларида салкам бир миллион нусхада чоп этилди-ку», дея ўзимга-ўзим тасалли бердим. Гоҳо, хаёлимдан, эсизгина, ўн йил давомида кечаю-кундуз тинмай фельетон ёзгандан ёки шунча йиллардан буён сержанжал ойномага муҳаррирлик қилгандан кўра тинмай бадиий асарлар ёзсам бўлар экан, деган ўхшаш армонли фикрлар ҳам ўтди. Ҳатто ширмонбулоқлик китобхон Азизбек Жабборовнинг «Ҳурматли Худойберди ака! Фикримни очиқ ёзаётганим учун хафа бўлманг: ойномага муҳаррир бўлганингиздан қаттиқ норозиман, фақат мен эмас, тенгкур ўртоқларим ҳам шу фикрда — ойномага маҳлиё бўлиб қизиқ-қизиқ асарлар ёзмай қўйдингиз. Тезроқ ойномадан воз кечиб, асар ёзишга ўтишингизни қатъиян талаб қиламан», деб ёзган мактуби ҳақида ҳам ўйладим.

Хуллас, ўша дақиқаларда ўзим-ўзимга ўхшамас эдим. Лекин, барибир, қувонч, фахрланиш ҳисси барчасидан устун эди.

Энди саволингизнинг иккинчи қисмига келсак. Бизда, ўзингиздан қолар гап йўқ, руҳиятни (психологияни) тадқиқ қиладиган илм ҳам, йўналиш ҳам йўқ ҳисоби. Шунинг учун руҳиятнинг турли палла ва босқичларини, кечмиш жараёнларини тадқиқ қиладиган чинакам илм пайдо бўлиб, ривож олиши керак, деб биламан. Мукофотнинг инсон шахсига таъсири, бу мураккаб жараён. Агар шахс мукаммал шаклланган бўлса, имони бақувват бўлса, у на мукофот, на танбеҳ олдида эсанкираб қолади. Ҳар қандай мукофот рағбат, меҳнатга берилган баҳодир. Ўзингиз яхши биласиз, инсон эсини танигандан бошлаб то умрининг охиригача унинг руҳи рағбатни қўмсайди. Шу учун раҳмат билан ташаккур маданиятли халқларда ахлоқ нормаси сифатида қабул қилинган. Демак, ҳар қандай инсон ўз меҳнати қадрланишини гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона бўлса ҳам кутади, умидвор бўлади. Лекин шу умидворлик қай даражада — гап мана шунда. Тўғри, унвонпарастлик, мукофотпарастлик касали йўқ эмас. Бир япон адиби «Шуҳрат кишининг гарданида бўлади, киши қайрилиб қарамоқчи бўлса, бўйни узилади», деган экан. Худо ўша кундан асрасин. Аслида ёзувчининг юксак мукофоти ўз ўқувчисини топиб олишидир.

Хуллас, унвон олгунча қандай бўлсам, ҳозир ҳам заррача ўзгарганим йўқ. Фақат бир нарсани янада қаттиқроқ англадим: китобсиз қолаётган болалар учун ёзмаслик, уларга ғамхўрлик қилмаслик гуноҳдир!

— Кўп йиллардан бери болалар адабиёти ва болалар китобхонлиги масаласи билан қизиқасиз. Бу борада турли жойларда кузатишлар ҳам олиб боргансиз. Ҳозиргача бўлган кузатишларингиз натижалари, якунлари ҳақида нималар дея оласиз! Муаммоларни ҳал қилиш йўллари борми!

— Ҳар бир киши бир неча соҳага қизиқиши мумкин. Табиийки, шулардан бири устиворлик қилади. Болалар китобхонлиги билан қизиқа бошлаганимга анча йиллар бўлиб қолди. Фельетончиликни ташлашимга ҳам шу қизиқишим сабаб бўлди. Фельетон — иллатни фош қилувчи жанр, иллатли киши эса яхши тарбия кўрмаганлик оқибатидир. Инсон болаликда шаклланади. Демак, ёзувчи маълум маънода ўзини тарбиячи деб ҳам ҳисоблайдиган бўлса, бола шахси шаклланаётган паллада кўпроқ тер тўкиши керак.

Бола китоб ўқишга ўрганса, китоб ўқиётган дақиқаларида ҳамиша ўзи билан қаҳрамонининг ҳолатини ўлчаб боради: яъни, қаҳрамон шу ҳолатда ўзини мана бундай тутди, мен ўзимни қандай тутардим, у бундай деди, мен нима дер эдим, у шафқатсизлик қилди, мен ҳеч қачон бундай қилмаган бўлардим, у аёлни эъзозлади, мен ҳам онам билан синглимни ана шундай эъзозлайман, дея ўзи тўлиқ англамаган ҳолда хулқи, ахлоқи, характерини ўлчаб, таққослаб руҳида азал-азалдан зоҳир бўлган раҳм-шафқат, юртсеварлик, олижаноблик, дилбарлик сингари табиат ато қилган гўзал фазилатларни жонлантиради. Шу асонда шахснинг шаклланиши — ўзини англаш жараёни ҳам тезлашади. Ўзини, ўзлигини англамаган шахслардан иборат бўлган жамият кўп нарсага қодир эмас. Болтиқбўйи жумҳуриятлари, хусусан Грузиянинг бугунги мустақиллигини ўзини англаб ўсган кечаги болалари таъминлади. Ўша жумҳуриятларда болалар китобхонлиги юксак даражага кўтарилган — бола бошига 9—11 нусхадан китоб чоп этиляпти. Бизда эса, айтгани тилинг ҳам бормайди, ярим нусхадан чаватидек юпқа китоб улашиляпти, холос. Эҳтимол, шунинг учундир кўпинча қуллик билан озодликнинг фарқига бормайдиган бўлиб қолганмиз.

Иттифоқ ҳукумати узоқ йиллар давомида ана шундай сиёсат олиб борган эди. Ўзини англаган жамиятдан англамаган жамиятни бошқариш осонроқ бўлади, деб ўйлаган бўлишса керак. Лекин ўша тарбияни олган ўзимизникилар ҳам чакки эмас. Болаларга атаб катта дошқозонда овқат тайёрлаяпмиз деб эълон қилишадию, болалар йиғилгунча ўзлари пок-покиза тушириб, ҳукуматни айблаб туришаверади.

«Гулхан» журналида муҳаррир бўлиб юрган пайтимда Москвада иттифоқ ёшларининг техника маданияти конкурси ўтадиган бўлди. Юборилган тахминий саволларга 3—4 ой давомида обдон тайёргарлик кўрдик. Конкурс «Звездочка» меҳмонхонасининг залида бошланди. Мутасадди ўртага чиқиб «Азиз дўстлар, конкурс учун юборилган тахминий саволлар бекор қилинади, ким нимани билса, ана шуни намойиш қилсин», дея эълон қилиб қолса бўладими! Саҳнага гоҳ бузуқ магнитофонни, гоҳ бузуқ телевизорни, гоҳ дазмолни, ё электр чойнакни чиқариб қўйишяпти. Билмадим, шунча бузуқ нарсани Москвадан қандай топишдикан? Терлаб-пишиб икки кун ўтирдик ва охири ўн еттинчи ўринни олдик, чунки ўн саккизинчи ўрин йўқ экан. Мутасадди: «Ўзбекистонлик дўстлар болаларингизни конкурсга эмас, ҳаётга тайёрлашингиз керак эди. Конкурс бир кунлик, ҳаёт эса узоқ давом этади», дея танбеҳ берди. Қайтгач, болаларга техника адабиёти бизда қандай нашр этилаётгани билан қизиқдим. Ишонасизми, бир рус муаллифининг «Ёш гвардия» нашриётида чоп этилган «Ўзинг ясаб ол» номли китобчасидан бошқа ҳеч нарса топмадим.

Аҳвол ҳозиргача ўзгаргани йўқ!

Дунё болалари ҳар бири ўттиздан ортиқ жанрда китоб ўқияпти. Биз эса ҳиссиз шеърияту, таъсирсиз насрдан нарига ўтолганимиз йўқ.

Афсус, минг афсус!

— Болалар китобхонлиги масаласида ҳал қилиниши керак бўлган муаммолар кўп экан. Болалар адабиёти, улар учун яратилаётган асарлар даражаси-чи!

— Болалар китобхонлиги тараққий этган мамлакатларда фан даражасига кўтарилган. Собиқ ГДР, Чехословакия, АҚШ сингари мамлакатларда болалар китобхонлиги билан махсус институтлар шуғулланади. Тўйиб овқат емаслик жисмонан яхши ривожланмасликка сабаб бўлганидек, маънавий ва руҳий дунё шаклланаётган паллада маънавий гўзалликдан маҳрум бўлиш — маънавий мажруҳликка олиб келади. Бу бор гап. Дуч келган таомни истеъмол қилиш ошқозонни ишдан чиқарганидек, дуч келган китобни ўқиш ҳам бир фожиадир. Танлаб ўқиш ҳам бир санъат, маданиятнинг бир кўриниши. Кёлн шаҳрида болалар китобхонлигига шаҳар мэрининг шахсан ўзи раҳбарлик қилади, болаларнинг ёши ва қизиқишига қараб китоб танлаш иши билан маош олиб ишлайдиган махсус комиссия шуғулланади. Литвада ҳар ойнинг охирги ҳафтаси, охирги кунида бутун мактабларда китобхонлик соати ўтади. Каттаю-кичик бир хилда иштирок этиши шарт қилиб қўйилган. Эстонияда ҳар олти ойда болалар ва ўсмирлар ўқишлари мумкин бўлган китоблар рўйхати мунтазам эълон қилиниб борилади. Қани айтинг-чи, бизнинг жумҳуриятимизда қайси туман ёки шаҳарнинг маҳаллий ҳукумати, ёки раҳбари болалар китобхонлиги билан шуғулланибди, қайси ойнома ёки рўзномамиз бу хусусда қайғуриб, зарур китоблар рўйхатини эълон қилибди, тавсия билан чиқипти. Ёзувчилар уюшмамизнинг бирон кенгашида болалар китобхонлиги бош масала қилиб қўйилганлигини эслай оласизми? Бу иш билан кўпроқ шуғулланиши керак бўлган жумҳурият педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти ходимлари эса, очиқ айтганим учун мени кечиринг, бир-бирининг устидан ёзиб ва шу ёзгани учун давлатдан маош олиб кун ўтказяпти.

Қизиқ, ҳаётимизнинг ҳамма соҳасида назорат бор. Район халқ таълими бўлимларида эса бу керагидан ортиқ. Лекин салкам ўн миллионлик болалар ва ўсмирлар китобхонлиги эса ҳалигача давлат назоратига олинган эмас.

Бугунги кундаги ўзбек болалар адабиётида яратилаётган асарларга келсак — улар баҳоли қудрат чоп этиляпти. Иттифоқ, дунё миқёсига чиқадиган ва маънавиятимизни кўз-кўзлайдиган даражада бўлмаса ҳам, ҳар қалай, яратиляпти. Бир донишманд энг бемаза асар миллий адабиётга тақлид қилишдан юзага келади деган экан. Бир-биримизга тақлид қилсак ҳам, чор-ночор, яратиб турибмиз. Уларнинг савияси ҳақида эса, яхшиси гап очмай қўя қолайлик.

— Жумҳуриятимизда аҳолининг турмуш даражаси ниҳоятда паст. Шу сабабли айрим соҳаларда меҳнат ҳақларининг оширилиши, янги ишлаб чиқариш усулларининг пайдо бўлгани яхши бўлди. Лекин, айни пайтда, бу қишлоқларда айрим оилаларнинг иқтисодий қаддини тиклаб олиш мақсадида болалар меҳнатидан фойдаланиши учун ҳам кенг имкониятлар яратиб бермаётибдими! Авваллари мактабда хизматкорга айланган бола энди оилада пахта қулига айланмаётибдими!

— Ҳамма жамиятда ҳам болалар ишлаган, бундан кейин ҳам ишлайди, лекин ўтган жамиятларда боладан ишчи кучи сифатида эмас, балки унга касб-ҳунар ўргатиш, касб маданиятини ҳис қилдириш, вужудида бор бўлган туғма қобилиятга ривож бериш учун ишлатган. Лекин биз уларни росмана текин ишчи кучига айлантириб олдик. Ноҳиянинг 53 минг тонналик пахта планидан 40 минг тоннасини болаларга тердириб, баракалла аканг айлансин, дея елкасини силаб қўяверганмиз. Оқ олтинни олтин қўллар яратади, дея гўдакларнинг нозик қўлчаларини косовга айлантириб олган эдик. Ишламаса бўлмасди — олти миллион тоннани йиғиштириб бўлмасди, йиғиштириб олганимиз билан ҳам қорнимиз тўймасди. Бу ҳақда Американинг бош иқтисодчиси Леонтьев билан ўзимизнинг Шаталин суҳбатида шундай фикрлар билдирилади:

«Леонтьев: — Маркс сиёсий иқтисод таълимотини яратаётганда ҳозирги ишчи авлоди ўзи ишлаб чиқарган моддий қийматнинг камида 50—60 фоизини олмагунча қулликдан қутулмайди деган эди. Япония, Жанубий Корея, Финляндия мамлакатларида ишчилар ўзлари яратган моддий қийматнинг 60—70 фоизини олаяпти. Хўш, сизларда аҳвол қалай?

Шаталин: — Бизда 10 фоиздан кўпроғини олаяпти.

Леонтьев: — «Рақамингиз хийла эскирганга ўхшайди. Сизларда моддий қиймат яратувчилар яратган қийматларининг 8 фоизини олишади...»

Иттифоқимизда аҳвол ана шундай эди. Жумҳуриятимизда-чи? Аҳвол ундан ҳам баттарроқ эди. Бир томони мақтанчоқ маъмурий раҳбарларнинг шафқатсизлиги ва яна бир томони ота-оналарнинг топгани бошига етса, оёғига етмаётганлиги болалар меҳнатини, болаликни эксплуатация қилишни авж олдирган эди.

Энди-чи?

Аҳвол унча ўзгаргани йўқ. Обуна ташвиши билан Бухоро, Фарғона вилоятларининг кўпгина туманларида бўлдим. Ўнлаб хўжаликларда, афсус, минг афсуски, қўл билан териладиган пахта асосан мактаб ўқувчилари зиммасига юклаб қўйилганлигининг гувоҳи бўлдим. Ғафур Ғулом номидаги хўжаликнинг пахта режаси бажарилмабди. Раҳбарлар Макаренко номли мўъжазгина мактаб ўқувчиларига кунига 500 килограмм пахта топиб келасан, бўлмаса тўрт томонинг қибла дея шарт қўйишибди.

Энди мана бу латифани бир эшитинг: «Шифохона битгач, уни болаларга беришибди. Вилоятдан комиссия келиб, бир хонага кирса 12—13 ёшли болалар ётганмиш.

— Қанақа касал билан ётибсизлар?

— Асабиймиз.

— Ия, нега асабийсизлар?

— Мактабда дарслар оғир, дарслик етишмайди. Уйда иш, далада пахта — шуларни ўйлайвериб асабий бўлиб қолганмиз.

Комиссия бошқа хонага ўтса 9—10 ёшли болалар ётганмиш:

— Сизлар қанақа касал билан ётибсизлар?

— Биз ҳам асабиймиз. Уй вазифаларини кўп беришади, уйда мол боқтиришади. Арендага ер олганмиз, фойдасининг қанчаси колхозгаю қанчаси бизга тегади — шуларни ўйлайвериб асабий бўлиб қолганмиз.

Комиссия учинчи хонага ўтади. Беш-олти ёшли болалар ётганмиш.

— Сизлар қайси касал билан ётибсизлар?

— Амаки, биз ҳаммамиз ашабиймиз.

— Ия, сизлар нега асабийсизлар?

— Боғчада ўйинчоқ етишмайди, иштонимизни ҳўл қилиб қўйсак, алмаштириб қўйишмайди. Кейин, амаки, пахта планини Боғдод райони олдин бажарадими ёки Бувайда райони олдин бажарадими? Мана шуларни ўйлайвериб ашабий бўлиб қолдик...»

Гап латифада эмас, гап ундаги болаларнинг фарёдида! Оғир меҳнат туфайли нафақат жисмонан, кўпинча, уларни руҳан ҳам майиб қилаётирмиз. 1938 йил билан 1988 йил орасида Фарғона халқининг бўйи ўртача 5 сантиметрга пасайибди, аскарликка олинаётган йигитчаларнинг ўртача вазни 46—47 килограммга тушиб қолибди!

Болаларни эксплуатация қилишни бас қилиш керак эди. Лекин уни ким назорат қилади, ким? Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Болаларнинг ҳуқуқини ҳимоя қилиш ҳақидаги Декларациясида уларнинг эрки ва ҳуқуқига тажовуз қилган ҳар қандай шахс ва ҳуқуқий уюшма жиноий жавобгарликка тортилади дея қайд қилинган. Қани айтинг-чи, ўз фарзандини эксплуатация қилгани учун қайси ота-она ёки тасарруфидаги ҳимоясиз болаларни қаттиқ ишлатгани учун қайси ташкилот, ёки корхона суд жавобгарлигига тортилди?

Болалар ва болалик ҳуқуқини ҳимоя қилишни ҳукумат ўз назоратига олмагунича бу аянчли аҳвол давом этаверади. Гапнинг лўндаси шу.

— Адабиётимиз келажаги қандай бўлади, келгусида ижоддаги энг асосий муаммо нима бўлади, деб ўйлайсиз!

— Адабиётнинг бош вазифаси, менимча, инсон ва жамият руҳий ҳолатини таҳлил қилиш орқали жамиятда йиғилиб қолган муаммоларга фикр билдиришдир. Фикр билдириш минбарлар атрофида бақириш-чақиришлар орқали, лавозиму, курси талашиш орқали эмас, балки бетакрор образлар, гўзал асарлар орқали бўлса яна ҳам соз бўларди. Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Саид Аҳмад, Пиримқул Қодиров, Одил Ёқубовнинг эл оғзига тушган салмоқли асарлари амал курсисида ўтириб ёзилган эмас. Амал курсиси бекорга берилмайди ва олинмайди ҳам. Амалдор хоҳласа, хоҳламаса мавжуд система, ҳукмрон ғоянинг қўриқчиси, ҳимоячисига айланади. Ёзувчи эса мавжуд системага кўпинча оппозицияда бўлиши, яъни ҳеч муросага бормайдиган танқидчиси бўлиши керак. Шу маънода сўнгги қурултойимиз менга ёқмади.

Социализм ғояси ўлди.

Социалистик реализм услубининг миси чиқди.

Ишлаб чиқариш илғорлари, социалистик мусобақа ғолибларига бағишланган асарлардан ўқувчининг кўнгли қолди. Энди адабиёт халқнинг миллий руҳини кенгроқ, чуқурроқ акс эттирадиган эркин адабиёт бўлади. Ислом маданияти ва қадриятлари, Шарқ фалсафаси ва бу фалсафадаги Инсон таърифи таҳлили кучаяди. Илоҳий руҳ, табиат, инсоннинг уйғунлиги мавзуларнинг мавзуси бўлади. Меҳнат қаҳрамонларидан кўра энди Имонли Кишилар образи кўпроқ яратилади.

Суҳбатдош **К. МАТЁҚУБОВ**

МУТОЛАА

ТУГАМАЙДИГАН ЎҚИШ

ҲАЗРАТ МУҲАММАД Содиқ Муҳаммад Юсуф Қуръон каримнинг йигирма тўққизинчи «Таборак» порасини ҳам тафсирлаб чиқдилар ва бу муборак тафсир яқинда Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармасининг нашриётида чоп этилди.

Сал илгарироқ муаллиф ҳазратлари муқаддас китобнинг «Аимма» порасини муваффақият билан тафсирлаган ва кўпчилигимиз уни ўқишга муяссар бўлган эдик.

Муаллифнинг Ислом таълимотларини ўз замондошлари ҳамда ватандошларига етказиш, тушунтириш ва шу орқали улар имонини тарбиялаш, мустаҳкамлаш мақсадида ғайрат билан олиб бораётган ижодий ишлари таҳсинга лойиқ. Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ҳазратларининг 1991 йилда «Камалак» нашриётида босилган, Исломни ўрганиш жиҳатидан ҳар томонлама қизиқарли бўлган рисоласи ҳам ўйлаймизки, кўнгилларнинг кўзини очиш, маънавиятнинг қуриб қолаёзган оғочларига ҳаётбахш сув югуртиришга хизмат қилади.

«Имон» рисоласини шоён диққат-эътибор билан ўқиганда ҳам, «Таборак» пораси» («Тафсири ҳилол» туркуми) билан танишганда ҳам, одамнинг эътибори аввало бир нарсага жалб бўлади. Муаллиф ўз эътиқоди ва ишончида собит, муҳаббатида пок ва фозил. «Жамият ҳар жиҳатдан таназзулга юз тутган бир пайтда, — деб ёзади «Имон» рисоласининг дебочасида муаллиф, — хусусан, маънавий инқирознинг олдини олишнинг бирдан-бир йўли сифатида Исломдан нажот кутилмоқда. Дарҳақиқат, кишиларни, қолаверса, халқимизни ғайриинсоний хатти-ҳаракатлардан халоскорлик вазифасини Ислом ўз зиммасига олишга тайёр». Муаллифнинг мана шундай катта ишончи кўп ҳолларда унинг ўқувчиларининг ҳам ишончига айланади.

Муаллиф рисолада ҳам, тафсирда ҳам ўз олдига жуда кўп саволларни қўяди ва қанчалар мураккаб бўлмасин, уларга диний-руҳоний илм йўли билан жавоб беришга аҳду жаҳд қилади. Тафсирдаги Од қавми қиссаси, Нуҳ қиссаси, Юнус қиссаси, Жинлар ҳақида қисса ва суралар, оятларнинг дунёга келиши воқеалари ва тарихлари, «Имон» рисоласида эса Аллоҳнинг борлиги, Қуръон каримнинг нозил бўлиши, Қуръон ва табиат, Қуръон ва инсон, Қуръон ва илм, Қуръон ва ахлоқ, Ислом ва ҳозирги замон илм-фани ҳамда Кадар, Ихтиёр, Ҳидоят, Охират, Руҳ, Имтиҳон каби тушунчалар устида қилинган тадқиқотлар муаллиф нечоғлик кенг билим ва илмий салоҳиятга эга эканлигини равшан кўрсатади.

Ўз хаёлимда мен «Таврот», «Инжил», «Забур» ва инсониятга ато этилган бошқа муқаддас битиклар катта ҳарфлар билан ёзиладиган Инсонни яратишга чорланган ва фақат шунга хизмат қилади деб юраман.

Инсон азалдан яралган. У бир нарсадан иккинчи нарсага айланган эмас. У азал бошдан инсон қилиб яратилган ва бунинг учун саноқсиз, ҳудудсиз вақт кетган ва бу ҳудудсиз маконда, коинот чексизлигида рўй берган. Вужуднинг яралиши учун миллион-миллион йиллар кетти. Лекин руҳнинг яралиши учун-чи? Руҳ ва маънавият вужуд билан бирга яралиб бордими ёки у анча кейин айтайлик, йигирма-ўттиз минг йиллар бурунгина пайдо бўла бошладими?

Руҳ балки нутфа (коинот томчиси) билан бирга йўргаклангандир. Нутфани руҳ чулғаган эди. Нутфа — азал томчига — руҳ муҳофиз бўлди. Вужуд тугал шаклланиб етганда, маънавиятга эҳтиёж уйғонди. Яратган шу эҳтиёж учун инсониятга муқаддас битиклар берди. Улар маънавий инсон зотини яратдилар.

Маънавият нима? Маънавият билан бирга Худо одам боласига ўзини ўзи яратишдек чексиз буюк имконият ва салоҳиятни ато этти. Маънавият бўлмасайди, одам ўзини ўзи яратолмас, идора қилолмас, табиатнинг ашаддий зиддиятлари ичида, азалий туғилиш ва азалий емрилиш ичида фақат махлуққа айланиб қоларди.

Мен чумолини кўп ўйлайман. Чумоли ҳеч нарсадан қўрқмаслигига эътибор берганмисиз? У шернинг панжаси орасида бемалол юравергандек, филнинг қулоғи ичида ҳам қўрқмай чопаверади. Чумоли кирмаган ва етиб бормаган нуқта йўқ. Чумоли ўзига ширин туюлган ҳар қандай ширин нарсани тортинмай истеъмол қилаверади. Ана шу қўрқмаслик ва ана шу тортинмасликнинг бош сабаби нима, биласизми? Бош сабаби: чумоли маънавият билан қизиқмайди. Чумолининг вужуди маънавиятни кўтаролмайди ва сиғдиролмайди. Табиатда одамдан ўзга ҳеч бир махлуқ маънавиятни кўтаролмайди. Одамни маънавиятгина коинотнинг ўзга махлуқот дунёсидан фарқлантириб туради. Лекин одамда маънавиятнинг шаклланиши ва барқарор туришида коинотдаги бошқа жамики маҳлуқотлар бевосита ёки билвосита иштирок этадилар.

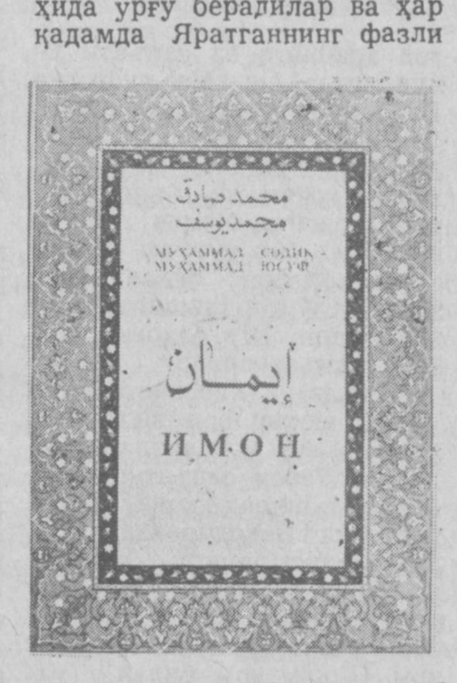

Агар тумтароқ бўлиб туюлмаса, мен айтган бўлардим: Қуръон бутун қудрати ва илоҳийлиги билан маънавий инсон учун курашади! Бу курашда у инсон билан табиатнинг уйғунлигига асосланади. Илоҳ, табиат ва инсон унда бир бутундир. Яъни Яратган ўз яралмишлари билан уйғун ҳолдадир. Оллоҳ ўз каломини одам болаларига уқтириш учун уларни кўп маҳал ўзи яратган кучларга, ҳодисаларга суяниб туриб айтади. Ой билан, Қуёш билан, Тун билан, Шамол билан, Қиёмат билан, Юлдузлар, Фаришталар билан қасам ичиб калом айтади.

Бу айтилаётган каломнинг илоҳийлигини ёки ҳаққонийлигини тасдиқлаш ва бўрттириш учунгина эмас.

Бу каломга ишонтириш учунгина эмас.

Ҳодисаларни инсон кўз ўнгида гавдалантириш учунгина эмас.

Одамнинг руҳий дунёсига теран таъсир кўрсатиш, уни қўрқитиш учунгина эмас.

Қасамнинг бош мақсади, маъноси — ЭСЛАТМА. Қуръон карим эса бошданоёқ **эслатмадир. У имтиҳон** китобидир.

ОЛЛОҲ ЮЛДУЗЛАР билан қасам айтиб каломини уқтирганда, кўкдан Сура ичига худди юлдузлар ёғилаётгандай бўлади. «Ва аннаҳу» деб бошланадиган ҳар бир оятни ўқиганда, шиддат билан бир юлдуз учиб киши вужуди ва руҳига, миясининг қаватларига жойлашгандай бўлади. Ё Худо Шамол билан қасам ичиб, ўз оятини айтганда, сўзлар коинот ичра шамол каби садилар ва аШмол каби турфа оҳанглар яратадилар. Одам Шамол ва Юлдузлар билан туғилган сўзларни ҳайратга тўлиб эслаб қолади.

Худо ўз эслатмаларини Қуёш ва Ой билан бирга, тўлғин булутлар билан бирга инсон онгига, дилига нақшлайди. Ва одам Ой ва Қуёш билан бирга у сўзларни тун-кун ёд этади.

Қуръон каломинигина эмас, бутун ягона табиат ва унинг ранг-баранг воқелигини Эслатмага айлантиради.

Шунинг учун еттинчи осмондаги тагида малоик Жаброил ўлтирадиган Сидра дарахти бизга фантазия эмас, ҳақиқат каби кўз ўнгимизда гавдаланади.

Қуръон одамзодга туғилиш ва ўлим, яхшилик ва ёмонликнинг маърифатини ўқитади. У инсон учун яхшилик ва фазлни, солиҳлик ва аброрликни танлади. Муфти ҳазратлари Суралар ва Оятларни тафсир қилар эканлар, ана шуларга алоҳида урғу берадилар ва ҳар қадамда Яратганнинг фазли ва марҳаматини таъкидлаб борадилар. Бир ўринда рисолада айтадилар: Қуръон қўрқитади. Лекин бу қўрқинч сиз билан биз ўйлаган маънодаги қўрқинч эмас.

Шунга ўхшаб Қуръонда ҳар бир сўз, ибора, оят жуда сирли ва бир неча қават маъноларга эгадир. Кўплар неча юз йиллардан бери унинг маъноларини кашф қиладилар, сирларини очмоқчи бўладилар. Лекин пировардида унинг бир сири очилиб, яна нечаси маҳфузлигича қолади.

Чамаси, халқимиз неча юз йиллардан бери Исломга эътиқод қилиб келаётган эса-да, лекин Қуръонни ҳақиқий маънода энди янгидан кашф қилади. Қуръон ва у орқали бошқа муқаддас китобларнинг маърифатини дили ва онгига тўла сингдиргандагина ўзини маърифат эгаси сифатида танимоққа киришади.

Шунда Қуръон орқали унинг парвози бошланади.

Чунки Ягона Оллоҳ ўз Сурасини агар «Ё айюҳал муддассир!» — деб бошласа («Ё бурканиб ётувчи!») бу ёлғиз Аҳмади Мухторгагина қарата айтилган мурожаат эмас. Бу жамики инсониятга қилинаётган мурожаатдир. Ахир инсоният қийинчиликда бурканиб ётишни қанчалар севади! «Қум ва фа анзир!» («Тур ва сўйла!») ҳам худди шундай: барча одамзодга қараб айтилган каломдир.

Уни эшитмаган одам эҳтимол жуда ботирдир. Лекин бу ботирлик шер панжаси орасида кетаётган чумолининг ботирлиги эмасми? «Раббингни улуғла! Либосларингни покла! Азобларни улоқтир!» — булар бизни огоҳлантирмаса, ахир яна кимни огоҳлантиради!

Ҳамон тафсир баҳонасида улуғ битик ҳақида сўз юритаётган эканмиз, шуни ҳам айтиб ўтайликки, бу поранинг таржимасида муаллиф олдингидан кўра анча равшанликка, тиниқликка эришганлигини эслатиб ўтайлик. Лекин у тафсир учун таржима қилганлигини ҳам унутмайлик. Шунинг учун у айрим ҳолларда ўзи қийналган ўринларни мазмунига кўра таржима қилган бўлса, буни тушунайлик.

Мазмунига кўра таржима қилиб еткизиш асл матнга тенг шоирона бадал яратиш қийин бўлгандагина ўзини оқлаши ва бу соҳадаги илк ишлар учунгина тушунарли бўлиши мумкин. Лекин таржимадан бош мақсад аслиятнинг мислсиз илоҳийлигини, гўзаллигини ва оҳангларининг товланишларини сақлаш!

Таржима ичида ҳам Ой ва Қуёш нур сочиб турмаса, бу таржима фақат мазмун беришгагина ярайди. Айтайлик, «Муззаммил» Сурасида: «Вазкур исма раббика ва табаттал илайҳи табтийлан» оятини муфти ҳазратлари: «Ва ўз раббингнинг исмини зикр эт ва унинг ибодатига бутунлай ажралиб чиқ», деган тарзда ўгирадилар. Мазмунан тўғри. Лекин жумла қурилиши жиҳатдан ўзбекчаси ғоятда ёйилиб ҳавол бўлиб қолган. Қуръонда бир ўзакдаги сўзнинг ўхшаш шаклларини ишлатиш илоҳий бир жарангдорлик касб этади. «Ва табаттал илайҳи табтийлан» шунга кичкина бир мисол. Буни ўзбекчада «интилиш билан интил» деб ўгирилса, аслга яқинлашамиз. Лекин ўзбек ҳеч қачон бундай сохта сўз қурмайди. Шундан савол туғилади: аслга тенг сунъийроқ қурилма яхшими ёки мазмунни ўзбекча ифодалаб бериш яхшими? Қуръон таржималарида бу ҳолни ажратиб олишимиз керак бўлади. Буни ечмай туриб, юксак шоирона таржимага эришиб бўлмайди.

Назари ожизимча, илоҳий текстлар таржимасида аниқ сўзма-сўзликка риоя қилиш яхшироқдир. Бу жуда кўп вақтни талаб қилади. Лекин ҳар ҳолда асл нусхани бузмаган текст дунёга келади.

Гоҳо Ҳофиз ғазалларини соғиниб ўқийман. Аслига солиштираман. Шунда асли билан ўзбекчаси ўртасида ер билан осмонча фарқ борлигини кўраман. Таржимада бадиий шаклни сақлаш учун зўр бериб уриниб, мазмунни бутунлай ёйиб ёки чала-ярим ифодалаганларини кўраман. Шундан кўра Ҳофизни сўзма-сўз таржима қилса, қанча соз бўларди. Ҳофиз нима демоқчи бўлганига унда ҳеч қандай талафот етмасди. «Муззаммил» сурасидаги «Инна лака финнаҳари сабҳан тавийлан» оятини муаллиф: «Албатта, кундузи сенинг узоқ ишлашинг бор», деб ўгиради. Оят маъноси бузилмаган. Лекин араб тилида «сабаҳа» — сузиш, сузмоқ, учмоқ маъноларини англатади. «Таола» эса узайиш, чўзилиш маъносини ифодалайди. «Узоқ ишлашинг бор», деб ўгириш матнга зид эмас. Лекин аниқлик эътиборига кўра ундан узоқ. Айтайлик, И. Ю. Крачковскийнинг русча таржимаси машҳур. У сўзма-сўз аниқ таржима яратиш учун узоқ йиллар заҳмат чеккан. Унинг таржимасида битта ҳам ортиқча сўз бўлмайди. Крачковский аслиятдаги сўзнинг энг аниқ маъносини танлаб ишлатади. Айтайлик, бояги еттинчи оятни у: «Ведь у тебя днем великое плавание» деб ўгиради. «Субҳан тавийлан» — «великое плавание». Матнга яқин аниқ таржима шу.

Лекин ҳамон тафсирдаги таржимада жуда кўп ёрдамчи изоҳ сўзларга мурожаат қилинади ва кўпсўзлиликка кенг йўл қўйилади. Ҳатто бир ўринда: **Ло илоҳа илло ҳува** — илоҳий ибораси **«ундан ўзга ибодатга сазовор илоҳ йўқ»** деган тарзда ўгирилади. Мазмунан бу хато саналмас балки. Лекин Исломнинг энг муҳим каломи бузилиб кетади-ку бу таржима шаклида. Бу ерда фақат **«Ўзга Илоҳ йўқ»** дебгина ўгириш зарурдир. Сўз қўшиш ўринсиз ерда ўзбекка тушунарли бўлсин деб, ортиқча сўзларни қўшиб юбораверииш фазилат саналмаса керак.

Келаси ишларда бу каби ҳолларга ва изоҳларда одмиликка йўл қўймасликка, теранлик касб этишга алоҳида аҳамият кўзи билан қараш зарурмикин деймиз.

БИЗ УМУМАН, муфти ҳазратларининг шу жонбозлик ишларидан тўла миннатдормиз. Булар бари маънавият тарбияси йўлидаги дастлабки хайрли қадамлардир. Улар Олий китобни бизнинг дил китобимизга айлантиради.

Бу— туганмас ўқишдир.

Иброҳим ҒАФУР

Дилкаш гурунг.

С. МАҲКАМОВ суратга олган

ҲОФИЗНИНГ ҚУДРАТЛИ ОВОЗИ

На қилдим санга ман ёрим, жамолингдан жудо қилдинг,
Бошимға гарди ғамни чўн чароғи осиё қилдинг?

Ҳувайдонинг юқоридаги сўзлари билан бошланадиган машҳур ашулани Орифхон Ҳотамов ижро этганда шинавандалар шоирга ҳам, ҳофизга ҳам тасаннолар ўқийдилар. Аммо Ҳувайдо сўзларини куйга солган ким? Кишиларни ром этувчи бу дилрабо ашула қайси бастакорга мансуб? Унинг муаллифи Ўзбекистон ва Тожикистон халқ ҳофизи Маъруфхўжа Баҳодировдир. У кишининг «На қилдим» (Ҳувайдо сўзи), «Тасаддуқ» (Амирий сўзи), «Ўзинг» (Чокар сўзи), «Ёр, сенсиз найлайин» (Андалиб сўзи) каби ашулалари моҳир хонандалар томонидан шавқу завқ билан ижро этилади, шинавандалар томонидан мароқ билан тингланади. Аммо Маъруфхўжа Баҳодиров аввало ҳофиз сифатида таниқлидир. Шунинг учун у кишини Тожикистонда, хусусан Хўжандда Маъруфхўжа ҳофиз деб юритадилар.

Маъруфхўжа ҳофиз, Хўжандда, санъатсевар оилада дунёга келди. Оталари Баҳодирхон ҳофиз, боболари Олимхўжа Ҳикматхон ҳофизлар ўз ашулалари, ижролари билан эл оғзига тушган кишилар эди. Бироқ бу оилада хонандаликни ўзига касб қилиб олган биринчи киши Маъруфхўжа ҳофиздир.

Маъруфхўжа Баҳодиров меҳнат фаолиятини 1937 йил радио қўмитаси қошидаги мусиқа дастасида хонанда сифатида бошлади. Ёш ҳофизда мақом ва мақом йўлидаги халқ ашулаларига қизиқиш катта эди. Ширали овоз, тинимсиз ижодий меҳнат ўз самарасини берди. 1940 йил апрель ойида Москвада ўтказилган Тожикистон адабиёти ва санъати ўн кунлигида ёш Маъруфхўжа Баҳодиров истеъдоди кўпчилик эътиборини ўзига тортди. Ўша пайтлар Маъруфхўжа ҳофизнинг ашулаларини эшитган Усмон Юсупов уни бир гуруҳ тожик санъаткорлари билан Фарҳод ГЭСи қурилишига таклиф этади. Шу баҳона тожик санъаткорлари уч ой давомида Ўзбекистоннинг турли шаҳар ва вилоятларида бўлиб, концертлар қўйдилар. Ўзбек санъаткорлари билан танишадилар. Маъруфхўжа Баҳодировда Хоразм мақомларига, Фарғона, Тошкент мақом йўлларига қизиқиш кучаяди. Хоразм мақомлари ва Чормақом Шошмақом билан узвий боғлиқлигидан ташқари уларнинг ҳар бири ўзига хос ҳусну жамолга эгалигини кўра билди. 1944 йил Тошкентда ўтказилган Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятлари мусиқасининг ўн кунлигида Маъруфхўжа Баҳодиров Шашмақом ва Фарғона, Тошкент мақом йўлларидан намуналар ижро этиб кўпчиликнинг олқишига сазовор бўлди. У ҳофиз сифатида шаклланган эди. Нафасни идора эта билиш, овоз имкониятларидан келиб чиқиб ижро этиш, овозда турли безаклар ишлатиш, танбур ижрочилигидаги маҳорат Маъруфхўжа Баҳодировга хос хусусиятларга айланди.

Ўзбек ва тожик тилини, ўзбек ва тожик мумтоз адабиётини чуқур билган, бу масалалар билан узлуксиз шуғулланган Маъруфхўжа ҳофиз асосий фаолиятини мақом ижросини, халқ ижро йўлларини ўрганишга ва ўргатишга қаратган.

1950 йилларнинг бошида, Ўзбекистон радиоси қошидаги тожик ансамбли бадиий раҳбари бўлган Маъруфхўжа Баҳодиров Бедил сўзлари билан «Ироқи Бухоро»ни ва Навоий сўзлари билан «Чамбари Ироқ»ни тайёрлаб ижро этади. Ҳар иккала асар ижро жиҳатидан оғир, мураккаб. Турли ижро йўллари шинавандаларда ҳар хил таассурот уйғотиши мумкин эди. Аммо ҳофизнинг ижросидаги маҳорати барчани ҳайратга солди, завқлантирди. Шу ерда мақомларнинг катта билимдони устоз Исҳоқ Ражабовнинг «Мақом йўллари ижроси учун ҳофизда кенг диапозон, ёқимли овоз ва юксак айтиш техникаси бўлиши шарт. Ҳофиз куй ва унга айтиладиган шеър мазмунини ҳис қила билиши, уни эшитувчига юксак маҳорат билан тўғри етказа олиши бунда муҳим роль ўйнайди», деб ёзганлари эсга тушади.

Етмиш ёшга кирган Маъруфхўжа ҳофиз бир учрашувда, мақом ижрочилиги сирларини ўрганишда давом этмоқдаман, деди. Ҳофизнинг фикрича, чексиз-чегарасиз маънавий озиқ бўлмиш мақомларнинг ижрочилик сирларини ўрганиб адо этиб бўлмайди. Бу ҳам чексиз дунё.

Фитрат ёзишича: «Шарқ мусиқаси асоси, ҳам назарияси эътибори билан бирдир. Ҳаммаси 12 мақом асоси узра турадир. Ҳаммасининг кўп истилоҳлари бир, кўп усул доиралари бир хилдир. Шундоғ бўлса ҳам, услуб ёғидан қараганда, турк, араб, форс мусиқалари орасинда шунча айирма бордуркими, бирини тинглаб юрган киши, иккинчисини бошлаб эшитканда бир нарса онглай олмай қолади». Аммо мақомимиз икки халққа — ўзбек ва тожик халқига бир хил тушунарли. Чунки унинг мағзи ана шу икки халқ учун умумий бўлган урф-одат, анъаналар, ахлоқ, диёнат замирида неча юз йиллаб яратилган, етилтирилган. Унинг фалсафаси — яхшилик. Унинг ижроси — яхшиликка чақирув. Шунинг учун ҳам, унинг моҳир ижрочилари икки халқда азизу мукаррам. Шулардан бири — Маъруфхўжа Баҳодиров.

Маъруфхўжа ҳофиз ашулаларининг мусиқаси мақом ва мақом йўлидаги куйлар бўлса, сўзлари Саъдию Лутфий, Атоийю Шерозий, Саккокию Камол Хўжандий, Жомийу Навоий сўзларидир. Етмиш ёшни қаршилаган ҳофиз Маъруфхўжа Баҳодиров тўлиб-тошиб ашула айтмоқда:

Ёраб, балойи ишқ ила қил
ошно бани,
Бир дам балойи ишқдан
этма жудо бани...

Зокиржон ОРИПОВ

Қутлаймиз!

МАШРАБ БОБОЕВ 50 ЁШДА

«СЎЗ АЙТГАНИ КЕЛАР ДУНЁГА ИНСОН»

МАШРАБ БОБОЕВ кўпқиррали ижодкор. У, аввало, шоир: «Онамга хат», «Баҳор кайфияти», «Олисдаги чироқ», «Сўз», «Бағишлов», «Мен билган сир» каби китоблар муаллифи. Драматик асарларида ҳам, ҳикоя, қисса, мақолалари ва таржималарида ҳам шоирлик лутфи, каломи сезилиб туради. Шу боис ҳам бир шеърида «Сўз айтгани келар дунёга инсон» деб бежиз айтмаган.

Машраб драматургияда ҳам баракали ижод қилиб, йигирмага яқин саҳна асарлари ёзди. «Ўттиз ёшлилар», «Қадам ранжида» («Гурунг»), «Ер томири», «Тунис президенти» («Мушкул савдо»), «Қани менинг юлдузим?», «Чироқ ёниб турсин» ва бошқа асарлари пойтахтнинг академик драма театрларидан тортиб вилоят театрларида ҳам қўйилди. Барча пьесалари «Қани менинг юлдузим?» номи билан китоб ҳолида чоп этилди. У ношир сифатида кўпгина бадиий ва таржима асарларнинг чоп этилиши, ўқувчилар қўлига етишига узоқ йиллардан буён ҳисса қўшиб келади.

Муин Бсисунинг «Ташриф қоғози», Отар Чиладзенинг «Рангин дунё», Нозим Ҳикматнинг «Домокл қиличи», Валентин Катаевнинг «Хаёл чечаклари», Думиру Соломоннинг «Рўё», Рустам Иброҳимбековнинг «Омонат кулба», В. Губаревнинг «Чернобиль алангаси» каби асарларини маҳорат билан ўзбекчага ўгирди.

Машраб Бобоев яхши инсон, яхши ижодкор. Бу гап унинг кўнгли учун айтамиз йўқ. Дўстларига абдай садоқатли, оқибатли, ҳожатбарор ижодкорни топиш маҳол. Яхши-ёмон кунларда ҳамдам, ҳамнафас, тўйларда тўйбоши, азаларда ҳассакаш. У бунга ҳамиша вақт, имкон топади. Уни кўпинча Неъмат Аминов, Тўра Сулаймон, Мирзо Кенжабек, Шароф Бошбек, Низом Комилов, Хайриддин Султонов, Миад Ҳакимов, Эркин Аъзамов, Асад Дилмуродов, Ашурали Жўраев ва бошқа яхши ижодкорлар даврасида кўраман. Машраб ўзи ҳақида гапиришни ёқтирмайди, баъзиларга ўхшаб тарғиб-ташвиқ қилмайди. Элликка кирганини энди билиб турибмиз. Тўғриси, эътиборли дўстимизга беэътиборлигимиздан жиндак хижолатдамиз. Унинг йигирма беш йиллик ижодий меҳнатини ҳам етарлича баҳоламадик. Айниқса, М. Бобоев драматургияси ўз тадқиқотини кутмоқда. Шоир бир шеърида: «Жилдлар бор — жимжима, башанг ва нафис, Жилдлар бор — одмидир коржома қадар. Одми жилдга ташлаб беписанд назар, Башанг жилд олдида қуллуқ қиламиз», — дея ҳазил қилган бўлса-да, тагида андак зил, тагдор гина ҳам бор. Ҳар бир адиб асари дунё юзини кўргач, унга бирор муносабат, холис баҳо кутади. Бир асарга беш-ўн тақриз битилгани ҳолда, беш-ўнлаб асарлар бирор тақризсиз қолиб келаётгани сир эмас.

Машраб Бобоев шеърлари кўп ва ранг-баранг: уларнинг фазилатлари ҳам, қусурлари ҳам кўзга дарҳол ташланади. Шеърларидаги табиийлик, самимийлик, юрагини очиб, туйғуларини сочиши, фикрий теранликка интилиши, кутилмаган хулосалар чиқариши кишини ром этади. «Мен нону насиба деб йироқларда юрардим», «Хотиним ижтимоий ҳаётдан четда» сингари шеърларини, раҳматли отаси, онаси, фарзандларига бағишлаган шеърий мактубларини, «Қизлар қўшиғи»ни, «Турналар»ини қайта-қайта ўқиб завқланасан. Машрабнинг воқеабандликка асосланган, одам тийнатини яратишга интилган ва бунга муваффақ бўлган шеър, балладалари ҳам ўқувчи эсида қолади («Ҳаётим тадрижи», «Шаҳарлик қишлоқилар», «Сирожиддин Валиев билан танишув», «Лочин ҳақида баллада», «Ривоят» ва бошқа тизмалари бунга мисолдир).

Машрабда мусиқийликдан узоқроқ, вазн, қофияларда сакталик, ички интизомда қандайдир кемтиклик, табиийлик, жарангдорликдан жайдарилик, жўнлик томон оғиб кетган шеърлар ҳам учраб қоладики, уларни ҳазм қилиш, эсда сақлаш қийин кечади. Шоир ижодини синчиклаб кузатиб борган Миртемир домла ўз вақтида тизмаларидаги фазилатларни қайд этиш билан айрим қусурлардан ҳам огоҳ этган эди.

Машраб Бобоевнинг «Ўттиз ёшлилар» драмаси шифокорлар ҳаётидан олиб ёзилган. Профессор Саид Алиев, истеъдодли хирург Шавкат, бўлғуси жарроҳ Қиличлар сиймосида Гиппократ қасамига, бурчга садоқат гавдалантирилса, бош врач Музаффар, маккор Ҳожибоевлар образида қадридан кўра қорнига йиғлайдиган, истеъмолчилик пойгасига қўшилган, ўз ҳузур-ҳаловати йўлида мунофиқлик, иғво, туҳматлардан қайтмайдиган кимсалар қиёфаси очиб берилади.

Ердан хўжасизларча фойдаланиш авжига чиққан, ундан фақат олиш, юлишга ружу қилинган даврда Машраб Бобоев бунинг охири вой бўлиши, кўнгилсиз оқибатларга олиб келиши тўғрисида биринчилардан бўлиб «Ер томири» драмасида бу оғриқли муаммони кўтарди. Драманинг бош қаҳрамони — Бегимқул. У агроном, Тўқсонбой ота сўзлари билан айтганда, «асл деҳқон. Ерни яхши кўради. Ернинг томири бунинг томирига туташиб кетган». Ўзи ҳам буни яширмайди: «Ернинг томир уриши, нафас олиши, бутун ҳолати, кайфияти менга маълум. Уни бутунисича ҳис қиламан», — дейди фахрланиб. Обком котиби Ориповнинг саъй-ҳаракати билан Бегимқул совхоз директорлигига тайинланади. Ишни, ерни, одамларни эъзозлаш, мустақил йўл тутишдан бошлайди. Маъмурий — қўмондонлик даврида бу қанчалик қийин бўлганлиги маълум. Кўрсатма беришлар, тергашлар, чақувлар, пўписалар бошланади. «Қайсар» директорни бюрога қўйишади, партиявий жазо беришади. Муаллиф силлиқ йўл тутмай, образлар ўртасидаги зиддиятларнинг моҳиятини очади. «Гурунг»нинг қаҳрамони қуруқ, беоқибат, дилозор Шоди, «йўқолган авлод» вакили. У Тошкентга ўқишга келиб, қолиб кетган, ҳар замонда қишлоғига бир келиб, ҳамқишлоқларига нописанд, ёлғон муомала қилади. Кўп йиллардан бери тўшакда ётган онаси эса унинг дийдорига зор. У бўлса зиёфатдан бўшаб, бечора онасини бориб кўрмайди.

Пьесада жуда кучли чиққан бир образ бор. Мўмин-қобил, хушфеъл, камсуқум, «молинг кўпайгур» деб гап бошлашни яхши кўрадиган Абдували. Ичиши мутлақо мумкин бўлмаса-да, Тошкентдан келган меҳмон — атойи худо, қўлини қайтармай олади. Оғздан боди кириб, шоди чиқадиган меҳмон охири Абдували акага ташланади: «Хўш, урушда нима каромат кўрсатгансиз? Худо билади қайси ковакда бекиниб ётгансиз! Одамлар урушда жон олиб жон берган. Қаҳрамон бўлишган. Сизнинг эса бирорта медалингиз ҳам йўқ!.. Юрагида мина бор эмиш! Портлаб кетармиш! Менинг содда укам ҳам ишониб юрибди шу гапга! Раҳматлик отамнинг юрагида ҳам бўлган эмиш мина! Ҳей, нодон одам...»

Абдували ларзага келади: «...Юрагимда мина борлиги... рост. Кимки урушда бўлган бўлса, у омон қайтган бўлсаям, юрагида мина билан қайтган. Урушдан қайтганларнинг бирортасиям ўз ажали билан ўлган эмас. Ўша минаси портлаб кетган. Уруш. Мен одам ўлдирганман! ...Уйда товуқ сўймайман. Кампир бошқаларга сўйдиради. Лекин одам ўлдирганман. Саноқсиз. Немис бўлса ҳам одам, ахир! Лекин ўлдиришга мажбур эдим. Бўлмаса у мени ўлдирарди. Менинг ўзимни бўлса-ку майли-я, ҳаммамизни ўлдирарди... Ҳозир... минам портлайди. Мен сизлардан розиман, сизлар мендан рози бўлинглар... Йўқ! Мен шундай ўлиб кетмайман! Мен битта фашистни олиб кетаман. Бўлмаса у ҳали кўпларнинг ёстиғини қуритади».

Абдували жон аччиғида хуши бошидан учган Шодининг ёқасидан олади-ю, устига босиб тушади. Лекин... ўзи юраги ёрилиб ўлади. Юракдаги мина. Бир жиҳатдан ишонмайдиган гап. Иккинчи жиҳатдан қанчалар ишонарли, асосли!

«Қани менинг юлдузим?»да уруш даври ўзбек қишлоғи ҳаёти акс этган. Асарни Эркин Воҳидовнинг «Нидо» достонини ўқигандай ички бир титроқ билан ўқидим. Бўғзимга нимадир тиқилди, кўзимга ёш келди...

Ҳеч тушмасин деймаи
нуқтага кўзим,
Нуқта —
Лоқайдликнинг нишони.
Нуқта билан тугамасин
сўзим,
Нуқта бўлмай деймаи,
Ишонинг!
Фақат хитоб бўлай,
Фақат сўроқ бўлай,
Ҳовримдан ларзага келсин
само, Ер!
Лоқайдликдан жуда йироқ
бўлай,
Асрим кайфияти,
Ўзинг мадад бер!

Бу — ўттиз ёшли Машрабнинг дастури эди.

Бугун — эллик ёшли Машрабнинг ҳам дастури шу.

Эртанги Машрабнинг ҳам дастури шу бўлиши шубҳасиз.

Сайди УМИРОВ

АВЛОДЛАР ОЛДИДАГИ БУРЧ

СССР президенти иккинчи жаҳон уруши даврида мамлакатдан олиб кетилган ва олиб келинган тарихий-бадиий асарларни Олмония ҳукумати билан алмашиш тўғрисида комиссия тузиш ҳақида фармонга имзо чекди.

Фармонда асосан Россия, Украина, Белорусиянинг Олмонияга олиб кетилган санъат асарлари тилга олинади. Ҳолбуки, гарчанд урушда фашист танклари Туркистонга етиб келмаган бўлса ҳам, бу қадим ўлканинг не-не бойликлари мамлакатнинг Оврўпо қисмига олиб кетилгани ҳеч кимга сир эмас. Оқ империя ва қизил империя мустамлака ерлари бойликларини ташиб кетиш, ҳатто 5—6 аср олдин яшаб ўтган миллат буюкларининг қабрини қазиб, руҳини чирқиратиш билан шуғулланиб келганлар.

Мустақиллигини эълон қилган жумҳуриятимиз олдида жуда кўп вазифалар турибди. Аввало чор Россияси босиб олган уч хонликнинг меросхўри жумҳуриятимиз эканлигини унутмайлик. Шунинг учун Оврўпога олиб кетилган қимматбаҳо асарлар, миллий меросга жумҳуриятимиз даъвогар бўлиш ҳуқуқига эга. XX аср оёқлаётган бир пайтда биз мустақилликка чиқиб, аждодларимизнинг мададига суянишимиз, уларнинг руҳидан мадад олишимиз зарур.

Тўққиз минг йиллик тарихга эга юртимизда Буюк Туркистон музейини очиш бўйнимиздаги қарздир. Жумҳурият маданият вазирлиги иттифоқда тузилган комиссияга вакил киритиб, Олмония музейларига бориб қолган қимматбаҳо асарларни юртимизга қайтариш билан шуғулланиши керак.

Матбуотда Санкт-Петербург ва Москвага олиб кетилган қимматбаҳо буюмлар ва санъат асарлари ҳақида кўп гапирилди. Аммо ҳозирча бу фақат гап бўлиб қоляпти, холос.

Ҳар нарса туғилган юртида азиз. Ҳукумат қарорига мувофиқ Тошкентдаги Ленин музейи Халқлар дўстлиги музейига айлантирилди. Тарихимизга оид барча қимматбаҳо санъат асарларини ана шу музейга зудлик билан олиб келиш лозим.

ТАКЛИФ ҚИЛАМАН

Жумҳурият президенти агар Туркистоннинг тарихий бойликларини Ватанга қайтариш билан шуғулланувчи ваколатли комиссия тузиш тўғрисида фармон чиқарсалар, аждодларимиз руҳлари шод бўлиб, келгуси авлод олдидаги бурчимизни адо этган бўлардик.

Тўра МИРЗО

РУҲНИНГ ИЗТИРОБЛИ САҲИФАЛАРИ

«ТУШЛАРИМДА КЎРИБ ЙИҒЛАЙМАН» БАДИИЙ ФИЛЬМИ ҲАҚИДА

ОДАМ ҲАЁТДА изтироб чекмасдан, бир марта бўлса ҳам адашмасдан яшай оладими? Ёки бирор сабаб билан адашган тақдирда ҳам ўз йўлини топиб кетадими? Агар йўлини тополмаса нима бўлади? Руҳи дардга, изтиробга тўла одамнинг кейинги тақдири не кечади?.. «Тушларимда кўриб йиғлайман» фильмининг бош қаҳрамони Музаффар (актёр Улуғбек Музаффаров) ҳам тақдир ўйинининг тасодифлари туфайли ҳаётда ўз йўлини тополмай адашган ва шу сабабли инсоний изтироблар гирдобига тушиб қолган. У тақдирга неки битилган бўлса, улардан қочиб қутулолмайди: ҳаммасини кўради, чидайди, бардош беради. Отаси уни ёшлигидан бировнинг тавсияси билан мусиқа мактабига беради. Музаффар катта шаҳарда ўқиб, виолончелчи бўлиб етишади. Шу билан унинг оёғи миллий заминдан бир қадар узилади. Шаҳар ҳаёти, ўқиш жараёни Музаффарни Оврўпа мусиқа дунёсига етаклайди, ошно этади. Ўқишни тугатиб, пойтахтдаги опера театрида ишга қолади. Қишлоққа борганида отаси бир сафар ундан сўрайди: «Нима чалардинг, ҳеч эсимда турмайди?». Сўнг: «Ўзимизнинг танбургами, найгами ўқимаган экансанда, а...» — дейди афсусланиб унинг жавобини эшитгач. Бу қисқа суҳбат қатида ота-боланинг чексиз армон билан йўғрилган афсус-надоматлари ётибди. Бу армоннинг сир-синоати фақат ота-болагагина аён, фақат уларгина бир-бирининг меҳрига тўймайдилар. Отани ичкилик хароб этган, бола эса ёшлигидан дефолиациядан заҳарланиб, астма касалига йўлиққан. У олис тоғ этагидаги санаторийга бедаво дардни даволатгани боради. Бу ерда кутубхоначи бўлиб ишлайдиган ёш келинчак Қундуз (актриса Василина Васильева) билан танишиб қолади. Қундузнинг турмушга чиққанига бир ойдан ошган, лекин кутубхонага ҳар куни келиб, китоб ўқийдиган ва унинг саволларига ғалати жавоб берадиган бу хаста йигитнинг нимасидир унга ёқиб қолади. **«Шунақа... Ер юзида тўрт миллиард одамга етган ҳаво менга етмайди»,** — дейди Музаффар йўтал исканжасидан зўрға қутулиб. Лекин аслида унга ҳаводан бўлак яна кўп нарсалар етишмаётган эди. Фильм давомида Музаффарнинг ҳаётдаги армонли нуқталари ва оддий инсон каби яшаши учун етишмаётган барча нарсалар даволаниш жараёнида кўрган турфа воқеалари ва тушлари орқали кўрсатилган. У бу ерда кучли инсоний кечинмалар ўрамига тушиб қолади. Ҳар тун алаҳсираб тушлар кўради. Тушларида уйига боради, шўрлик отаси (актёр Обид Юнусов) у билан уввос солиб йиғлаб кўришади. Ўгай онанинг (актриса Мавлуда Носирова) сохта мулозаматлари, укаларининг меҳрибонлиги, қўшниси Турдибекнинг (актёр Ражаб Адашев) такаббур қиёфаси (кейинчалик уни ўгай она билан хиёнат устида кўриб қолади), ҳар қадамда унга рўбарў келадиган Авлиёнинг (актёр Шавкат Абдусаломов) гоҳ содда, гоҳ илоҳий боқишлари, буёқда эса Қундузнинг муҳаббат тўла дардли кўзлари Музаффарни баттар қийнайди, тунлари хаста қалби қайта-қайта озор чекади. Йўтал қурғур ҳаловат бермай, тушларини, хаёлларини бўлиб юборади. Шунда у палата деразаси қаршисига келиб, қорайиб кўринаётган улуғвор тоғ чўққиларига тикилади. Санаторий ҳовлисида бир қўлида фонус, бир қўлида шамсия ушлаб ёлғиз тентираб юрган дарвешсифат Султонхўжани (актёр Ҳамид Азизов) кўради. У қаҳратон совуқни, қалин қорни писанд қилмай бевафолик қилиб, ташлаб кетган маҳбубасини чарх уриб излайди. Унинг шаънига ўтли шеърлар айтади. Хотини эса санаторийга дам олгани келган бир бегона билан анча йиллар бурун қочиб кетган. У эса юрагига жароҳат солиб кетган маъшуқасини кутади. Кутавериб, излайвериб, охир-оқибатда даллидевона бўлиб қолиб, тоғ чўққисидан қулаб, ҳалок бўлади. Уни ишқ дарди чинакам Мажнун қилади ва шу йўлда жонини фидо этади. Шу боис ҳам бу образ томошабинни ҳаяжонга солади ва қалбида узоқ вақт сақланиб қолади. Айниқса, Султонхўжанинг санаторий ўйин майдончасидаги чорпояга чиқиб, «Вақ-вақақақ-вақ!» дея ҳайқириб, қўлларини кериб шеър ўқишида айрим давр ижодкорларининг ҳақиқий фожиаси кўрсатилган. Бу истеъдодли актёр Ҳамид Азизовнинг кинодаги ёрқин образларидан бири бўлиб қолишига шубҳа йўқ.

Султонхўжа фожиаси ҳам Музаффарнинг қалбида бир жароҳатли нуқтага айланди. Аммо Қундузнинг ўтли боқишлари, меҳрибончиликлари уни ўзига ром эта бошлайди. Муҳаббат сеҳрини ҳис қила бошлаган Қундузнинг ҳам фикри-ёди Музаффарда бўлиб қолади. Унга эри (артист Матёқуб Матжонов) ишқ эҳтиросида ёнган ёр бўлиб эмас, шунчаки лоқайд, муҳаббатдан йироқ бир кимсага айланади. Ҳатто Музаффар берган Анри Барбюснинг «Биринчи муҳаббат» китобини ўқиётганида эри: «Қанақа китоб? Қани? Барб-юс?! Одамнинг отими?.. Барбарис деган конфет бўларди...» дейди ишшайиб. Қундуз эса унинг гапларини эшитмай йиғларди. «Азизим Луи! Сенга бу мактубни йигирма йилдан сўнг ёзаяпман...» дея китобни қайта-қайта ўқирди. Хаёлида Музаффар. Қалбида ғунчалаётган муҳаббат...

У эртасига ишга борганида қоровул чол қўлига икки энлик хат тутқазади. Хат қисқа эди: **«Қундуз! Тўсатдан жўнаяпман. Совуқ жонимдан ўтиб кетди. Сиз бахтли бўлишингиз керак. Сиз ўзингиз билмаган ҳолда менга қанчалик далда берганингизни билсангиз эди... Фақат раҳмат айта оламан. Музаффар».**

Муҳаббатнинг асло кесишмайдиган ва бир нуқтада учрашмайдиган бундай дардли манзараларини кўрганда, беихтиёр ҳазрат Алишер Навоийнинг ушбу буюк мисралари ёдга тушади:

Ошиқки, муроди ком
ўлғай,
Ошиқлик анга ҳаром
ўлғай...

Ҳар кимнинг хаёли ва қалбида асраб юрган тақдир фолбини ёки авлиёси бўлади. Музаффар ҳам болалигида, мол боқиб юрган кезларида Авлиёга дуч келади. Бу Авлиё фильм воқеалари жараёнида гоҳ дарвешлар, гоҳ миллий кийимда намоён бўлади. У қўлидаги челакка фақат каламушларни солиб юради. Музаффарнинг эзгулик, яхшилик ҳақидаги орзулари соясида ҳамиша каламушлар пайдо бўлади. Каламушлар ёмонлик ва ёвузлик тимсоли. Авлиё эса уни барча кулфатлардан, ёмонликлардан асраб, охири ўлган каламушларни бир жойга тўплаб, кўмиб ташлайди. Режиссёрнинг бу топилмаси бош қаҳрамон характерини теран кўрсатишда ўзига хос янгилик бўлган.

Фильмда жаҳоннинг машҳур композиторлари Бах, Шопен, Хинастейра мусиқаларидан жуда унумли ва ўринли фойдаланилган. Кетлин Фэрриер ижросидаги ария ҳар қандай томошабинни ҳаяжонга солади. Шу боис ҳам фильм мусиқаси айрим баҳс-мунозараларга сабаб бўлаётир. Лекин фильмда миллий куйлардан кенг фойдаланилганда Музаффарнинг характери тўла очилмай қоларди. Фильм мусиқалари инсоннинг умумбашарий дардларини, ҳаётга, одамларга бўлган муносабатларини англашда жуда қадрлидир.

Энди фильм ижодкорлари ҳақида. «Тушларимда кўриб йиғлайман» бадиий фильмини истеъдодли ёзувчи Хайриддин Султоновнинг «Дунёнинг сири», «Томоша» ҳикоялари асосида иқтидорли режиссёр Собир Назармуҳамедов яратган. Сценарийни улар ҳамкорликда ёзишган. Бош оператор Нажим Ғуломовнинг ишлари алоҳида таҳсинга лойиқ. Мусиқани композитор Евгений Ширяев танлаган. Шу ўринда фильмнинг бош рассоми ва унда Авлиё ролини маҳорат билан ижро этган москвалик ижодкор Шавкат Абдусаломов хизматларини таъкидлаб ўтиш керак. У жаҳоннинг машҳур кинорежиссёри Андрей Тарковский фильмларига суратлар ишлаган. У ўзбек киносидаги бундай ижодий ишларини ҳали давом эттиради.

— Бу фильмни ишлаш нияти беш йил бурун туғилган эди, — дейди **режиссёр С. Назармуҳамедов**. — Бир куни қўлимга Хайриддиннинг «Бир оқшом эртаги» китоби тушиб қолди. Уни катта қизиқиш билан ўқиб чиқдим. Сўнг Хайриддин билан учрашиб «Дунёнинг сири» ҳикояси асосида қисқа метражли фильм олмоқчи эканимни айтдим. Лекин иш студияга келганда тўхтаб қолди. Орада «Бўрилар», «Бир мавсумлик даҳо» бадиий фильмларини суратга олдим. Аммо ҳикояларнинг қаҳрамонлари қалбимни тарк этмади. Чунки Музаффарнинг тақдири менинг тақдиримга жуда-жуда ўхшайди. Шу боис Хайриддиннинг «Томоша» ҳикоясини ҳам қўшиб, «Тушларимда кўриб йиғлайман» фильми яратилди. Гапнинг очиғини айтиб қўяй: бу ур-йиқит, олди-қочдилардан иборат кассабоп фильм эмас. Асар кўпроқ дунёқараши шаклланган зиёлилар ва зиёлинамо томошабинларга манзур бўлади, деб ўйлайман. Шунингдек, кино айнан биз ўйлаган миллийлик қолипига ҳам сиғмайди. Уни умуминсоний дардлар қоришиб кетган миллий киноасар дейиш мумкин. Шунинг учун ҳам фильм анчагина баҳс-мунозараларга сабаб бўлаётир. Ўзим шундай бўлишини истагандим...

— Бу менинг кинодаги биринчи қадамим, — дейди **ёзувчи Х. Султонов**. — Сценарий ёзилгандан сўнг режиссёрнинг ишларига кўп аралашмадим. Фильм суратга олиниб бўлгач, тартибга солиш жараёнида бирга ишладик. Шунда кинонинг нечоғлик мураккаб санъат эканлигини яна бир карра тушундим. Менинг назаримда, Музаффар образи орқали мутаассир бир инсоннинг фожиалари ва шу фожиалар замиридаги армон туйғулари, яхшиликка ундовчи фазилатлари кино «тили» орқали кўрсатилган. Экранларни беҳаё мавзулардаги видеофильмлар эгаллаб олаётган бир пайтда инсон руҳини тозалайдиган, бир-бирига меҳр-муҳаббат уйғотадиган бундай фильмлар ҳар жиҳатдан зарур. Унинг баҳосини энди томошабин беради.

Ўзбек киносида ўз йўлини излаётган режиссёр Собир Назармуҳамедовнинг бу фильми кўпроқ машҳур санъаткор Андрей Тарковский ижодини эсга солади. Унинг асарларидан ижод сирларини дадил ўрганаётганлиги яққол сезилади. Энг муҳими, А. Тарковский санъатига хос тафаккур, мушоҳада ва мазмун бор.

ФИЛЬМ АЙРИМ КАМЧИЛИКЛАРДАН холи эмас. Айниқса, Қундуз образини яратган В. Васильева ижроси қайсидир жиҳатлари билан томошабинга етиб бормайди. Авлиё қиёфасини кўрсатишда бироз меъёр бузилган. Сайисхона саҳнасида ҳалол, ҳаром моллар бирга боғланган ҳолда кўрсатилган. Аслида улар алоҳида жойларга боғланиши керак. Туш билан ҳаёт ўртасидаги воқеалар ҳамиша ҳам бир-бири билан боғланиб кетмайди. Бундан томошабин чалғийди. Фильмнинг якуни яхши. Лекин қайтариқ саҳналар бўлгани учун муваффақиятли чиқмаган. Бундай қусурлардан қатъи назар, «Тушларимда кўриб йиғлайман» бадиий фильми ўзбек кино санъатида ўзига хос янгилик бўлди. Фильмдаги қаҳрамонлар, уларнинг руҳий дунёсидаги дардли туйғулар, маҳзун изтироблар беихтиёр томошабин қалбига кўчади, хотирасида узоқ вақт сақланиб қолади.

Ашурали ЖЎРАЕВ

СУРАТДА: шу фильмдан лавҳалар

ДЎСТЛИК МАЪНАВИЯТИ

Ўзбекистон маданият ходимлари малакасини ошириш институтида клуб, кутубхона, музей, маданият ва истироҳат боғлари, мусиқа, санъат билим юртлари, мактаблари, халқ ансамбллари раҳбарлари ва мутахассислар таълим оладилар. Бугунги кунда тингловчиларга берилаётган таълимнинг катта қисми маънавий оламни бойитадиган мавзуларга бағишланган бўлиб маданий мерос, маърифатпарварлик, миллатлараро муносабатлар, байналмилал тарбия каби қатор соҳаларни ўз ичига олади.

Яқинда пойтахтимиздаги Э. Тельман номидаги маданият ва истироҳат боғининг ёзги театри арман маданий маркази фаоллари ва институт тингловчилари билан гавжум бўлди. Кечада Ўзбекистон миллатлараро маданий маркази бўлим бошлиғи Озод Каримов жумҳуриятимизда қилинаётган хайрли ишлар ҳақида атрофлича сўзлаб берди. Арман маданият маркази раиси муовини, кекса маданият ходими Г. Дереникян марказ фаолияти ҳақида қизиқарли суҳбат қилди. Институт ўқитувчиси Лолахон Маматқулова миллатлараро муносабатлар, байналмилал тарбия аҳамияти ҳақида ўз мулоҳазаларини билдирди.

Кеча охирида арман халқининг замонавий ва классик куй қўшиқлари янгради.

Келажакда институт тингловчилари билан пойтахтимиздаги миллий маданий марказлар ўртасида мунтазам алоқалар ўрнатиб, ижодий учрашувлар ўтказиш тадбирлари белгиланган. Бу миллатлараро муносабатларни мустаҳкамлашга муносиб ҳисса бўлиб қўшилади.

Эсон УРИНОВ

ОВОЗИМИЗ ДЕНГИЗЛАР ОШАР

Тарихдан маълумки, Туркистонда, мелоддан кейинги икки минг йилликни олганда ҳам, дунёга донг таратган жаҳонгирлар, олимлар, шоирлар кўп етишган; асримиз бошигача жаҳон давлатлари билан алоқамиз мустаҳкам эди, очиқ эди, йўлимиз қитъалардан қитъаларга туташар, овозимиз тоғлару денгизлар оша дунёга таралиб турар эди. Йигирманчи йиллардан кейин тамоман парчаланган Туркистон халқи темир исканжа ичра мазлум қолди; миллатнинг додини айтган шоирлар овози золимлар ўқи ва сиртмоғи билан тиндирилди.

Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Рауф Парфи шеърлари билан яна шеърият ўз миллий ўзанига қайта бошлади.

Бу шоирларнинг асарлари жумҳуриятимизда ва Совет Иттифоқида етарли даражада босилди ва тарғиб қилинди дея олмаймиз. Чунки бизни сиёсий, иқтисодий жиҳатдан менсимаганлар маданиятимиз ва адабиётимизга ҳам панжа орасидан қарадилар. Тилимизда бир сўзни ёзолмайдиганларнинг китоблари «ўзбек адабиёти вакили» сифатида Иттифоқ марказида, чет тилларда босилди, аммо Эркин Воҳидов ёки Рауф Парфи шеърлари Тошкентдан нарига ўтолмади — буларнинг «айби» ўзбек тилида ёзганида, мустамлаканинг пахта яратувчи қуллари тинимсиз механизмдай овозсиз ишлаётган, ҳеч қачон менсилмаган бир юртнинг камтарин бир шоири эканида эди. Аслида-ку, китоби чет тилда чиққан билан ўша одам ҳам, у мансуб миллат ҳам, ҳаёт ҳам ўзгариб қолмайди. Китоб яхши бўлса, дунёга ўша шоир қалбидан, унинг халқидан хабар берадиган гап шунда. Мен Эркин Воҳидовнинг Туркияда босилган «Танланган шеърлар» («Сечме шиирлер», Байрам Ўроқ нашрга тайёрлаган; Анқара 1991, Турк Култур Баканлиги ёйинлари, Турк дунёси адабиёти) тўпламини ўқиб ўтириб, шу ўйларни кўнглимдан кечирдим. Бухоро амирининг Истанбулдаги элчиси, шоир ва олим Шайх Сулаймон Бухоройининг китоби 1881 йилда босилганини, сўнгроқ Фитратнинг асарлари Туркияда нашр этилганини, кейинроқ Чўлпон, Фитрат, Ойбек, Элбек, Боту шеърларидан айрим намуналаргина берилганини эсладим; чет элдаги ватандошларимизнинг бугунги Ўзбекистондан бирор миллий шуурли шоир билан суҳбатлашиб қолганларида, ҳаяжонланишларида, «Оллоҳга шукр, ҳали миллат тирик экан, биз энди Туркистондан тамом айрилдик, халқ руслашиб кетди, деб эшитардик, хайриятки, ёлғон экан»... дея қайғуришларида ва севинишларида чуқур ҳақиқат борлигини туйдим. Агар олтмишинчи йилларда Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Рауф Парфи, кейинроқ Жамол Камол, Муҳаммад Али, Омон Матжон шеърлари турк, инглиз тилларига росмана таржима қилинганида эди, халқимизнинг овози бундан йигирма йил аввал ҳам дунёга эшитила бошлар эди. Афсуски, тилимиз боғлиқ эди, элимиз боғлиқ эди, миллатлик, давлатлик ҳуқуқини талаб қилолмасдик, овозимизни ташқаридагилар эшитмасди, албатта, бу ҳолда бизни нега унинг чиқмайди, деб айблаш ғалати туюлганидай, нега бизнинг бор-йўғимиздан бировлар сўз юритмади, дейишимиз ҳам ўринсиздир.

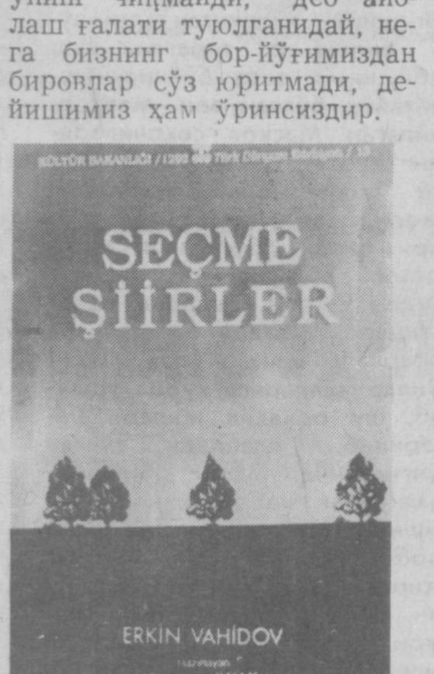

Муҳими, Фитрат асари босилганидан, орадан саксон йилча вақт ўтиб, яъни юртимизнинг миллий ва гўзал шоири Эркин Воҳидов китоби Туркияда ўн минг нусхада нашр этилди. Уни Байрам Ўроқ тайёрлаган: китобга «Ўнгсўз» — сўзбоши, «Китобнинг тайёрланиш ҳақида», «Янги ўзбек адабиёти ва Эркин Воҳидов» номли мақолаларни ҳам у ёзган. Байрам Ўроқ Туркистоннинг бугунги адабиёти намуналарини, ўзбек, қозоқ, қирғиз, туркман, озарбойжон шоирлари, адиблари, олимлари ижодини туркчада, Арзирумда чиқадиган «Қардош адабиётлар» журналида бир неча йилдан бери таржима қилиб, тарғиб қилиб келади. Ўрни келиб қолди, айтиб ўтай: жумладан, менинг ҳам бир туркум шеърларимни ўзбекчада ва туркчада шу журналда (1985 йилда) нашр этганини мамнуният билан эслайман. Кўп йиллардан бери адабиётимизни ўрганиб келаётгани Байрам Ўроқнинг бу китобга ёзган сўзларида яққол сезилиб турибди. Мана, у жумладан шундай фикр юритади: «Эркин Воҳидов умум Турк адабиёти ичида буюк бир ўринни ишғол қилувчи «модерн» ўзбек адабиётининг хусусан, 1960 йиллардан сўнгра бошланган янги кўтарилишнинг энг олдида келувчи исмлардан биридир... балки биринчисидир. Бу адабиётни танимоқни Эркин Воҳидов каби бир шоир асарлари билан бошламоқ керак, деган қаноатдамиз. Шунинг учун ҳам, Ўзбек адабиётини туркиялик ўқувчиларга танитмоқ мақсадида тайёрлашга киришганимиз Ўзбек шеърияти тизим китобларини Э. Воҳидов шеърлари билан бошладик. Бугун ўзбек адабиёти дея номланган адабиёт дунё ва Турк адабиёти хазинасини Саккокий, Лутфий, Гадоий, Алишер Навоий, Бобур, Машраб ва Нодира каби атоқли шоирлар билан бойитган, Ўрта Осиё Турк уруғларининг муштарак адабиёти ўлароқ, XIX асрнинг иккинчи ярмига қадар давом этган, Туркияда «Чиғатой адабиёти» аталиб келинган муштарак Туркистон адабиётининг бир бўлагидир». Байрам Ўроқ адабиётимизни ана шундай шаклда, тарихан ҳаққоний бир йўлда тадқиқ этиш йўлидан боради. Янги Ўзбек адабиёти бошланғичини 1860 дан 1910 йилгача бўлган даврга боғлайди; эски классик аруз билан бирга бармоқ вазнига, халқ шеърий йўлларига ўтилганини айтади; 1905-йиллардан кейинги бироз эркинлик замонларида дунё турк халқлари ёзувлари, тиллари бир бўлгани ҳолда бир-бирларининг адабиёти билан яхши таниш бўлганини таъкидлаб, доктор Темур Хўжа ўғлининг «Турк тили ва адабиёти ансиклопедиси» (7-жилд, Истанбул, 1990)да босилган мақоласидаги фикрларни келтиради. Яъни, Ўзбек шеъри бугунгача уч даврни бошидан кечирганини ёзади: 1. Жадид шеъри даври, 1910—1938 йиллар. 2. Сукут даври, 1938—1960 йиллар. 3. Янги кўтарилиш даври, 1960 йилдан кейинги давр. Муаллиф адабиётимизнинг, айниқса шеъримизнинг сўнгги бир асрдаги асосий йўлбошчиси Чўлпон ҳақида сўзлайди, унинг санъатини шакллантирган унсурлардан биринчиси Туркистон халқ шеъри, эски адабиёти бўлса, иккинчиси Туркияда етишган Тавфиқ Фикрат, Жаноби Шаҳобиддин, Меҳмед Амин Юртгақул ва Меҳмед Акиф Эрсўй шеърларидир, дейди. Ўроқ Байрам кейин «сукут» даври ҳақида турк ўқувчисига тушунча берадики, бу давр бизга жуда яхши таниш бўлганидан, мен ортиқча тўхталиб ўтирмайман. Ўроқ Байрам Эркин Воҳидовнинг ҳаёти ҳақида ҳам тўла маълумот беради; у шоиримизнинг «Ўзбек тили ва адабиёти» журналида босилган мақоласидан, Наим Каримов, Нурилло Отахоновларнинг шоир билан қилган суҳбатларидан («Шарқ юлдузи», «Ёшлик» журналлари) ўринли фойдаланган. Эркин Воҳидовнинг икки жилдлик «Муҳаббатнома» ва «Садоқатнома» китобларидан танланган шеърлар турк тилидаги тўпламда арузлаги, бармоқдаги ва ҳазил шеърлар тариқасида тартибланганки, бу ҳам шоир ижодидаги уч муҳим йўналишдан турк ўқувчисини хабардор қила билади. Тўпламдаги шеърлар ўзбекча, лотин ҳарфида ва ёнидаги бетда туркча таржимаси (шеърий эмас, сўзма-сўз) берилганки, бу ҳам турк ўқувсини тўлалигича ҳис этиш имконини яратган.

Бугунгача Туркияда асосан Туркистондан Чингиз Айтматовни, Табриздан Шаҳриёрни билишарди. Мана энди, Ўроқ Байрамнинг хизмати туфайли, ўзбекларнинг миллий шоири Эркин Воҳидовни ҳам турк шеърхонлари таний бошладилар. Эркин Воҳидовнинг овози бугун, саксон йиллик сукутдан сўнг, тоғлар ва денгизлар оша Туркияга етиб бориб янграмоқда:

(машҳур «Ўзбегим»нинг туркчаси)

Тарихин бинлерче асир
ичинде гизлидир, Ўзбегим.
Сана яшит анжак Памир
ве аксачли Танридағидир,
Ўзбегим.
Алп Эр Тўнга сўйлесин,
Ўрхун абиделери сўйлесин,
Кўҳне тарих дизисинде
биричик мержан Ўзбегим...

Тоҳир ҚАҲҲОР

Жуманиёз ШАРИПОВ — 80 ёшда

Ҳурматли Жуманиёз Шарипов!

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси Сизни қутлуғ 80 ёшингиз билан қизғин муборакбод этади.

Сиз 1911 йилда кўҳна Хева шаҳрида туғилдингиз. 1932 йилда Самарқанд дорилмуаллиминини, 1937 йилда эса Ўзбекистон Фанлар қўмитасининг аспирантурасини битириб чиққач, ўқув-педагогика нашриётига директорлик қилдингиз, Улуғ Ватан урушида қатнашдингиз, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг масъул котиби, «Фан» нашриётининг директори, Тил ва адабиёт институтининг бўлим мудири бўлиб ишладингиз.

Илк шеърингиз 1930 йилда чоп этилган эди. Ўшандан буён ўтган 61 йил мобайнида «Оловли шеърлар» ва бошқа тўпламларингиз, «Максим Горький», «Хоразм» достонларингиз, уч жилддан иборат «Хоразм» романингиз ва бошқа асарларингиз дунёга келди. «Хоразм» романингиз рус тилида қайта-қайта нашр этилиб, бутуниттифоқ китобхонида ўзбек адабиёти хусусида муайян тасаввур уйғотди.

Сизнинг серқирра фаолиятингизда таржимон ва таржимашунос сифатидаги ишларингиз хайрли ўрин тутади. Ш. Руставели, А. Пушкин, М. Горький, С. Стальскийнинг айрим асарларини ўзбек тилига таржима қилдингиз. Алишер Навоий, Аваз Ўтар ўғли, Ойбек ва бошқа санъаткорларимиз ижодига оид мақолаларингиз, таржимашунослигимиз муаммоларига доир кандидатлик ва докторлик диссертацияларингиз адабиётшунослик илмимизнинг равнақига муайян улуш бўлиб қўшилди.

Ҳукумат олдидаги хизматларингиз муносиб тақдирланган. Сиз «Жасорати учун», «1941—1945 йиллардаги Улуғ Ватан урушида Германия устидан қозонилган ғалаба учун», «Шарафли меҳнати учун» медаллари, Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг Фахрий ёрлиқлари, «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими» фахрий унвони билан тақдирлангансиз.

Ҳурматли Жуманиёз Шарипов!

Табаррук ёшингиз билан Сизни яна бир карра қутлар эканмиз, тилаймизки, ҳамиша соғ-омон, бардам-бақувват бўлинг, Сизга янги асарлар ёзиш бундан кейин ҳам муяссар бўлгай.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ

Қутлаймиз!

ФОРОБИЙШУНОС

Жумҳуриятимиз жамоатчилиги шу кунларда Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги, фалсафа фанлари доктори, профессор Музаффар Хайруллаевнинг 60 йиллигини нишонламоқда. Оддий ўзбек фуқаросининг фарзанди Музаффар Муҳиддин ўғли Қўқон, Андижон, Москва, Тошкент, Самарқандда ўқиди.

Музаффар ака академик Иброҳим Мўминов раҳбарлигида 1966 йили «Форобийнинг дунёқараши ва унинг фалсафа тарихидаги аҳамияти» мавзуида докторлик диссертациясини муваффақиятли ёқлади. Олим илмий-педагогик фаолиятини раҳбарлик билан биргаликда олиб борди. 1970—1975 йиллар давомида Ўзбекистон КП Марказий Қўмитасининг маданият бўлимида, кейинчалик фан бўлими ва олий илмгоҳларнинг мудири вазифасида фаол ишлади. 1975 йилдан 1989 йилгача Музаффар Хайруллаев Фалсафа ва ҳуқуқ институтига бошчилик қилди.

Улуғ аллома, жаҳон фани ва маданияти хазинасига салмоқли ҳисса қўшган бобокалонимиз Абу Али Ибн Сино таваллудининг 1000 йиллигини ўтказиш арафасида Музаффар Хайруллаев Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик илмий-тадқиқот институтига директор этиб тайинланди.

Музаффар Хайруллаев Абу Али Ибн Синонинг 100 йиллиги (1981), Ал-Хоразмийнинг 1200 йиллиги юбилейларини ўтказишда бошчилик қилди. «Абу Али Ибн Сино ва табиий фанлар», «Абу Али Ибн Сино. Ижодий биография», «Ибн Сино (буюк ҳаёт саҳифалари)», «Ибн Синонинг педагогик ва психологик қарашлари», «Ўрта аср буюк олими Ал-Хоразмий», «Ал-Хоразмийнинг астрологик рисолалари» ва бошқа асарларнинг чоп этилишида фаол қатнашди. Фанда эришган ютуқлари учун жумҳурият олимлари Музаффар Хайруллаевни Ўзбекистон Фанлар академиясининг мухбир аъзоси қилиб сайладилар. М. Хайруллаев бугунги кунда Шарқ халқларининг фалсафий меросини тадқиқ этувчи Иттифоқимиздаги йирик мутахассислардан биридир. У ҳозирги замон фалсафа фанининг йирик йўналиши Ўрта Осиё халқларининг фалсафий-ижтимоий фикрлар тарихини тадқиқ этувчиларга раҳбарлик қилиб келмоқда.

Олим қаламига мансуб «Форобий ва унинг фалсафий рисолалари», «Форобийнинг дунёқараши ва унинг фалсафа тарихидаги аҳамияти», «Маданий мерос ва фалсафий фикрлар тарихи», «Форобий», «Маданият ва мерос» каби асарлар Шарқ халқларининг маънавий меросини ўрганишда аҳамиятга эга. Музаффар Хайруллаев Абу Наср Форобийнинг бебаҳо мероси устида Иттифоқда биринчилар қаторида тадқиқий ишлар олиб борди. Олимнинг 1982 йили Москвада рус тилида чоп этилган «Абу Наср ал-Форобий» монографияси илмий жамоатчилик томонидан юқори баҳоланди. Музаффар Хайруллаев Шарқ Уйғониш даври маданиятини ўрганар экан, Ўрта Осиё Уйғониш даврининг ўзига хос хусусиятларини моҳирлик билан тадқиқ қилди.

Унинг «Уйғониш даври ва Шарқ мутафаккири» номли йирик монографияси Ўрта Осиё халқлари маданияти тарихида Уйғониш даври босқичлари тўғрисидаги фундаментал гипотезаларга асос бўлди.

Олим XX аср бошларида Шарқ маънавий қадриятини Ғарб маънавий қадриятига қарши қўйиб келган ғайриилмий оврупоцентризм оқимини қаттиқ танқид қилгани ҳолда, уни атрофлича таҳлил этиб берди.

Камтар олим Музаффар Хайруллаев жумҳуриятимизда, Иттифоқимизда, шунингдек, хорижий мамлакатларда илмий асарлари, сермазмун мақолалари ва мароқли маърузалари билан жамоатчиликка таниш. Олим Шарқ фалсафаси масалалари, Ўрта Осиё халқлари фалсафий фикрлари тарихидан, Ўрта аср Яқин ва Ўрта Шарқ ҳамда Оврупо халқлари фалсафий ғояларининг ўзаро таъсири мавзуларида Австрия, Англия, Олмония, Венгрия, Ҳиндистон, Финландия, Швеция, Япония, Туркия ва бошқа бир қанча хорижий мамлакатларда ташкил этилган халқаро конференциялар, симпозиумларда илмий маърузалар қилди.

Унинг илмий-тадқиқий ишлари инглиз, немис, араб, форс, урду тилларида чоп этилган.

Олимнинг шогирдлари Фанлар академиясида, жумҳуриятимиздаги олий илмгоҳларда, дорулфунунларда, ўрта махсус ўқув юртларида, жамоат ва давлат идораларида раҳбарлик лавозимларида ишлаб келмоқдалар.

Малакали олим, қобилиятли фан ташкилотчиси Музаффар Хайруллаевни умрнинг қутлуғ санаси билан муборакбод этамиз.

Саъдулла ЙЎЛДОШЕВ,
Муҳаммаджон ҚОДИРОВ,
доцентлар

ЎЗБЕКИСТОН МАДАНИЯТ ЖАМҒАРМАСИДА

ЯНГИ НИЗОМ МУҲОКАМАСИ

Ўзбекистон маданият жамғармаси ҳайъатининг йиғилиши бўлиб унда Ўзбекистон маданият жамғармасининг янги таҳрирдаги миллий низомини тасдиқлаш масаласи кўрилди. Жамғарма фаолиятининг барча йўналишлари қизғин муҳокама қилиниб, низомга доир таклиф ва мулоҳазалар киритилди.

Йиғилишни Ўзбекистон маданият жамғармасининг бошқаруви раиси Мамадали Маҳмудов кириш сўзи билан очди. Сўнг сўзга чиққан Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси тарғибот марказининг директори Тўра Мирзо жумҳуриятимизда темурийлар олийгоҳини ташкил этиш, турли мамлакатларга бундан юз йиллар олдин олиб кетилган миллий бойликларимиз: ноёб китоблар, заргарлик буюмлари, санъат асарларини яна жумҳуриятимизга қайтариш учун Ўзбекистон маданият жамғармаси ҳуқуқий ташкилот сифатида иттифоқдош жумҳуриятлар ва хорижий мамлакатлар билан музокара олиб бориши лозимлиги ва ушбу масалани низомга киритиш ҳақида фикр билдирди.

Йиғилишда Ўзбекистон маданият жамғармасининг кўп нусхали «Ипак йўли» рўзномасини чоп этиш масаласи ҳам эътиборга олинди.

Йиғилишда Ўзбекистон президенти кенгашининг аъзоси Шукрулло, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ҳ. Ғулом, «Мулоқот» ойномасининг бош муҳаррири Б. Бойқобилов, СССР халқ артисти З. Муҳаммаджонов ва ўзбек маданиятининг бошқа таниқли арбоблари қатнашдилар.

Мухтор СУЛАЙМОНОВ

«НАВОИЙНИНГ ҚАЛБИ — МЕНИНГ ҚАЛБИМ...»

ЎШДА ЎЗБЕК МАДАНИЯТИ МАРКАЗИ ОЧИЛДИ

Ҳашаматли шодиёналар, улкан сайллар, дабдабали намойишлар чоғи шаҳарлар ҳам одамлар мисол яшнаб кетади. Ҳуррамлик нашидаси кўнгиллардан тошиб чиқиб кўчалар, хиёбонлар, кенг майдонларга ҳам ажиб тароват бахш этади.

Қадрдон Ўшда бундай ҳолатларни кўп бор кузатганман. Намойишчилар сафида мен ҳам неча бор «бахт»дан энтикканман. Турли тилларда нашр этиладиган вилоят рўзномаларида тўрт қаторли ахборотим чиқиб бошим Сулаймон тоғи баробар ўсгани, аканг мухбир дея кўчаларни тўлдириб юрганларим, ҳамма нарса кўзимга чиройли кўриниб кетганлигини ҳамон эслайман. Йўлим тушди дегунча ҳамроҳларни чалғитиб пиёда шаҳар кезаман. Кўчалардан, йўлаклардан, расталару хиёбонлардан ўша олис йиллардаги бахтли изларимни излайман. Илтижоларимга тоғ чўққиларидан, салобатли бинолар пештоқларидан, дарахтлар танасидаги ишқий чандиқлардан садо келгандай бўлади.

Улуғ ҳамюртимиз Заҳириддин Муҳаммад Бобур қурдирган Оқ уйга элтувчи ўнлаб сўқмоқлар, Оқ бура харсанглари, шарқироқ сой сувининг янгроқ оҳанглари, боғлар тароватн ва яна кўп нарсалар — бир-бирига чирмашиб кетган водийнинг бошқа ҳеч қаерида учрамайдиган не-не қадриятлар, назокату лутфлар менга яхши таниш, десам муболаға бўлмас.

Аммо бу гал Ўшдан ҳайратим ошиб қайтдим. Ҳайратим десамми, ё бошқачами, мана неча кундирки билолмай қийналаман. Кўрган-кечирганларимга қиёс топа олмайман. Кўнглимда заррача ҳам хавотир йўқ, аммо нимanidир англашга интиламан. Байрам қувончими бу ё қувонч эҳтиёжими? Бева келинчак юзидан сирғалаётган тоқат ёшининг илк табассуми эмасмикан бу? Шодлигимиз чиндан ҳам бежиримми ё бу — улуғ кечиримми?

Тоғ тоғ бўлиб ҳали ҳеч қачон бу қадар кўп кишига бағридан жой бермаган бўлса керак. Эҳтимол, ўша тарихий кунлар, яъни Бобур Мирзо раҳбарлигида усталар чўққидаги минора ғиштларини теришаётганда тумонат одам йиғилгандир, қўлма-қўл қилиб қоя елкасига сув, ғишт ташишгандир. Аммо бу галги сайл...

Ўшда буюк бобокалонимиз Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллиги, ўзбек миллий маданий маркази ва Бобур уйининг очилишига бағишланган «Ўзбек маданияти байрами» тантаналари бўлиб ўтди. Шаҳар аҳли, бутун водийдан, қўшни жумҳуриятлардан келган меҳмонлар қайтадан тикланган мақбара пойида ҳозир бўлдилар. Вилоят раҳбарлари, Қирғизистон Республикаси ҳукумати аъзолари дўстлик ва қардошлик қадриятлари асосида ўтказилаётган байрам иштирокчиларини самимий муборакбод этдилар. Уламолар улуғ боболар руҳига Қуръон сураларидан тиловат қилдилар. Ўша куни дунёга келган уч чақалоққа Алишер, Бобур ва Самарбону исмлари берилиб, қулоқларига азон айтилди.

Бобур номидаги Ўш ўзбек музикали театр актёрлари Бобур Мирзо ва унинг сафдошлари қиёфасида намоён бўлдилар. Мана, навқирон темурий чўққидан аҳли аъёнлари билан аста пастга тушиб келмоқда. Неча ўн минглаб кишилар уни олқишлайдилар. Бобур ўзининг учқур отига минади ва шаҳар томон йўл олади.

Бобур минораси бузиб ташланган йилларни эслайман. Руҳлар безовта бўлгани аниқким, бу ваҳшийликка бошқош бўлганларнинг кўпи узоққа бормаёқ ҳаётнинг бениҳоя аччиқ қисматларига дучор бўлди. Ислом маданиятига оид кўпгина осор-атиқаларни атеистик руҳда ўрганиб чиққан ва улар устидан «илмий» ҳукм чиқарган бир олим эса қимматбаҳо қўлёзмаларни ўғирлаб Москвага қочди. Дин ва диндорларга қарши кураш қаҳрамонлари масжид ва мадрасалар мол-мулкини талон-тарож қилдилар. Қабртошларидаги ноёб битиклар, архитектура ёдгорликларига оид нодир ҳужжатлар аллақаёқларга олиб кетилди. Олим ниқобидаги талончилар бутун Туркистонни йиллар давомида шип-шийдам қилишди. Бу талончиликдан биргина ўзбек миллати эмас, туркий халқларнинг ҳаммаси зиён кўрди.

Байрам тантаналари бутун кун давомида театр биносида, очиқ саҳналарда, Алишер Навоий ҳайкали пойида, шаҳар стадионида давом этди. Тантаналарда қатнашган мўътабар меҳмонларни номма-ном санаш, расмий қутловлар, оташин нутқлардан парчалар келтириш, тўғриси, жуда мушкул иш. Чунки меҳмон ҳам, қутлов ҳам мўл бўлди. Дўстлик, биродарлик шаънига эзгу ниятлар билдирилди. Алишер Навоий, Бобур, Тўқтағул, Чингиз Айтматов каби алломалар ижодларидан парчалар ўқилди. Вилоят раҳбари Ботирали Сиддиқов ўз сўзини Али Тўқомбоевнинг «Навоийнинг қалби — менинг қалбим», деган машҳур ибораси билан бошлади. Аммо бундай катта байрамни зўр маҳорат билан ташкил этган ўшлик зиёлилар меҳнатига тасаннолар айтмаслик мумкин эмас. Мамлакат ҳаётининг оғир дамларида улар халқ маънавий эҳтиёжларини қондиришнинг ягона тўғри йўлини топа билганлар. Адабиёт ва санъатнинг кучи нечоғли қудратли, нечоғли шиддаткор эканлиги Ўшда яна бир бор намоён бўлди.

Икки оғиз гап миллий-маданий марказлар хусусида. Бизда миллий масала тўла ва узил-кесил ҳал этилган деган даҳшатли уйдирма фош этилганидан сўнг бундай марказлар тузиш бутун мамлакатда оммавий тус олди. Бунинг боиси шуки, узоқ йиллар давомида бир эмас, икки эмас — собиқ Иттифоқда яшайдиган жамики халқларнинг миллий, маънавий қадриятлари топталди, унут бўлди. Тилим, элим, имоним, эътиқодим деганнинг бошига қизил мафкуранинг қора кўланкаси тушди. Бизни ўтмишимиздан, тилимиздан, маънавиятимиздан жудо қилмоқчи бўлдилар.

Маданий марказлар бугун шу мудҳиш хатоларни тузатиш учун ҳам зарур.

Бундай марказлар ўзбеклар учун ҳам, қирғизлар учун ҳам, қозоқ, тожик, уйғур, туркманлар учун ҳам зарур.

Аммо бошқа бир ҳақиқат ҳам мавжуд. Мустақилликка эришган Туркистон халқларини энди ҳеч қандай «улуғ куч» ҳам бу йўлдан қайтара олмайди. Истиқлол йўли — ҳақ йўлидир. Шундай экан, эгилган, букилган, топталган қадриятларимиз яна эъзоз топади, адолат тикланади ва ўшанда бугунги кўпдан-кўп маданий марказларни у ёки бу халқ номи билан аташга ҳожат ҳам қолмайди. Улар умуминсоний, умумбашарий қадриятлар марказларига айланадилар. Зеро, ҳеч ким шу чоққача ўз уйида ўзи учун меҳмонхона қурган эмас.

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

АМЕРИКАДАГИ МАХСУС МУХБИРИМИЗ ХАБАР ҚИЛАДИ

ЎЗБЕК АЛИФБОСИНИНГ АМЕРИКА НАШРИ

Хорижий мамлакатда ишлаб юрган кишига Ватандан бирор хабар эшитиш, ватандош билан учрашиб, ўз она тилида суҳбатлашиш катта куч бағишлайди.

Радио тилига оид бир тақризим учун менга мамлакат пойтахти Вашингтонга учқучда бориб-келиш имконини беришди. Март ойидаги таътилдан фойдаланиб, АҚШ пойтахтига йўл олдим.

АҚШда энг кўп ўзбеклар яшайдиган шаҳар Нью Йоркдан кейин Вашингтон ва унинг атрофидир. Америкалик профессор дўстим, юртимизда кўп марта бўлган Вилйам Фиерман мени пойтахт билан таништирди, ватандош ўзбеклар — олимлар, иқтисодчилар, давлат хизматчилари, журналистлар, дўкондорлар, катта савдогарлар ва бошқалар билан учрашишимга ёрдам берди.

Сўнгги йилларда хорижда яшовчи ўзбекларни ташвишлантираётган муҳим масалалардан бири фарзандларини — Ватандан узоқда туғилган авлодни ўз она тилига ўқитишдир. Шу сабабдан ҳам ўзбек тилида китоблар, дарсликлар, қўлланмалар чиқаришга ҳаракат қилишяпти. Ғайрат Султон исм-шарифли ватандошимиз 1989 йили «Ўзбек халқ мақоллари» китобини ҳозирги ёзувимизда чоп эттирган. Тузувчи китобга киритилган мақолларни Ўзбекистон Фанлар академияси Тилшунослик институти томонидан чиқарилган «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»дан териб олган. Китоб сифатли қоғозда босилган, расмлар билан безатилган.

АҚШлик ўзбекларнинг деярли барчаси уйда ўзбек тилида сўзлашади. Болаларини ҳам ёшликдан ўз она тилларида гапиришга ўргатишади. Бироқ уларга ўзбек тилининг турли ёзувларини, қонун-қоидасини ўргатадиган махсус дарслик, қўлланма шу кунгача йўқ эди. Бунга эҳтиёж жуда катта бўлганлигини инобатга олиб олий маълумотли, бир неча тилларни мукаммал эгаллаган ёш ватандошларимиз «Ўзбек — туркий тили алифбоси» дарслигини яратдилар. Унинг муаллифи — Азизулла Орол, ношир — Эркин Назар. Дарслик муҳожиротдаги ўзбек болаларига мўлжаллаб ёзилган. Уни ёзишда 33 ҳарфли араб алифбоси танлаб олинган бўлиб, муқаддима ва уч қисмдан иборат: бошланғич қисм — ҳарфлар ва уларнинг талаффузи, асосий қисм — ўқиш ва ёзиш, сўнгги қисм — машқлар.

Муаллиф дарсликни яратишда машҳур жадидчи-маърифатчи Мунавварқорининг «Одоби аввал» ҳамда Авлонийнинг «Иккинчи муаллим» китобларига суянган. Ҳар бир сабоққа кўплаб расмлар илова қилинган. Дарслик муқовасига расм ишлаб бериш учун тошкентлик ўзбек рассоми Фатхулла Шокирга мурожаат этишди. Ўзбек ўғил-қизининг ҳақиқий чеҳрасини кўрсатиш мақсадида шундай қилинди.

«Ўзбек — туркий тили алифбоси» буюк бобомиз Алишер Навоийнинг 550 йиллик таваллудига бағишланган. Уни ёзишда муаллиф ва ношир бир қатор ўзбекистонлик адиб ва олимлар билан маслаҳатлашишган. Бундан ташқари, чет элларда яшайдиган туркистонликларга ўз мақсадларини ёзма равишда баён қилиб тарқатишган. Унда шундай жумлалар битилган эди:

«Она тилини билиш, оғзаки ва ёзма нутқни ўрганиш ўз халқини ҳурмат қилиш демакдир. Модомики, шундай экан, она тилимизни ҳурмат қилишимиз ва уни унутмаслигимиз керак. Шу боисдан муҳожиротдаги болаларимиз учун ўзбек тили алифбо китобини нашр қилишни лозим топдик.

Умид қиламизки, ҳамма туркистонлик қавмларимиз мутахассислари ушбу материалларни Туркистоннинг турли тил ва лаҳжаларига ағдариб нашр қилишда бизга ҳамкор бўлсинлар.

Бу хайрли ишга барча туркистонлик юртдошларимиз ҳисса қўшишларига умид қиламиз. Бу ишда бутун дунёга тарқалган юз мингларча юртдошларимиз биз билан ҳамфикр деб биламиз. Тасаввур қилиб кўринг, келажакда болаларимиз ўз она тилларида сўзлашмасалар, бундан ҳам ёмон мусибат бўладими?».

Китоб муаллифи Азизулла Абдулшукур (тахаллуси Орол) ўзбек тили ва адабиёти бўйича олий таҳсил кўрган мутахассис, Афғонистоннинг Андхуй вилоятида ўзбек оиласида туғилган. 1981—1986 йилларда Тошкент Давлат дорулфунунининг ўзбек филологияси факультетида илм олади. Сўнгра бир муддат Кобул Дорулфунуни Тил ва адабиёт факультети қошидаги ўзбек тили ва адабиёти бўлимида мударрислик қилади. 1987 йил баҳоридаги тўс-тўполонларнинг бирида яшаб турган жойи тинтув қилиниб, ҳаёти хавф остида қолгач, аввал Покистонга ўтиб яшашга мажбур бўлади. Сўнгги йилларда эса Олмония ва Америкада муҳожирликда яшамоқда.

Муштарийлар «Азизулла Америкада осонликча китоб чиқарибди» деб ўйлашса, хато қилишади. Бу хайрли ишга ўзларини «туркистонликман» деб юрган айрим шахслар қарши чиқишди. Шунга қарамай, «Ўзбек — туркий тили алифбоси» 1991 йил бошларида Вашингтон яқинига жойлашган босмахонада чоп этилиб, тарқатила бошланди.

Алифбо китоби тил ўрганишнинг, бошланғич тарбиянинг асосларидан бири, улғаяётган ёш авлоднинг тарбиясига эътибордир. Ватандошларимизнинг бу соҳадаги ишлари таҳсинга сазовор. Бироқ тақдир тақозоси билан дунёнинг турли мамлакатларига бориб яшаб қолган миллатдошларимиз болаларига лотин, араб ёзувларида алифбо китоблари яратиш аслида Ўзбекистон жумҳуриятининг бурчидир. Жумҳуриятимиздаги турли нашриётлар хорижий тилларда зарур ва баъзан нозарур китоблар чиқараяпти-ю, бироқ муҳожиротдаги ўзбек болалари учун керакли қўлланмалар нашр этиш ҳали режалаштирилгани ҳам йўқ. Агар муҳожиротдаги ўзбеклар Ўзбекистонни ғурур билан «Ватаним!» деб аташларини назарда тутсак, бу нақадар муҳим юмуш эканлигини ҳис қиламиз.

Азизулла Оролнинг «Ўзбек — туркий тили алифбоси» бизни ўйлашга, режаларимизни қайта кўриб чиқишга ўргатмасмикан?!

Хайрулла ИСМАТУЛЛАЕВ
Вашингтон — Блумингтон.

ХАЛҚ ҚАЛБИДАН ЖОЙ ОЛГАН АДИБ

Бугун етмиш, олтмиш, эллик ёшни уриб қўйган адибларни ва ҳатто қирқдан ошган ёзувчиларни ҳам алданган авлод деб аташ мумкин. Бу ниҳоятда тўғри. Халқимиз етмиш йилдан ошиқ давр ичида ҳар хил «изм»ларга маҳлиё бўлиб, коммунизмга ишониб яшади. Яшадигина эмас, ижодкорлар ана шу хаёлий жамиятни улуғладилар, санъаткорлар уни куйладилар. Халқ эса адолатли жамият, гўзал ҳаётда яшаяпмиз деб ўйлади. Бу адолатли жамият ич-ичдан емирилаётганини, унинг асл пойдевори омонат эканлигини билмади, билса ҳам тан олишни истамади. Ҳаёт, вақт эса ҳамма нарсани жой-жойига қўйди, тарих саҳнасида бу империянинг нима эканлиги маълум бўлди. Ана шундай алдовлардан чарчаб, ҳорғин чиққанларнинг эса янги ҳаётга қадам қўяётган ёшларга ҳавас қилиши табиий. Бу эса адабиётда янада чуқурроқ ҳис қилинади. Шунинг учун бугунги ёш ижодкорлар, адабиётнинг навқирон авлоди қуллик занжиридан қутула бошлаган юртнинг ҳақиқий куйчилари бўлиб етишишига катта умид боғланмоқда.

Лекин бу босиб ўтилган йилларда адабиётимизда халқимиз тарихини акс эттирадиган бирорта етук асар яратилмади, деган гап эмас. Яратилди, ҳақиқатни айтишга қарши қўйилган минглаб тўсиқлар, ғовларга қарамасдан бугун элликдан ҳатлаб ўтган ва унинг остонасига етиб қолган ижодкорлардан Э. Воҳидов, А. Орипов, Ш. Холмирзаев, О. Матжон, Р. Парфи, У. Назар, О. Мухтор, О. Ҳожиева, Ҳ. Худойбердиева каби адиблар халқимиз дилидаги эзгу ниятларни, армонларни асарларида ёркин акс эттирдилар. Шулар орасида таниқли адиб, драматург, публицист Ўткир Ҳошимовнинг ҳам хизматлари ниҳоятда катта...

11 ноябрь куни Алишер Навоий номидаги Катта академик театр биносида Ўткир Ҳошимовнинг 50 ёшлик тўйига бағишланиб бўлиб ўтган тўй оқшомида гап ана шулар ҳақда борди. Тўй оқшомини олиб борган юбилей комиссияси раиси шоир Эркин Воҳидов ҳам, адиб ҳаёти ва ижоди ҳақида доклад қилган профессор Озод Шарафиддинов, ёзувчи Саид Аҳмад, Ўзбекистон маданият вазирининг ўринбосари Тоҳир Шамсиев, Ўзбекистон тарихий ва маданий ёдгорликлари сақлаш жамиятининг раиси Нуриддин Муҳиддинов, ўзбек тилини ўрганаётган голландиялик меҳмон Юханне хоним Укуме ҳам ёзувчининг ана шундай қийин шароитда яхши асарлар яратиб халқимиз қалбидан жой олганини эҳтиром билан таъкидлашди.

Ўзбекистон президенти И. Каримовнинг президент маслаҳатчиси Б. Назаров ўқиб берган табрикномасида эса адибнинг ижодий, жамоатчилик фаолиятига муносиб баҳо берилди.

— Ватан уйдан, маҳалладан бошланади, деб бежиз айтишмайди, — деди ёзувчини қутлар экан унинг маҳалладоши, Ўзбекистон халқ депутати Усмон Абдуллаев. — Шу маънода Ў. Ҳошимов ҳам юртимизнинг бир парчаси, ўзи туғилиб-ўсган Дўмробод маҳалласининг донгини оламга ёйди. Бу маҳалла одамларининг дардларини, қувонч-ташвишларини қаламга олди ва булар бутун халқимиз дардлари, қувонч-ташвишлари билан бирлашиб кетди.

Ўрта Осиё ва Қозоғистон жумҳуриятлари диний бошқармасининг раиси, муфти Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ёзувчига Қуръони каримни совға қилар экан, ижодкорларни адабиётимиздаги миллий анъаналарни, халқимиз эътиқодини ҳақиқий акс эттиришга чақирди. Шоир Мирзо Кенжабек Ў. Ҳошимовни адабиётимиздаги энг илғор публицистлардан бири деб атади ва шеърини ўқиб берди.

Тўй оқшомида қутловларга санъаткорлардан Фахриддин Умаров, Хайрулла Лутфуллаев, Маъмура Эргашева, Мурод Соҳибоев, Гулнора Низомова, Нурмат Собиров ва бошқаларнинг куй ҳамда қўшиқлари уланиб кетди.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Бошқаруви ва Адабиёт жамғармаси СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси Тилак Жўрага опаси

Норгул ҚОРЕҒДИЕВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

ҲИСОБЛИ ДЎСТМИ Ё ИШОНЧЛИ ДЎСТМИ?

ХАЛҚИМИЗДА «ҲИСОБЛИ ДЎСТ АЙРИЛМАС» деган ҳикмат бор. Аммо бугунги ҳисобли дунёда дўстлар ажрашиб кетадиганга ўхшайди. Яқиндагина «Ёшлик»нинг 350 минг обуначиси — дўсти бор эди. Нарх-навонинг ошиши бир томонда, жўрнал чоп этилаётган қоғоз сифатининг ёмонлашуви, қоғоз йўқ, деган баҳонада зарварақларсиз чиқарилиши иккинчи томонда қовушиб, оқибатда «Ёшлик» 200 минг дўстини йўқотган эди. Кейинги пайтларда жўрнал савияси пастлагани учун тираж ҳам тушди деган гаплар мутлақо асоссиз, ҳатто бемаъни деб ҳисоблаймиз. Бу фикрни «Ёшлик»ни мунтазам кузатиб борувчи зукко мухлислар тасдиқлашар.

Январ ойида «Ёшлик»нинг биринчи сони чиққанига 10 йил тўлади. Бу кунни адабиёт аҳли қанчалар интиқ кутгани ҳали унутилгани йўқ. Ўтган тўққиз йил мобайнида аввал Эркин Воҳидов, сўнг Омон Матжон раҳбарлигида беқиёс ишлар қилинди. Жўрнал биз «турғунлик даври» деб лаънатлаётган йилларда ҳам қалам аҳлининг эркин минбари, ёш ижодкорларга эса оқ фотиҳа берувчи муқаддас даргоҳ эди. «Ёшлик» кашф этган ёзувчилар бугун адабиёт майдонида дадил турибдилар.

Ҳисобли дунё деганлари «Ўн ёшга тўлган жўрнал қоқилиб йиқиладими ё тирик қоладими» деган масалани кўндаланг қилиб қўйди. Ўтган йили бир нави эди. Емак-ичмак бу қадар қиммат эмасди. Одамларнинг ўзи ҳам, кўзи ҳам бугунгига нисбатан тўқроқ эди. Бу йил «бошқалардан ортда қолсам қулоғимни кесаман», дегандай газит-жўрналлару китоблар ҳам янада қимматлашди. «Ёшлик»ни қўятурайлик, урушдан сўнгги энг оғир дамларда ҳам «Ленин учқуни» 1 тийиндан бўлган. Ҳозир шу газит ҳам беш тийинга чиқиб турса, стипендияга кўз тикиб яшовчи толиби илм «14 сўм 40 тийинга «Ёшлик»ка ёзилайми ё ярим кило гўшт олиб, бир ҳафта қозон қайнатайми» деб иккиланиши табиий. Ҳисобли дунёда қорин ғами муҳим. Аммо гап шундаки, ярим кило гўштни еб нима маза топдингиз, «Ёшлик»ка ёзилсангиз бир йил маза қиласиз. Албатта, бу ҳазил. Чўнтакдаги пулга гўшт оладими, жўрналга ёзиладими — ҳар бир одамнинг инон ихтиёри ўзида. Бироқ шуни унутмайликки, серғўшт паловларни бугун камроқ есак, эртага тўйиб еймиз, иншооллоҳ. Бироқ, бугун йўқотган маънавий бойлигимизни эртага топишимиз қийин бўлади.

Мустақиллик ҳақида қонун қабул қилдик. Лекин ҳали мустақилликка етишганимиз йўқ. Бу йўлда энг катта тўғаноқлардан бири — халқни маънавий бойликдан бебаҳра қолдириш. Мустақилликнинг энг зўр кушандаси — маънавий қашшоқлик. Тарихимизни билмаслигимиз, энг нодир анъана, урф-одатлардан узоқлашганимиз, боболар қолдириб кетган илмий, маърифий, адабий асарларни ўқимаслигимиз, дунё адабиётидан бебаҳралигимиз — барчаси қўшилиб маънавий қашшоқликни келтириб чиқаради. Болтиқбўйидаги давлатларнинг тўла мустақилликка эришувларида уларнинг маънавий қашшоқликдан қутулишлари муҳим аҳамият касб этгани аниқ. 80-йиллардаги маълумот бўйича литвалик болага йилига 8—9 китоб тўғри келган. Ўзбек фарзандига эса 0,6—0,7, яъни битта ҳам китоб тўғри келмаган. Шу аҳволда қандай маънавий бойлик ҳақида гап кетиши мумкин. Ўз тарихини билмаган одамдан қандай ватанпарварликни кутиш мумкин? Муҳаммад Солиҳ Фарғона воқеаларини келтириб чиқарган фожиалардан бири тарихни билмасликда, деб жуда тўғри таъкидлаган эди. Масковда ўтирганлар доно одамлар эди, десам буни киноягa йўйманг. Улар ўз тарихини билган халқни бошқариш оғир бўлишини билиб бизга шоҳ Тамараю, Лжедимитрийлар ҳаётини ўргатишди. Энди донолар салтанати дарз кетганда (ҳали йиқилгани йўқ!) фурсатдан фойдаланиб халқимизга тарихимизни жадал ўргатиш пайти келди.

«Ёшлик» 1992 йилда ана шундай масалаларга жавоб излашни режалаштирган. Бунинг учун жўрнал саҳифаларида «Тарих дарслари» ташкил этади. Дастлабки дарсни Алихонтўранинг биринчи марта эълон қилинаётган эсдаликлари бошлайди. Ўрис олими В. Черeванскийнинг бундан юз йил аввал нашр этилган «Тарихий солномаси» ҳам ўқувчиларимизда қизиқиш уйғотиши табиий, чунки солнома Амир Темур ҳаёти ҳақида ҳикоя қилади. Шунингдек, Тангритоғ этакларида яшаган Хунлар тарихи ҳам муштарийга кўп маълумот бериши табиий.

Афсуски тарихий мавзуда бадиий асар кам. Ҳозирча қўлимизда шоир Анвар Эшоннинг «Амир Темур» достони турибди. Достон январ сонида эълон қилинади. 1992 йилда наср бўлими асосан ёшлар ижодига суянмоқчи.

Назм соҳасида Эркин Воҳидов, Гулчеҳра Нуруллаева каби атоқли шоирларимиз туркум шеърлари билан иштирок этишга ваъда беришган. Аммо бу соҳада ҳам улоқ ёшларда кетади. Кўпчилик жўрнал ёш ижодкорларники ё ёшлар ўқийдиганми, деган масалани қўяди. Биз ҳар икки фикр ҳам тўғри деймиз.

Адабиётшунослик борасида энди асосан ёзувчиларнинг маҳорат мактабини тадқиқ этувчи мақолалар берамиз, деб келишиб олдик. Шунингдек қатли ом туфайли биздан юлиб олинмоқчи бўлган улуғлар ижодини ўрганиш муттасил давом этади. Адабиётимиздаги бир қанча авлоднинг фожиаси — мумтоз (классик) адабиётни билмаслигида. Шу сабабли мумтоз адабиётни ўрганиш янги босқичга кўтарилади. Румий, Рудакий, Жомий, Бедил, Хувайдо... ғазалларидан намуналар мунтазам берилади.

Шу оғир шароитда ҳам жўрналнинг ўқувчилари кўп. Уларнинг қизиқиш, талаблари ҳам турлича. Шу сабабли «Нигоҳ» саҳифалари мундарижасини хилма-хил қилишга, қизиқарлилигини оширишга уринамиз. Унда санъат, спорт мавзулари ўз ўрнини топади. Ёшларнинг севимли қаҳрамонига айланган киноюлдузлар М. Чакраборти, Шварцнеггер, Майкл Жексон ҳақида, «Битлз» каби дунёга донғи кетган ансамбллар ҳақида рангли суратлар ёрдамида ҳикоялар берилади.

Январ сонидан эътиборан улуғ Абдулла Қодирий қаҳрамонларини ҳаётга қайтаришни ният қилдик. Тошпўлат тажангнинг Калвак Маҳзумга ёзганлари қабилидаги ҳашар қиссани асосан ёш ҳажвчилар ёзишяпти.

Ёшлар ижодини беришда андек ўзгариш қилдик. Вилоят ёшлари ижодини кенгроқ тарғиб этиш мақсадида «Китобхон» жамияти билан бирга амалий кенгашлар ўтказамиз. Андижондаги кенгаш яхши самара берди, ва уни якуни февраль сонида жўрналда аксини топади. Ўш, Чимкент, Хўжанд, Чоржўй каби вилоятларда яшовчи ижодкорларга ҳам алоҳида эътибор берамиз. Шунингдек, хорижда яшовчи ватандошлар ижоди энди эътиборимиздан четда қолмайди. Биринчи қадам сифатида Мюнхенда яшовчи Темурхўжа шеърларини беряпмиз. Шу баҳонада яна бир гапни айтай: Ватандан узоқдаги биз ўзимиз кўрмаган, аммо довруқларини кўп йилдан бери эшитган, устозларимиз томонидан кўп йиллардан бери ёмонлаб келинаётган Боймирза Ҳайит, Булоқбоши каби юртдошларимиз ижодидан ҳам жўрналхонларни баҳраманд қилиш ниятимиз бор. Бу кишилар гуноҳи нимадан иборат эканини энди ҳозирги чин ҳақиқат кўзи билан қараб аниқлаш лозим. Агар гуноҳлари бўлса орадан қирқ йил ўтди — кечса бўлар. Қирқ йилдан зиёд Ватанни соғиниб яшаш қайси жазодан енгил? Шу нуқтаи назардан қаралганда улар гуноҳкор бўлсалар ҳам жазо муддатларини ўтдилар дейиш керак. Бу масаланинг сиёсий жиҳати, унинг ижодий жиҳати эса ҳар қандай таъқиқлардан озоддир. Яъни, бизнинг тузум зотларни сиёсий жиҳатдан айблаган. Ижодларига эса ҳеч қандай айб қўйиш мумкин эмас. Ижод — эркин фикрлаш меваси экан, биз бу мевадан баҳраманд бўлишга ҳақлимиз.

Жўрнал 1992 йилда Иброҳимбек шахсига оид, ва жамият масаласига оид бир қатор баҳсларни ҳам эълон қилади.

Бир йиллик режани кичик мақолага сингдириш қийин. Омонлик, сиҳатлик бўлса, азиз муштарийлар билан ҳар ойда бир учрашиб ғойибона суҳбат қураверамиз, иншооллоҳ. Фурсатдан фойдаланиб бир ўтинчимизни айтай: мактуб орқали бўлса-да, биз билан алоқада бўлиб, фикр-мулоҳазаларингизни баён этиб туринг.

Эътибор берган бўлсангиз, шу пайтгача «Ёшлик»ка обуна бўлинг деб кенг тарғиб этмадик. Шунга қарамай минглаб одамлар жўрналга обуна бўлдилар. Уларга ишончлари учун, «Ёшлик»ка бўлган меҳр-оқибатлари учун чин дилдан раҳмат айтамиз. Азизлар, биз сизга содиқ дўст бўлиб қолишга ҳаракат қиламиз.

Тоҳир МАЛИК,
«Ёшлик» жўрналининг бош муҳаррири

Темур ХЎЖА

ҚАРИГАН САРИ

Болалигимда ўйлар эдим:
Менинг бирла ухлашга боради тун чоғи,
Менинг бирла кўзини очади сабоҳ пайти
Борча дунё.

Ёшлигимда билдим бироқ —
Ҳали гўдакликдан ўргатилганим
Белгиланган вақтда ётиш-туришга
Борча дунё билан бирга.

Қариган сари сўрайдиган бўлдим:
Увол эмасми шундай
Ҳаёт кечирмоқ
Кундузлари уйғоқ, кечалари уйқуда?

ЧЕГАРА

Сен аралашган жанжалда
Асосан пичоқ таҳликали эмас,
Асосан пичоқ таҳликали эмас
Ғанимлар қўлига ўтгунга қадар.
Ўқчилар тўдаси олдида бирдан
Суякка тегади темирнинг совуқлиги,
Суякка тегади темирнинг совуқлиги,
Милтиқлар сен томон қайрилганида.
Мева берувчи дарахт шохи ҳам
Инсон қўлида қуролга айланади,
Инсон қўлида қуролга айланади,
Сен қарши томондан қараган чоқда.

Дўст билан душманни ажратган чизиқда
Қурол тарихи инсон қадар эски —
Инсон тарихи қурол қадар эски,
Сен қайси томон тўхтайсан. Тўхта!..

Олмония, Мюнхен

ОҚ СУТ БЕРГАН ТУРКИСТОН

«ЭСДАЛИКЛАР»ДАН УЗИНДИ

АЛИХОНТЎРА

ДАҲРИЙЛАР ДАВЛАТИНИНГ БОШЛАНҒИЧ ДАВРЛАРИ минг тўққиз юз ўн еттинчи йилдан йигирма бешинчи йилгача, шу орада, бутун Ўзбекистон ўлкалари бўйича босмачилар отида чиққан қўзғолончилар кўпаймиш эдилар. Буларнинг энг машҳурлари эса Қўқондан — Эргаш, Марғилондан — Мадаминбек, Шерматкўр, Андижон, Ўш, Ўзган томонларида — Холхўжа, Охунжон, Абдураззоқ, Наманагандан — Омон полвон ва бошқалар эди. Буларнинг барилари эса қоронғи халқ ичидан чиққан қора ботирлардан бўлиб, «Ўрис кофирларни йўқотиб, Ислом очамиз» дейишдан бошқани билмас эдилар. Юқорида номлари ёзилмиш қўрбошилар қўл остиларида ёнар ўтдек ботир юракли жонфидо ўзбек йигитларидан оз деганда ўн мингдан ортиқроқ киши борлиги маълум эди. Афсуски, бу қаҳрамон болаларимизнинг онгларини очиб, ишга солғудек, ҳар ишга ярамлик сиёсий раҳбар бўлғудек бирорта кишимизнинг йўқлигидан, ташкилий равишда очиқ бир мақсадни олға қўйиб, иш олиб боришолмаганликдан мамлакатимизнинг бахтсиз энг ботир ўғиллари ҳар ерларда душман қўллари билан отилиб-чопилиб бекорга йўқотилдилар. Бу каби илгари-кейин шу муддат ичида кўпгина кишилар билан сўзлашган бўлсам ҳам, у кунларда душманлар томонидан қўлланилаётган сиёсат сеҳрига тувалик[1] тушунган бирорта кишини учрата олмадим. Шундоққи, Масков сеҳрчилари босмачи номида чиққан қўзғолончиларни ҳеч кимга туйдирмай[2] ўзларининг энг яқин қуроллик аскарлари қаторига қўйиб, улардан фойдаланмоқда эдилар. Чунки, инсон насли ер устига тарқалгандан бери ҳеч бир даврда кўрилмаган бузуқ, жирканишлик тузумларини большевиклар ҳеч кимга қабул қилдиролмагач, инсоннинг ҳаётий емак-ичмак, озиқ-овқатларига осилиб, бирор киши уйида ортиқча дон уруғидан ҳеч нарса қолдирмай йиғиб олишди. Шу орқалик халқни оч ўлдириш қўрқинчи билан ўзларига бўйсундирмоқчи бўлдилар. Лекин бу зулмларини шаҳар ичларида қамов-ҳайдов каби ҳар турлик ваҳшийликлар орқали тездан бажара олган бўлсалар ҳам, шаҳар атрофи қишлоқларда шароити тўғри келмагач, бу хиёнатни юргиза олмадилар. Чунки, бу каби боши туюқ[3], қоронғу кўчага халқни киргизиш эса иқтисодий, сиёсий мажбурлик орқалигина бўлиши мумкиндир. Шунинг учун большевиклар атрофидаги ўзларига қарши бош кўтарган нодон душманларга остиритдан[4] қурол етказиб туриш сиёсатини қўлладилар. Ўлка бўйича ўн мингдан ошиқ тахминланган қўзғолончилар аскарларини бир мақсад, бир нуқтага келтириб, бир туғ остига тўплагудек ерликлар ичидан ишга ярамлик бирорта одам чиқмаганликдан бу қора ботирлар нима қилишларини билмагач, ўзларини таъминлаш учун халқ бойлигини талашга киришдилар. Натижада бутун халқ борлиқ бойликларидан ажраб, қанот-қуйруғи юлинган қарғадек оч-яланғоч, бир тишлам нонга зор бўлган ҳолда «ғаҳ» деса қўлга қўнғудек бўлди ва у замонга тушунмаган қора ботирларга халқнинг нафрати ошди ва улар «босмачи» деган номни олди. Буларнинг ичида бироз бўлса ҳам замонасига тушунган, халқ олдида ҳурмати бор, ишончи ортган Мадаминбекни ўртадан кўтариш зарур бўлди. Қандайдирки, бу масалани қурол кучи билан эмас, балки макрҳийла орқалик ҳал қилишга киришганликдан тубандаги моддаларни қабул қилган бўлиб, у билан битим тузмиш эдилар:

1. Фарғона мухториятини тасдиқлаш;

2. Шароитга қараб ўн мингдан қирқ минггача Мадаминбек қўл остида миллий аскар сақлаш ва буларнинг қурол-яроқларини марказий ҳукумат томонидан таъминлаш;

3. Ўқув-ўқитув ишлари ерлик ҳукумат ихтиёрида ва ўз она тилларида бўлади;

4. Мусулмонларнинг диний ва ўзаро даъво ички ишлари бутунлай ўз қўлларида бўлиш ва шариат буйруғича юргизиш.

Мана шулар каби эшитишга анча фойдалик кўринган ишлар билан келишим тузилган сўнгида шу йигирманчи (1920) йиллар Мадаминбек Тошкентга чақирилди. Унинг келиш ҳурмати учун чет давлатдан келаётган ҳукмдорларга қилгандек кўчалар безатилган ҳолда тантана билан қарши олиниб, катта маросим ўтказилмиш эди. Буни кўрган мусулмонларнинг руҳлари кўтарилиб, тарихий анъаналари қўзғолганликдан миллий озодлик умиди билан миллий ҳукуматларини эскармиш[5] эдилар. Буни кўрган Ватан босқинчилари ўзларининг олдиндан ўйлаб қўйган макрҳийлалик планларини тезлик билан амалга ошириш сиёсатига киришди. Йўқ эса ҳар икки томон ризолигича тўхтам қилинган битим моддаларини халқаро қонун бўйича амалга оширишлари лозим эди. Бунга қарамай, бекка илтимос қилган бўлиб, Фарғонада қолган Кўршермат, Холхўжа каби қўзғолончиларни ҳам Тошкентга келтиришни унга таклиф қилдилар. Бу ҳам — «Улар менинг сўзимдан чиқмайди», деб ишонганликдан эҳтиёт йўлини ўйламай тўғри булар олдига келмишдир. Ҳолбуки, маккорлар аллақачон ўз қўллари билан чуқурлар тайёрлаб қўймиш эдилар. Шундоққи, «Мана, сизлар ишонган Мадаминбегинглар кофирга сотилиб, ўз фойдаси учун сизларни тутиб бермоқчи бўлди. Бу ишни бажариш вазифаси унга топширилмишдир. Бу яқин орада келиб қолса, шунга қараб чора кўриш керак», деган ёлғон фитна сўзларни тарқатиб, у онгсиз қора ботирларни ишонтириб турганини устига Мадаминбек ҳам келмишдир. Ҳақиқатда эса кўкрак кериб от чопишдан бошқа ҳеч ишни билмаган маслаксиз қора ботирлар кўзлари унга тушиши биланоқ гапиртирмасдан «Ҳой, сен бизларни кофир большевиклар қўлига бермоқчимисан», деб уни ўлдирдилар. Бу улуғ жиноятни бажаришган сўнгида озу-кўп кутилган умидлар узилиб, кўзда тутилган ишлар бутунлай ўзгарди. Босқинчиларга ҳайбат кўрсатган Мадаминбекнинг қўзғолончилар қўлида ўлиши, ҳар ҳолда мусулмонлар учун фойдалик кўринган юқориги битимнинг бузилиб кетиши келажакда кутилган ерлик халқлар манфаатига қаттиқ зарба бермиш эди. Бу фожиалик воқеадан Ватан босқинчилари ўзлари тилагандек икки тарафлама фойдаланиб хиёнат мақсадларига эришдилар.

Мана ундан кейин ўлка бўйича тарқалган қўзғолончиларнинг кўри тугаб, жамиятлари бузилди. Руҳлари тушиб, тўплари тарқашга бошлади. Ёлғиз большевиклар эмас, балки ўз халқлари олдида ҳам ўғри — босқинчи номини кўтардилар. Бу ишда планлари тўғри чиққан, мундан шу босқинчилар неча ёқлама фойдаланишга киришгани турдилар. Халқни талаш-булашда, ўлдириш-куйдиришда босмачи номида чиққанлар уларнинг олдинги сафдаги қуроллик аскарлари хизматини бажардилар. Кўзланган мақсадлари қўлга келиб, планлари тўлгунчалик маҳаллий халқ устида ўтказиш лозим бўлган ҳар турлик ваҳшийликларни нодон босмачилар қўли билан бажариш сиёсатини тутдилар. Аларнинг қуроллари эса булар томонидан таъминланиб турмоқда эди. Иш ортини ўйламаган, дўст-душманнинг кимлигини билмаган бир тўда ясама ваҳшийлар орқалик ўйлаган планлари тўлиб, кўзланган ишлари бажарилиб бўлгунча бутун кўпчилик халқ жонларидан тўйиб, қанот-қуйруғи юлинган, тумшуғи билан ер тираган қуш каби нима деса бўйинсунишга тайёр бўлган эди. Маккор, ҳийлагар Масков сеҳрчиларининг тубги[6] тутган сиёсатлари эса бутун ерлик халқларни юқорида айтилгандек, ўз қўллари билан бўғизлаш, иқтисодий бўлгунликка[7] туширгандан сўнгра, аларни келажакдаги абадий қулликка тайёрлаш эди. Телба, мажнунлар қўлларига қурол ушлатиб, шу орқалик ишлари бажарилиб, планлари тўлган сўнгидагина иблис Калинин[8] Масковдан келди. Бунинг келишини ҳар ёқлама исканжа азоби остига олиниб, энг охирги дамини аранг олаётган бечора мусулмонлар ўзлари учун нажот байрами ҳисоблаб, тантана билан уни қарши олдилар. Ҳақиқатда эса бу жаллодларнинг мақсади халқни бу бўри оғзидан қутқариб олиб, ўзларига қурбон қилиш эди. Ҳар ҳолда босмачилик плани тўлиб, бу ҳақидаги сиёсат ўзгарганликдан Калинин ва унинг ҳайъатлари келиши билан ҳар жойда қурилган зулм судлари ишга киришиб, бутун босмачиларни ўлимга буюрдилар. Шу баҳона билан ўзларига тўғри келмаган кўп ерлик, ўз Ватани учун қайғурган кишилар отилиб-чопилиб, қолганлари сургун қилинди. «Душман қўли билан илон бошини янч», деган мақолимиз ўз устимизда ишлатилиб, ўз қўлимиз билан ўзимизни бўғизлатдилар. Шундай бўлиб, олти-етти йил давом этган қўзғолончилар ҳаракати онгли равишда илмий-сиёсий асосга қурилмаганликдан охири ачинарлик ҳолга айланиб, бутун ишлари натижасиз бўлиб чиқди. Йўқ эса, қанча халқимиз қонлари ўринсиз тўкилгани устига не қаҳрамон йигитларимиз, Ватан ўғлонлари бу йўлда қурбон бўлмиш эдилар.

Эшитишимизча, Калинин 1923—1926 йиллари бу Ўзбекистон-Туркистон ўлкасидаги бутун ишларни ўзлари тилагандай бажариб Масковга қайтиб боргач, уни йигирма мингдан ортиқ одам қарши олиб, кутиб чиқмишдирлар. Шу чоқда уларга қаратиб Калининнинг биринчи айтган сўзи: «Ўртоқлар! Боғ-бўстонга ўралган, ноз-неъматга тўлган Ўзбекистондан партиямиз сизлар учун, бутун рус халқи учун олий жойлар тайёрлади. Биринчи сизларни шу билан табриклайман», демишдир. Ҳозирги тарихдан қирқ неча йиллар илгари айтилган унинг бу совуқ сўзи айтилганча қолмай, балки кун сайин амалга ошаётганликдан у кунларда ўн фоизга етмаган рус босқинчиларининг сони шу кунлари етмишдан[9] ҳам ошиб бораётганлари кўз олдимизда туради. Энди бошдан-оёқ бу каби фожиалик тарихий сўзларни ёзишимдан кўзлаган менинг тубдаги мақсадим эса қуруқ достончилик эмас, балки бутун инсоният ҳуқуқларидан маҳрум этилган, ўз Ватанида туриб ғариб бўлган Туркистон халқини, айниқса ҳозирги ва келажакдаги Ватан ёшларини огоҳлантириб, ўлим уйқусидан уйғотишдир. Кўнглимдаги мунглик қайғуларимни қалам тумшуғидан тўкиб ёзган бу китобимни ўқувчи ва ҳам эшитувчи ватанпарвар, миллатсевар қаҳрамон болаларимизга менинг топшириғим шулки, тилим учидан эмас, дардлик дилим ичидан чиқариб ёзган ёлқинлик сўзларимни фақат ўқибгина ўтмасдан ҳар бир оғиз сўзини текшириб[10], унинг устида фикр юритсинлар.

Инсоният тараққиёти эмас, маданият тараққиёти бўлмиш йигирманчи асримиздаги инсонлар миллий, ватаний, диний ҳуқуқларини сақлаш учун қайси нарсаларни қўлга киритиши зарур эканлигини яхши тушуниб, унинг чегарасига киришсинлар. Ҳақиқатда эса эрклик Ватан ҳокимияти ўз қўлимизда бўлмагач, бошқалар фойдасига бутун ҳуқуқларимиз оёқ остига тушиб депсалмоқда. Лекин ҳуқуқлар ҳимоясининг энг кучлик қуроли ҳисоблаган илм-ҳунар, маориф эшиклари эса инсон олами юзига бутунлай очиқдир. Шунга кўра, тушунган Ватан ўғлон-қизларимиз замонавий ҳар илм-ҳунарни асоси билан яхши тушуниб, имконият борича билиб ўзлаштиришга бошқалардан ортиқроқ киришмоқлари лозимдур. Чунки, «Иш — билганники, қилич — урганники» деган ҳикматли оталар сўзини амалга оширар эканлар, албатта Ватан аҳллари, айниқса, замонавий ўқишиб етишган ўғил-қизларимиз ўз ишларини бажариб, муносиб ўринларига эга бўла оладилар. Агар қўлида шароит бўла туриб, бир қонуний мамлакатда ўз қонуний ҳаққига эга бўла олмаганлар кишилик шарафидан ажраган, инсоният ҳаққини танимаган, одам суратлик ҳайвонлардир. Чунки, шароити топилса ҳам ўз ҳаққига етолмаслик эса ожизлик устига ишга ярамаслик демакдир. Бундай одамларни ўтган донишмандлар мисол келтириб, оғзидаги нонини итга олдирган, қўл-оёғи соғ, қуроллик кишига ўхшатадилар. Мана шунинг учун пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳис-салом умматларини тубандаги уч нарсадан бе[illegible] сақланишга буюрмишдир:

1. Ожизлик;
2. Қўрқоқлик;
3. Дангаса-хўринлик[11]

Шароити бўла туриб, ўз ҳаққига эга бўла олмаган кишини арабчада «ожиз» дейилади. Киши нима нарсадан қўрқса, шу нарса қўрқувчи бошига бало бўлиб, анинг олдида мағлубиятга учрайди. Қўрқоқлар кўп яхшиликлардан қуруқ қоладилар.

ДАНГАСАЛИК — ХЎРИНЛИК бу эса ишчанликка қарши бўлиб, ҳаёт оламида инсонлар учун энг зиёнлик ёмон сифатлардандир. Шунинг учун пайғамбаримиз саллоллоҳу алайҳи васаллам: «Тани соғ бекорчи, дангаса одамлардан Тангри безор», — дедилар. Яна пайғамбаримиз айтишларича, ҳар бир ақли бор одамлар ўз ҳолларини текшириб туришлари, ўз замоналарига тўлиқ, яхши тушунишлари албатта лозимдур.

Энди биз — Ўзбекистон халқи ҳақиқатда шу Ватан аҳлларимиз. Инсон насли яратилиб, ер устига қадам қўйган кундан бошлаб, бизнинг ота-боболаримиз шу Ўзбекистон ўлкасида яшаб келган эканлар, шу кунларгача тирикларимизни бўйнига кўтариб, ўликларимизни қўйнида сақламишдир. Бу Ўзбекистон Ватанимизнинг бир қатлами биз ўзбек халқи ота-боболаримизнинг суяклари билан кўтарилмишдир. Демак, бўйнида кўтарган, қўйнида сақлаб оқ сут бериб тарбият қилган бу Ўзбекистон — Туркистон бизнинг ўз Она ватанимиздир».

Нашрга тайёрловчилар муаллифнинг ворислари Муҳаммадёр ва Қутлуғхон ШОКИРОВЛАР

1. **Тувалик** — асоси билан, таг-туги билан, чуқур.
2. **Туйдирма,** — билдирмай, сездирмай, исини чиқармай.
3. **Туюқ** — берк.
4. **Остиритдан** — яширинча, пинҳона.
5. **Эскармиш** — эслармиш, ёдига туширмиш.
6. **Тубги** — асл.
7. **Бўлгунлик** — инқироз.
8. **Калинин Михаил Иванович** (1886—1945) — КПСС ва совет давлати арбобларидан, болаларга қарши, дунёда чиқарилган ваҳшиёна қонун («Уч бошоқ қонуни»)нинг бош муаллифи сифатида ҳам «машҳур».
9. Хусусан йирик шаҳарларда.
10. **Текшириб** — таҳлил (анализ) қилиб.
11. **Хўринлик** — ишёқмаслик.

ТОШПЎЛАТ ТАЖАНГ ПАРЛАМЕНТДА

ТАВБА, ҚАЁҚҚА ҚАРАМА, ҳаммаёқда арқонини узганлар. Ҳай, тўрам, белбоғни ўғил бола бўйнигамас, белига боғлайди, десанг, биронтаси гапингга тушунса-чи! Буларингни амри-маърифга кирлаган қўлоғимни тутсам, азбаройи худо, галазам айнийди, бирон нарса тушунсам пирингга сол! Ман санга айтсам, жиян, хумсаларингни югургани сомонхонагача, тўғрими? Ҳа, ҳа, нега хўмраясан? Тушунсанг-тушунмасанг — сан ҳам икки қарич арқонни қиз болани маржонидек бўйнингга боғлаб олганса-да! Тошпўлат тоғангни гапи ботса, жез тишингни ғичирлатасан-а! Хўп-хўп, майли, айлингни бўшатаман, жиян... Хўш, манга қара бу депутатларинг уч кундан бери нима деб кекирдагини чўзиб ётибди-а? Сувтекинни олиш керак, сувтекинни берсин дейдими? Бу нима дегани, тўрам? Биз омига ҳам тушунтирсанг-чи, пажалиска! Сувтекин эмас, суверенитет-дейсанми?! Ҳа-а, энди оми Тошпўлат тоғангни тилида сувтекин бўлади-да, жиян. Э-э, сартчасига мустақиллик деганими, нима, қўлингни биров боғлаб қўйибдими, ана, мустақилсан, хоҳлаган ишингни қилавер. Хўш-хўш... эй, юртни мустақиллиги, дегин? Вой баччағар-э, юртинг ҳали мустақилмасми, қани, ўша бурнидан ип ўтказиб олган муштумзўрни манга кўрсат, бир жиғини эзиб қўяй! Нега секинроқ, деб мани оғзимга урасан, мардмисан, шу юртни одамимисан, бундоқ юракдан чиқар овозингни! Ёки тилингга ғаров солганми? Ҳойна-ҳой, думингга челак боғланишидан қўрқарсан-а, ҳумса! Вой, сани бўйнингдаги ялтироқ жиягингга бурнимни артай! Ҳа, энди, юрт сўраб турганлар шундай бўлгандан кейин, бир бурда нонга зор ялангоёқларингни анави, оти нима эди ҳа, сувтекин билан неча пуллик иши бўларди. Сенга ўхшаган афанди тўралар аммамни бузоғидек лаллайиб ўтирса, санга сувтекинни биров «ма» деб қозоқни тўққиз пулидек қўлингга тугиб берадими, хумса! Юрагингда ўтинг бўлса, юртинг учун жонинг ачиса — айт, ўзимга ўхшаган кўча чангитиб юрган Гўрўғли султонларни йиғиб, гарадисканга опкелай. Азбаройи худо Рустам достондек наъра тортиб ўша сувтекинни ёнингга наҳдлаб соп қўймаган номард! Нима, ҳеч кимга озор етиши керакмас, дейсанми? Вей, галварс, сувтекинни ким санга қўшқўллаб топширади? Ҳа, энди, лашкар бехатар бўлмас, дейди машойиҳлар, «қих-х» десанг, қарқуноқни боласидек оғзини очадиган оч-наҳор фуқарони йўлида бир-иккита одамни бурни қонайди, шунга ота гўри — қозихонами, тўрам?! Юракдан ҳам бор экан-ку, намунча «тише-тише»ладинг, ё атала ичавериб тишинг синдими? Чумчуқ «пирр» этса ичинг «ширр» этаркан, санларга сувтекинни ким қўйибди, оғайни чалиш?! Индамай, таралла бедодингни суриб, сабетскани шундай муҳташам кошонасида томоша қўйиб, қўлингни кўтар деса кўтариб, тушир деса тушириб, вақтингни чоғ қилиб юравурмайсанларми, хумсалар! Ёки яна бирор юз йил сабр қил, сувтекинни ҳазм этиб ялаб-юлқаб бўлсин, ит худди бўш ялоғини ташлаб кетгандек ҳаммаси ўз уйига жуфтакни ростлаб қолмаса, Тошпўлат отимни бошқа қўяй! Ана ўшанда ўзинг—хон, кўланканг — майдон! Бу ташландиқ вайронада бойўғлидек даврон суриб юраверасан, тўғрими? Ҳа, бўлмайдими? Нега афтингни бужмайтирасан, тўрам? Болаларимизга қийин бўлади, дейсанми? Э-э, болаларни ўйлаб галавани ачитма, уларни ичидан мияси тўқи-ю, юраги бутуни чиқиб қолар, тўрам. Агар бунга кўнмасанг, мана шўтта ўтирган казо-казолар-у, ҳамма депатларингга айт, бутун фуқарони жамғармасини йиғиб-териб ўз юртимизни ўзимиз сотиб олайлик. Биринчи бўлиб, мана, аканг қарғай яғринини кериб турибди! Деволи ағнаб, томидан чакка ўтадиган кулбани, тўрт сўтух ҳовлини сотаман, қорақош пошшони даврида худо ёрлақаб битта хотин, тўртта жужуқ орттирган эдим, уни, бобоғимни, сайратмамни, битта қўзи, учта курук товуқни ҳам сотиб пулини қўлингга қуртдек санаб топширмаган номард, пирингни арвойи! Бўладими? Жим дейсанми? Нега жимаман, азбаройи худо, савобингни ҳам таги тешик чиқди-ку! Ахир ҳозир ўзинг ошкора гапирадиган замон келди демамидинг, хумса? Нима, Тошпўлат тоғангни шунчалик мазги салапўй деб ўйлайсанми? Оч уйда қатиқ ивимас дегандек, ошкораликни хомлигича паққос тушириб қўйдиларингми ёки унорасида ҳам менга ўхшаб туғилдию бўғилдими?

Э-э, қойил-э, тўрам, савлатингдан от ҳуркади-ю, юрагинг йўқ, ёки уни ҳам биронта дўстингга хатлаб берганмисан, а, хумпар! Худой ҳаққи, энди ўзим икки калима воғизхонлик қилмасам бўлмайдиган кўринади. Нима, Тошпўлат тоғангни бу депатлардан кам ери борми?

Тажанг тоғанинг сўзларини ёзиб олиб, жўрналга йўлловчи

Абдураҳмон ИБРОҲИМОВ

Наргиза АЛИХОНОВА

КУЗ

Дилни хурсанд этмоқчидайин
Деразамни чертиб тинмайин
Ёмғир аста майин куй чалар.
Ҳаётимнинг маҳзун дамлари
Хотирамдан ўтгани сари
Армон юрагимга тош қалар.

«Эшигингни очгил» деб гўё
Шамол менга қилар илтижо,
Мен совуқдан титраб тураман.
Дардларимни сир тутмоқ бўлиб,
Ғамларимни унутмоқ бўлиб
Китоб билан суҳбат қураман.

Қоғозларга нур ато этдим,
Мен оқликни соғиниб кетдим,
Қишни кутиб кўзларим толди.
Чидолмайин ҳолимга охир
Не қиларин билмайин, ёмғир
Кўзларимга ин қуриб олди.

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБААЧИЛИК КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32. Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-56-49

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларига қайтарилмайди.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Мирзо КЕНЖАБЕК, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Аҳмадали АСҚАРОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Шароф БОШБЕКОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Одил ЁҚУБОВ, Нафиса ЗОҲИДОВА, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Дадахон НУРИЙ, Абдулла ОРИПОВ, Турсуной СОДИҚОВА, Жавлон УМАРБЕКОВ, Тўхтасин ҒАФУРБЕКОВ

Навбатчи муҳаррир — Мурод АБДУЛЛАЕВ
Босмахонага топшириш вақти — 20.00 Топширилди — 19.35

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

БАҲОСИ 25 ТИЙИН

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаачилик концернининг босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Буюртма 6299. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12